

2026/2

XXXV. évfolyam

POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE

Az MTA Politikatudományi Bizottsága
és az ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont –
MTA Kiváló Kutatóhely referált folyóirata

© ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont,
MTA Kiváló Kutatóhely, 2026
© A folyóiratban publikáló szerzők, 2026

Kiadja az ELTE TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
Felelős kiadó az ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont főigazgatója

ISSN 1216-1438 (Nyomtatott)
ISSN 2064-6550 (Online)

A folyóiratot az MTMT indexeli, és a REAL archiválja.

Megjelenik a Compositio Libri Kft. gondozásában
Tördelő- és olvasószerkesztő: Kardos Gábor

Nyomás és kötés: Multiszolg Bt.

A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
Postacím: 1453 Budapest, Pf. 25.
Telefon: 224-6724
Honlap: www.poltudszemle.hu
E-mail: posze@tk.hu
Szerkesztőségi titkár: D. Nagy Judit
Szerkesztőségi asszisztens: Hadászi Szabolcs
Szerkesztőségi fogadóóra: kedden 9–13 óra között

ELTE TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
POLITIKATUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

TARTALOM

- *Kákai László*: A kényszerű alkalmazkodás. A centralizáció
intézményi valósága és az állampolgári attitűdök
átalakulása Magyarországon (2010–2023) 7
- *Bíró-Nagy András–Csonotos Tamás Tibor*: „Brüsszel a hibás”
A gazdasági euroszkepticizmus térnyerése
és társadalmi hatásai Magyarországon 34
- *Böcskei Balázs–Szabó Andrea*: Kultúrnemzet-építés és szurkolói
politikai identitások az Orbán-rezsimben 63
- *Mitró Dóra*: „Harcosok klubja” és az elhallgatott igazság
Politikai videónarratívák és morális érzelmkifejezés
a pandémia árnyékában 104

RECENZÍÓK

- *Schweitzer András*: Demokratikus visszacsúszás, autokrácia, beágyazottság
(*Bozóki András–Fleck Zoltán*: *Embedded Autocracy:
Hungary in the European Union*) 131
- *Kovács Róbert*: Polarizáció, populizmus és bipoláris hegemonia
Magyarországon
(*Emilia Palonen*: *The Birth and Death of Liberal Democracy in Hungary.
The Populist Logic of Polarisation as Hegemony.*) 139

- ÖSSZEFOGLALÓK 145

Szerkesztők:

Gyulai Attila (2022–, főszerkesztő 2024–)
Bene Márton (2023–)
Juhász Krisztina (2023–)
Molnár Gábor Tamás (2024–)

Szerkesztőbizottság:

Körösenyi András (elnök)	
Ágh Attila	Balogh László Levente
Balázs Zoltán	Lánczi András
Balogh István	Papp Zsófia
Bayer József	Pálné Kovács Ilona
Boda Zsolt	Szabó Andrea
Bozóki András	Szabó Márton
Csizmadia Ervin	Szabó Máté
Enyedi Zsolt	Tóka Gábor

Alapító szerkesztők:

Bozóki András (1992–1999)
Szabó Márton (1992–1994)
Szabó Máté (1992–1999)

A folyóirat szerkesztői voltak:

Arató Krisztina (2019–2023)
Balázs Zoltán (2011–2012)
Boda Zsolt (2008–2018)
Csizmadia Ervin (2000–2013)
Fricz Tamás (1994–2013)
Kurtán Sándor (2000–2010)
Lánczi András (2000–2002)
Szabó Andrea (2014–2024)
Szűcs Zoltán Gábor (2014–2021)

TANULMÁNYOK

Kákai László

A kényszerű alkalmazkodás

A centralizáció intézményi valósága és az állampolgári attitűdök átalakulása
Magyarországon (2010–2023)

Bíró-Nagy András–Csontos Tamás Tibor

„Brüsszel a hibás”

A gazdasági euroszkepticizmus térnyerése
és társadalmi hatásai Magyarországon

Böcskei Balázs–Szabó Andrea

Kultúrnemzet-építés és szurkolói politikai identitások
az Orbán-rezsimben

Mitró Dóra

„Harcosok klubja” és az elhallgatott igazság

Politikai videónarratívák és morális érzelmkifejezés
a pandémia árnyékában

A KÉNYSZERŰ ALKALMAZKODÁS

A centralizáció intézményi valósága és az állampolgári attitűdök átalakulása Magyarországon (2010–2023)

Kákai László

(PTE BTK Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék)

*A tanulmány beérkezett: 2025. október 31., opponálás: 2025. november 5. – 2025. december 25.,
véglegesítés: 2026. február 2.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A centralizációról vagy decentralizációról szóló szakirodalom kevés figyelmet fordít arra, hogy maga a struktúra hogyan befolyásolja a választók és végső soron a fogyasztók hozzáférését és ezáltal a hozzáállásukat a közszolgáltatásokhoz. Azok, akik a helyi önkormányzatokat a közszolgáltatások elengedhetetlen nyújtóinak tartják, fontosabbnak tartják-e a helyi autonómiát, mint azok, akik az államtól várják el a szolgáltatások biztosítását? Magyarország kiváló példa ennek a kérdésnek az empirikus vizsgálatára, mivel az 1990-ben létrehozott, alapvetően decentralizált struktúra az utóbbi években egyre inkább a centralizáció felé tolódott el. A tanulmány empirikus háttere két közvélemény-kutatás, amelyeknek első hulláma 2018-ban 1500 fős reprezentatív mintán alapult, majd az öt évvel később (2023 decemberében) megismételt második hullám során 1875 fő került lekérdezésre. A két adatfelvétel lehetővé teszi számunkra, hogy értékeljük, hogyan alakítja a 2010 óta több hullámban végrehajtott folyamatos centralizációs folyamat a polgárok helyi önkormányzatokhoz és közszolgáltatásokhoz fűződő attitűdjeit és elvárásait. A kutatás egy olyan tartós politikai irányvonal következményeit vizsgálja, amelyben a polgárok attitűdjeit a megváltozott közszolgáltatási rendszerrel való napi interakcióik alakítják, ami a nemzetközi szakirodalomban jól dokumentált policy feedback theory alapján vizsgálja a magyarországi helyzetet.

Kulcsszavak: önkormányzatok ■ közszolgáltatások ■ autonómia ■ centralizáció ■ decentralizáció ■ policy feedback theory

A centralizáció, azaz a döntéshozatali jogkörök központi kormányzatra való koncentrálása, mélyreható hatással van a közszolgáltatások területére. Közben egyik oldalon olyan előnyökkel jár, mint az egységesség és a hatékonyság, a másik oldalon kihívásokat jelent a rugalmasság és a helyi szerepvállalás terén. A központi kormányok az olyan szolgáltatások egységesítésével, mint az egészségügy és az oktatás, csökkenthetik a regionális egyenlőtlenségeket, ugyanakkor a központosítás a méretgazdaságosságra is hatással van azáltal, hogy

csökkenti a költségeket az erőforrások, például az orvosi felszerelések vagy az iskolai tananyagok tömeges beszerzésével. Emellett a világijárványokhoz hasonló válsághelyzetekben egy központi hatóság gyorsan koordinálhatja a válaszlépéseket, megkerülve a szétagolt helyi erőfeszítéseket. A központosítás azonban azzal a kockázattal jár, hogy merev, egyformán alkalmazható megközelítést alkalmaz. A közösségspecifikus igényekhez igazodó helyi önkormányzatok elveszíthetik az egyedi kihívások kezeléséhez szükséges autonómiájukat. A városi területek más infrastrukturális beruházásokat igényelhetnek, mint a vidéki kis települések, a központi politikák azonban gyakran figyelmen kívül hagyják ezeket a speciális igényeket. A politikai döntéshozók és a polgárok közötti távolság ezért alááshatja a közbizalmat, mivel a közösség tagjai úgy érzik, hogy nincsenek kapcsolatban az őket érintő döntésekkel és az azt meghozókkal. Pénzügyi szempontból a centralizáció az erőforrások rossz elosztásának kockázatát is magában rejtheti. Bár elméletileg a pénzeszközök igazságosan és feladatarányosan is eloszthatók lennének, a politikai prioritások gyakran ettől eltérő szempontokat is érvényesíthetnek, amelyek eredményeként forrásokat vonhat el a perifériára szorult területektől. Ezzel szemben a decentralizált kormányzási formák ugyan jobban megcélózhatnak a helyi szükségletek kielégítését, azonban ezek nem biztos, hogy rendelkeznek a szükséges költségvetési kapacitásokkal. Jelen tanulmány központi tézise, hogy a magyarországi önkormányzati rendszer 2010 utáni átalakulása nem csupán jogszabályi és finanszírozási centralizációt eredményezett, hanem egy mélyreható szocializációs folyamatot indított el. A policy feedback theory mechanizmusain keresztül – nevezetesen az erőforrás-hatások (*resource effects*) és az értelmezési hatások (*interpretive effects*) révén – a kormányzati beavatkozások átformálták az állampolgárok elvárásait, létrehozva a „pragmatikus alkalmazkodás” jelenségét. Ebben a folyamatban a választók a szolgáltatások biztonságát és az állami felelősségvállalást a helyi autonómia normatív értékei elé helyezik, ami a decentralizációt támogató attitűdök eróziójához vezetett. A magyar helyi önkormányzatok vizsgálata az elmúlt másfél évtized centralizációs folyamatai és a demokratikus visszarendeződés összefüggésében különösen releváns szempont lehet a policy feedback theory alkalmazása. 2010 után jelentős önkormányzati reformok zajlottak le, amelyek számos ágazati feladatot (pl. oktatás, kórházak, egyes szociális szolgáltatások) állami kézbe vontak, ezzel csökkentve a helyi döntéshozatal tényleges tárgyát és súlyát. Ezek a változások a policy feedback theory logikája szerint nemcsak hatásköri, hanem politikai visszacsatolásokat is generálnak: változik az állampolgárok percepciója arról, hogy „mit ér” az önkormányzati politika, csökkenhet a részvételi motiváció, gyengülhetnek a helyi érdekérvényesítő hálózatok, és tartósan átalakulhat a helyi elit struktúra.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A policy feedback theory (PFT) lényege az a felismerés, hogy a közpolitikák nemcsak a politikai folyamatok végtermékei, hanem maguk is alakítják a jövőbeli politikát. Ahogy Theodor Lowi híres mondása tartja: A „közpolitikák határozzák meg a politikát” (Lowi, 1972: 299.). Ez azt jelenti, hogy a kidolgozott politika típusa (elosztó, szabályozó vagy újraelosztó) alakítja a politikai környezetet, a szereplők közötti kapcsolatokat és a konfliktus jellegét, és nem fordítva. Ez a nézőpont kihívást jelentett a hagyományos politikai elemzéseknek, mivel azt sugallta, hogy a politikai szintéren nem a politikai ideológiák vagy struktúrák, hanem a politikaalkotás „kényszerítő” jellege diktálja a szabályokat. A gondolat természetesen nem újkeletű, hiszen az irányzat az amerikai politikatudományban már a 30-as években megjelent (Schattschneider, 1935). A klasszikus elméletek rámutattak arra, hogy a szakpolitikák erőforrás-elosztáson, ösztönzőkön és értelmezési kereteken keresztül képesek stabilizálni (*self-reinforcing*) vagy éppen aláásni (*self-undermining*) az intézményeket (Béland et al., 2022). Azonban a politikai visszacsatolás fogalma csak a 1980-as években kapott jelentős figyelmet (Pierson, 1993; Orloff, 1993; Skocpol, 1992). A megközelítés sajátossága, hogy időbeli hangsúlyt fektet a politika fejlesztésére azáltal, hogy a politikaalkotásban és általában a politikában a politikák nem csak hatások, hanem potenciális okok is (Pierson, 2004). A kortárs szakirodalom azonban már különbséget tesz a materiális (erőforrás, ösztönző, azaz ki kap pénzt, jogosultságot, beleszólást) és interpretatív (normák, értelmezések, azaz mit tanulnak a polgárok arról, hogy az állam és intézményeik „mire valók”) feedback-hatások között, amelyek mind a döntéshozókra, érdekcsoportokra és a tömegek politikai részvételére egyaránt hatnak. Így a policy feedback theory módszertanilag leginkább a longitudinális, összehasonlító hatások vagy ezek kombinációja alapján vizsgálható, amelyek révén megragadhatókká teszik az intézményi kapacitások, preferenciák időbeli módosulásait egy-egy nagyobb átalakítás nyomán (SoRelle–Michener, 2022; Sewerin et al., 2020).

Lefordítva és aktualizálva az irányzatok lényegét azt mondhatjuk, hogy a már létrejött szakpolitikák nem pusztán kimenetei a politikának, hanem maguk is formálják a későbbi politikai folyamatokat, szereplőket, preferenciákat. Az elméletek középpontjában tehát az egyes politikák közvéleményre gyakorolt hatásának és az azokra adott válaszoknak a vizsgálata áll. Pontosabban, ez a politika – akárcsak ez a tanulmány – azzal a komplex kérdéssel foglalkozik, hogy a polgárok attitűdjeit elsősorban nem a jogszabályok konkrét ismerete, hanem a megváltozott politikák által létrehozott új intézményi valóság és mindennapi tapasztalataik alakítják (Mettler–Sorelle, 2018; Ericsson, 2021).

1. táblázat. A policy feedback theory főbb irányzatai és alkalmazott vizsgálati módszerei

Irányzat	Kulcsmechanizmus	Elsődleges módszer
Erőforrás- és ösztönző-alapú irányzat (<i>Resource & Incentive Effects</i>)	Arra összpontosít, hogy a közpolitikák hogyan osztanak el anyagi erőforrásokat vagy teremtenek olyan ösztönzőket, amelyek megváltoztatják a szereplők stratégiai számításait.	Kvantitatív elemzés
Interpretatív vagy kognitív irányzat (<i>Interpretive & Cognitive Effects</i>)	Elsősorban azt vizsgálja, hogyan küldenek a közpolitikák üzeneteket az állampolgároknak arról, hogy mi számít „érdemesnek” a társadalomban, és ez hogyan befolyásolja a politikai identitást.	Survey, Interjú
Történeti, institucionalista irányzat (<i>Historical Institutionalism</i>)	Ez az irányzat a hosszú távú folyamatokra és a „pályafüggőségre” (<i>path dependency</i>) koncentrál.	Folyamatkövetés (Process tracing) és történeti elemzés.
Adminisztratív és állami kapacitás-irányzat (<i>Administrative & State Capacity</i>)	Azt elemzi, hogy a korábbi döntések hogyan építik fel (vagy rombolják le) az államigazgatás képességét a későbbi problémák kezelésére.	Dokumentum-elemzés és intézménytörténeti kvalitatív kutatás.

Forrás: Pierson, 1993; Schneider–Ingram, 1997; Thelen, 1999; Skocpol, 1992 alapján szerkesztve

A szakirodalom, különösen Suzanne Mettler és Joe Soss munkássága alapján a későbbi politikai folyamatoknak a szakpolitikák nem csupán a politikai döntéshozatal kimenetei (*outputs*), hanem bemenetei (*inputs*) is (Mettler–Soss, 2004). A közigazgatási kutatások egyre inkább elismerik a „megélt tapasztalatok” fontosságát a különböző politikák értékelésében, azaz a polgárok véleménye, még ha nem is rendelkeznek pontos jogi ismeretekkel vagy a törvényekről szerzett tudással, értékes és hasznos forrást jelentenek, mert a megélt „valóságot” tükrözi (Mintrom et al., 2024). A megélt tapasztalatok jelen esetben olyan ismereteket jelentenek, amelyeket közvetlenül, első kézből származó és személyes tapasztalatok révén szereztek. A politikaalkotásban ez általában azokat az embereket érinti, akik mindennapi életükben tapasztalják meg egy adott politika vagy kérdés hatását. Ez utóbbi megközelítés és vizsgálat jól alkalmazható a 2010 óta Magyarországon tapasztalható centralizációs tendenciák kumulatív hatásainak vizsgálatára. Ugyanakkor kevés olyan magyar nyelvű munka van, amely kifejezetten a policy feedback-elmélet fogalmi nyelvén elemzi

az önkormányzatokat, ez azonban nem azt jelenti, hogy nem születtek jelentős empirikus vizsgálatok a 2010 utáni önkormányzati reformok állampolgári percepcióiról, a helyi intézmények alkalmazkodásáról vagy a visszacsatolási mechanizmusokról, amelyek ugyan nem a policy feedback theory alapján elemezték a változásokat, de könnyen értelmezhetők a policy feedback-elmélet keretében is (pl. Badó–Feleky, 2022).

MÓDSZERTANI ÉS ELEMZÉSI KERET

A helyi önkormányzatokról szóló nemzetközi tudományos vitákban kevésbé fontos téma a kormányzási modellek változásának hatása az állami struktúra alján álló helyi/megyei önkormányzatok működésére és a lakosság közszolgáltatásokhoz való hozzáférésére. Ennek a kérdésnek a vizsgálatához alkalmazott módszertan két pilléren alapul. Először röviden áttekintem a centralizáció által érintett szolgáltatások főbb területeit és megpróbálom a policy feedback theory kereteibe beilleszteni. Ezt két lakossági közvélemény-kutatás követi. Az első 2018-ból (a Nemzeti Köszolgáltatati Egyetem megbízásából – KÖFOP-2.12.-VEKOP-15-2016-00001), származik, amely 1500 fő reprezentatív mintájának lekérdezésén alapult (társadalmi-demográfiai és település típusú kritériumok figyelembevételével) (Kákai, 2019). Majd öt évvel később (2023 decemberében) egy megismételt (online) kérdőíves felmérést végeztünk 1875 fős mintával (18 év feletti magyarországi lakosok). A minta ez esetben is a 18 év feletti magyar lakosságot képviselte, életkor, végzettség, nem, településtípus és régió szerint kategorizálva. A válaszadókat véletlenszerűen választottuk ki a mintába. Az összehasonlító tanulmány elsődleges célja nem a 2011-ben elfogadott önkormányzati törvény jogalkotási hatásának vizsgálata, hanem a közel egy évtizedes központosítás következményeinek bemutatása (*Policy Feedback Theory*). A tanulmány központi módszertani elve, amelyet az elméleti keretben is bemutatam az, hogy a kormányzási struktúrákról alkotott közvéleményt nem elsősorban a jogszabályok szövegének explicit ismerete alakítja, hanem az azok által létrehozott intézményi környezetben szerzett tapasztalatok összessége (Mintrom et al., 2024). E tekintetben megközelítésünk összhangban áll a politikai visszacsatolás elméletének alapelveivel, amelyek szerint a politikák a polgárok tapasztalatait és észleléseit formálva alakítják a későbbi politikai folyamatokat (Ericsson, 2021), pontosabban az intézményi környezet hogyan valószínűsíti az érintettek közömbösségét vagy jóváhagyását.

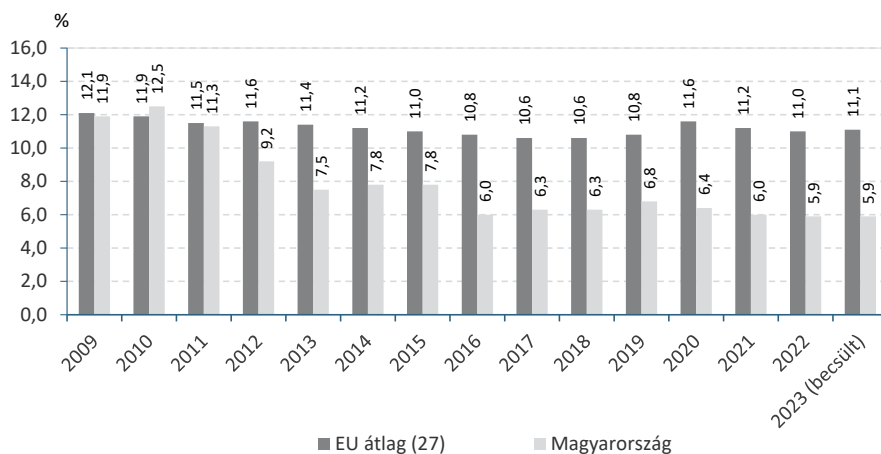
Tekintve, hogy a 2011 előtti időszakra nem állt rendelkezésre hasonló mélységű adatfelvétel, ezért a 2018 és 2023 között eltelt öt év adatainak longitudinális elemzése nem felesleges vállalkozás, mivel ez az időszak egybeesik a centralizáció további elmélyülésével (pl. rendkívüli kormányzás a Covid–19

idején, „különleges gazdasági övezetek (KGÖ)” bevezetése, gépjárműadó eltörlése stb.). Bár a két adatfelvétel időben messze esik a 2011-es törvénymódosítástól, a kutatás még sem egy esettanulmány, amely a törvény közvetlen hatását méri. A cél a hosszú távú attitűdformáló hatások feltárása, amelyek kialakulásához és méréséhez időre van szükség, annak érdekében, hogy a politikai visszacsatolás mechanizmusai hatályba lépjenek és a „tapasztalatok” leülepedjenek (Mintrom et al., 2024). Így a két mérés közötti eltérés nemcsak egy statikus állapotot, hanem egy folyamatos dinamikát is megragad. A tanulmány elsődleges célja tehát nem a 2011 előtti helyzet összehasonlítása, hanem egy egyre centralizálандóbb rendszerben bekövetkezett közvéleményváltozás dokumentálása. A 2011-ben elfogadott törvény és felméréseink (2018, 2023) közötti időbeli távolság tehát nem korlátozás, hanem szükséges feltétele annak, hogy a közvéleményt befolyásoló centralizáció politikai hatásait megragadjuk.

A PÉNZÜGYI ÉS ÖNKORMÁNYZATI (KÖZSZOLGÁLTATÁSI) FELADATOK KÖZÖTTI KAPCSOLATOK MAGYARORSZÁGON

Az elméleti keretben vázolt tendenciák és hangsúlyeltolódásokat érdemes megvizsgálni a magyar önkormányzati rendszer 2010 utáni változásai során. A 2011-ben elfogadott CLXXXIX. számú önkormányzati törvény (Mötv.) jelentősen átalakította a helyi közzolgáltatási struktúrát és az önkormányzati funkciókat. Az 1990-es, konszenzuson alapuló decentralizációs kísérlettel ellentétben a 2010-ben hatalomra került pártkoalíció az úgynevezett neo-weberi filozófia szellemében erős központosítás irányába mozdult el (Hajnal–Rosta, 2019). Ennek lényege, ellentétben az 1990-es éveket meghatározó közigazgatási modellel (New Public Management) az, hogy míg az NPM az államot a piaci elvek felé igyekezett orientálni, addig a neo-weberi modell az állam szerepének újragondolására és hatáskörének bővítésére összpontosított. A neo-weberi gondolkodás keretében nagyobb hangsúlyt fektettek a magas színvonalú szolgáltatások és azok professzionális nyújtásának követelményére, a polgárokkal és a közigazgatással folytatott konzultációra, valamint az eredményorientált megközelítésre.¹ A folyamat Magyarországon egy teljesen új alaptörvény elfogadásával kezdődött, amelyet egy új önkormányzati törvény, az állam- és önkormányzati rendszer teljes átszervezése, végül pedig ezzel párhuzamosan egy új finanszírozási rendszer bevezetése követett. A pénzügyi rendszer átalításának előzménye a 2009-ben kirobbant amerikai jelzálogválság, amely a forint árfolyamának gyengüléséhez vezetett, ezt a geopolitikai helyzetet a 2010 utáni gazdaságpolitikai döntések tovább súlyosbították. Mindezen mozgások hatására a kormány összeállított egy adósságkonszolidációs csomagot az önkor-

mányzati adósság kezelésére. 2013 júniusában az állam 277 település mintegy 610 milliárd forintnyi adósságát vette át az 5000 lakosnál nagyobb népességű önkormányzatoktól.² A két önkormányzati kategóriában (azaz az 5000 fő alatti és az 5000 fő feletti népességű önkormányzatok esetében) az állam összesen 694,2 milliárd forint adósságot vett át a 2012 végi 1182 milliárd forint teljes adósságállományból (Vasvári, 2020). Ez 2011 után a helyi önkormányzatok költségvetési helyzetének jelentős javulásához vezetett (Kákai–Vető, 2020: 23.). Ezzel párhuzamosan 2010 után az önkormányzatok állami finanszírozásában bekövetkezett másik jelentős változás az úgynevezett feladatfinanszírozás bevezetése volt 2013-ban. A változás eredményeként a helyi önkormányzatok a központi költségvetésből a tervezett átlagos kiadások és a várható bevételek közötti különbségnek megfelelő részt kaptak (Horváth et al., 2014b: 339.). Az új finanszírozási rendszerre való áttérés alapvetően új helyzetet teremtett, hiszen a korábbi, elsősorban korlátlan kiadásokon alapuló normatív finanszírozási rendszerről egy kiadási korlátokon alapuló, azaz a feladat „elismert költségét” megtérítő rendszert hozott létre (Bordás, 2017). Az új finanszírozási rendszer a gyakorlatban egy „kiegészítési kényszert” eredményezett, mivel az állami támogatás ritkán fedezi a valós költségeket, az önkormányzatok kénytelenek saját bevételeiket (pl. iparűzési adó) a kötelező állami feladatok finanszírozására fordítani, ezzel elveszítve fejlesztési mozgásterüket (Péteri, 2015).

1. ábra. A helyi önkormányzati kiadások alakulása az Európai Unióban és Magyarországon a GDP százalékában 2009 és 2023 között

Forrás: Az Eurostat adatai alapján számított és az MNB költségvetési jelentése alapján (2024: 26.) (Bordás, et al., 2020: 94.; Hoffman, 2024: 8.).

A jogszabályi változásoknak köszönhetően a nagyobb települések több hatáskörrel rendelkeznek. Mezei és munkatársainak (2014) modellszámításai megerősítették a „nagyobb települések – több feladat” közötti összefüggést, amely a 2000 és 10 000 lakosú településcsoportok esetében nagyobb ugrást mutatnak, összhangban a kötelező önkormányzati feladatok elosztásának szabályaival. Somlyódiné (2019) adatgyűjtése szerint a helyi önkormányzatok kötelező feladatainak volumene 2014 után jelentősen csökkent, összefüggésben az állam nagy léptékű ellátórendszereinek átszervezésével és egyes feladatok újraelosztásával. Így a decentralizált közszolgáltatási rendszer 2010 és 2012 közötti alapvető átszervezése 29%-kal csökkentette a helyi szinten ellátott funkciók számát. 2012-ben a helyi önkormányzatok kiadásai a GDP arányában mindössze 9,2%-ot tettek ki, szemben a 2010-es 12,5%-kal (Horvát et al., 2014a: 125.). Ez a tendencia azóta is folytatódik. 2024-re a kiadások GDP aránya mindössze 5,9% volt.³

A strukturális változás tükröződik az új jogszabályok alapvető rendelkezéseiben, amelyek nem említik az oktatás, az egészségügy és más területi ellátást biztosító intézmények fenntartási feladatait. 2013. január 1-jétől központi szervezésbe kerültek az önkormányzatok korábbi legnagyobb kiadási csoportjai, azaz az alap- és középfokú oktatás, valamint a szakképzés teljes szervesrendszere. Az állami oktatás átszervezésével párhuzamosan ugyanakkor egyre erőteljesebbé vált az egyházi iskolák térnyerése is. Bár ez technikailag nem államosítás, a policy feedback theory szempontjából mégis a centralizált, államfüggő modell megerősítését szolgálja. 2010 és 2022 között az egyházi fenntartású intézmények aránya drasztikusan nőtt (pl. a gimnáziumok esetében 24% fölé, a gyermekvédelemben 74%-ra).⁴ Ennek mozgatórugója a finanszírozási aszimmetria: az egyházi intézmények kiegészítő támogatása (amelyet a Vatikáni Szerződés alapján kapnak) olyan pénzügyi ösztönzőt teremtett, amely az önkormányzatokat az iskolák átadására, a szülőket pedig az egyházi iskolák választására készítette. Ez a folyamat növelte a társadalmi szegregációt, mivel az egyházi iskolák válogathatnak a diákok között, míg az állami (tankerületi) iskolák a hátrányos helyzetű tanulók gyűjtőhelyeivé váltak (Ercse, 2019). Az állampolgárok számára mindez azt jelentheti, hogy a minőségi szolgáltatás nem alanyi jogon járó állami/önkormányzati szolgáltatás, hanem egy kivételezett körhöz (egyházak) való csatlakozás révén érhető el.

A közoktatás 2013-as „államosítása” (KLIK) után a szakképzés 2015-ös átalakítása jelentette a következő nagy csapást az önkormányzati autonómiára. A Térségi Integrált Szakképző Központok (TISZK) megszüntetése és a 44 állami fenntartású Szakképzési Centrum (SzC) létrehozása alapjaiban változtatta meg a helyi gazdaság és az oktatás kapcsolatát.⁵

2. táblázat. A szakképzési rendszer átalakítása és hatása az önkormányzati autonómiára

Változás tárgya	Korábbi rendszer (TISZK)	Új rendszer (Szakképzési Centrumok)	Hatás a helyi autonómiára
Irányítás	Önkormányzati társulások, helyi gazdasági szereplők bevonásával.	Központi, minisztériumi irányítás (NGM/ITM), kancellári rendszer.	A helyi önkormányzat elvesztette döntési jogát a képzési struktúra felett.
Finanszírozás	Normatív támogatás + helyi kiegészítés.	Központi költségvetési szerv, feladatfinanszírozás.	Az intézmények gazdasági önállósága megszűnt, a források elosztása centralizált.
Igazgatói jogkör	Jelentős autonómia (munkáltatói jogok).	Tagintézmény-vezetői státusz, korlátozott jogkörök.	Az iskolai szintű döntéshozatal formálissá vált.

Forrás: saját szerkesztés

A fenti struktúraváltás – szigorúan a policy feedback theoryn keresztül – lényegében azt közvetíti a helyi társadalom felé, hogy a szakképzés nem helyi ügy, hanem a nemzetgazdasági stratégia része, ahol a helyi igények csak a központi tervek szűrőjén keresztül érvényesülhetnek.

Hasonló tendenciák érvényesültek az egészségügyi szakellátó intézmények, a kórházak, valamint az integrált járóbeteg-szakellátást nyújtó intézmények esetében is. A speciális egészségügyi intézmények, azaz a kórházak és az integrált járóbeteg-ellátó intézmények megszűntek. Az átalakulás a megyei önkormányzatokat sem kímélte, mivel azok minden közszolgáltatási funkciójukat (kulturális központok, könyvtárak, múzeumok, levéltárak stb.) elvesztették, és cserébe minimális regionális fejlesztési funkciókat kaptak.

Ezek után kezdte meg a kormány a nemzeti tulajdonra vonatkozó szabályok átfogó felülvizsgálatát, mind az általános, mind pedig a specifikus szektorokban (vízgazdálkodás, hulladékgazdálkodás, energetikai szolgáltatások stb.).

A hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény hozta létre, majd 2016 januárjától kezdte meg működését a Nemzeti Hulladékgazdálkodási Koordináló és Vagyonkezelő Zrt. (NHKV). A NHKV Zrt. célja egy országosan egységes hulladékgazdálkodási rendszer kialakítása volt. Majd 2024. július 1-jétől a hulladékgazdálkodási közszolgáltatásban új koncessziós rendszer lépett életbe. A MOHU MOL Hulladékgazdálkodási Zrt. koncessziós társaságként átvette a települési hulladék begyűjtését és kezelését. Az önkormányzatok köztisztasági feladatai megmaradtak, de a hulladék begyűjtését és kezelését a MOHU vagy annak alvállalkozói végezték. Tehát az önkormányzatok szerepe a „köztisztaságra” (utcaseprés, illegális lerakók felszámolása) redukálódott, miköz-

ben a lakossággal való közvetlen szolgáltatói kapcsolat megszűnt. A Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége (TÖOSZ) hiába tiltakozott a modell ellen, a centralizációs akarat felülírta a szakmai érveket.⁶ Ez a változás a lakosság számára is egyértelművé tette: a „személtügy” már nem az önkormányzat elsődleges feladata.

A hulladékgazdálkodási feladatok állami kézbe kerülése és a koncessziós rendszer bevezetése csökkentette az önkormányzatok autonómiáját ezen a területen. Bár a köztisztasági feladatok továbbra is az önkormányzatok hatáskörében maradtak, a hulladék begyűjtésének és kezelésének irányítása⁷ az állami szervezetekhez és a koncessziós társasághoz került.

A víziközmű-szolgáltatásról szóló 2011. évi CCIX. törvény 2021. júniusi módosítása lehetővé tette az önkormányzatok számára, hogy önkéntesen átadják a víziközmű-szolgáltatással kapcsolatos feladataikat és vagyonukat az államnak. Az integráció eredményeként 2023-ban 14 korábban önkormányzati tulajdonú víziközmű-szolgáltató csatlakozott az állami szolgáltatókhoz.

Az építési szabályozás átalakítása szintén megtörtént, ami az önkormányzatok számára új kihívásokat és feladatokat eredményezett. Ennek eredményeként 2010 után az építési szabályozás központosítása és az engedélyezési folyamatok egyszerűsítése jelentősen csökkentette az önkormányzatok jogköreit, különösen az építéshatósági feladatok terén.

További centralizációs lehetőséget kínált a kormányzatok számára a 2020-ban megjelenő Covid-19-járvány is. Ennek terjedését és hatásait a nemzetközi és hazai szakirodalom a „European Coronationalism” fogalmával jellemezte, amely azt a folyamatot mutatta be, hogyan erősödtek fel a nemzetállami és központi kormányzati reflexek a szubnacionális szintek rovására (Bouckaert et al., 2020; Szabó–Horváth, 2021). Az első fontos lépés a kormány „különleges gazdasági övezetekről (KGÖ)” szóló javaslata volt, amely az 5 milliárd forintot meghaladó beruházásokat a települési önkormányzatoktól⁸ a megyei önkormányzatokhoz irányította át, így az adók kivetésétől az utcák átnevezéséig mindent a vármegyék vettek át. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a kormányzat a stratégiaiul fontos, nagy adóbevételt generáló beruházásokat (pl. Göd – Samsung-gyár) kivegye a települési önkormányzatok joghatósága alól és a politikailag lojálisabb megyei önkormányzatokhoz rendelve. Ez a lépés a policy feedback theory klasszikus „targetált” alkalmazása: a források elvonásával bünteti az (ellenzéki) településeket, miközben a megyei szintet erősíti, ezzel átrajzolva a politikai erőviszonyokat.

Következő intézkedésként a kormány eltávolította a járműadó-bevételeket⁹ az önkormányzatoktól, így a korábban a helyi útfenntartást szolgáló forrás (amelynek 40%-a, majd később 100%-a maradt helyben) teljes egészében a központi költségvetésbe került átcsoportosításra, először a járványvédelmi alapra hivatkozva, majd véglegessítve. Ezzel párhuzamosan a költségvetés egy

másik lényeges változást is tartalmazott, nevezetesen a „szolidaritási hozzájárulás” nevű önkormányzati adó jelentős (közel négyszeresére történő) fel-emelését. A kormány 2021-ben a koronavírus után a települési önkormányzatok rovására mintegy 150 milliárd forint átcsoportosításával javította a központi költségvetés helyzetét. Mindhárom intézkedés a járványra hivatkozásként nem csupán átmeneti centralizációt eredményezett, hanem ürügyet szolgáltatott a helyi autonómia tartós csorbítására.

Ha összefüggésében nézzük a fenn bemutatott folyamatot, akkor a feladatfinanszírozás és a sokféle ágazati centralizáció eredménye egyértelműen egy kiszolgáló, parancsra engedelmeskedő szerepértelmezést eredményezett a hazai önkormányzatok többségében, ahol egyre fontosabbá válik a „kijárási rendszere” és a döntéshozókhoz való közelség foka (Horváth, 2025: 550).

A folyamat betetőzése a „vészhelyzeti kormányzás” intézményével vált teljessé, amelyben a parlament felhatalmazta a kormányt bizonyos törvények felfüggesztésére, konkrét jogszabályi rendelkezésektől való eltérésre vagy egyéb rendkívüli intézkedések meghozatalára (az Alaptörvényben meghatározottak szerint). A folyamat lényegében 2016-ban kezdődött, a „tömeges bevándorlási válsággal”, amely azóta is fennáll. Ezt követte a 2020 márciusa és 2022 júniusa közötti koronavírus-járvány okozta vészhelyzet, amely jelentősen kibővítette a rendeleteken alapuló kormányzás hatókörét. Végül pedig az orosz–ukrán háború említhető, amelyre hivatkozva 2025. május 25-től a veszélyhelyzeti kormányzás 2026. május 13-ig meghosszabbításra került.¹⁰ A kormányzat a veszélyhelyzeti felhatalmazással élve olyan strukturális változtatásokat hajtott végre, amelyek a válság elmúltával is hatályban maradtak.

3. táblázat. A helyi önkormányzatok autonómiáját érintő legfontosabb központosító intézkedések Magyarországon (2011–2023)

Politikai terület	Konkrét intézkedés(ek)/ jogszabályok	Hatás a helyi autonómiára
Oktatás	Az általános és középiskolák 2013 óta egy állami ügynökség (KLIK) alá tartoznak.	A helyi oktatási intézmények, a személyzet és a tanterv feletti közvetlen ellenőrzés elvesztése. Az önkormányzatok szerepe az épületek karbantartására korlátozódik.
Egészségügy	Kórházak és speciális járóbeteg-klinikák állami tulajdonba és irányításba való átadása.	A települési önkormányzatok szerepének megszüntetése a speciális egészségügyi ellátásban. Csökkentett befolyás a helyi egészségügyi szolgáltatósokra.

Politikai terület	Konkrét intézkedés(ek)/ jogszabályok	Hatás a helyi autonómiára
Hulladék-gazdálkodás	Nemzeti koordinációs szerv (NHKV) létrehozása (2012. évi CLXXXV. tv.), később koncessziós rendszerré (MOHU) történő átalakítása, amely központosítja a díjak beszedését és kezelését.	A szabályozási és pénzügyi autonómia drasztikus csökkenése. Az önkormányzatok csupán egy központilag diktált rendszer végrehajtóivá válnak.
Pénzügyi autonómia	Az iparüzési adó átirányítása a fő ipari övezetekből a megyei önkormányzatokhoz (pl. Göd); a járműadó bevételeinek átutalása a központi költségvetésbe.	A saját forrásokból származó bevételek jelentős csökkenése, a központi kormányzattól való pénzügyi függőség növekedése.
Vízszolgáltatók	A kommunális víziközmű-eszközök és feladatok önkéntes (de erősen ösztönzött) átadása (2011. évi CCIX. tv., majd 2021. júniusi módosítása) az államnak (2021-től).	A kritikus helyi infrastruktúra és szolgáltatásnyújtás feletti ellenőrzés elvesztése.
Vész-helyzeti hatáskörök	A Covid-19 és a háborús vészhelyzetek idején rendeletekkel történő kormányzás, amely lehetővé teszi a központi kormányzat számára, hogy felülírja a települési önkormányzatok döntéseit.	A helyi autonómia ideiglenes, de ismételt felfüggesztése, amely precedenst teremt a központi beavatkozáshoz.

Forrás: saját szerkesztés

A fenti példák tehát jól mutatják, hogy az önkormányzati feladatellátás összefüggésében az állami tulajdon lépcsőről-lépésre kiterjedt. Oly módon is, hogy az önkormányzati szektorban maradó üzleti eredményt a fogyasztói díjak központi meghatározása¹¹ révén szintúgy csökkentették. A hatáskörök átszervezése következtében jelentősen szűkült az önkormányzatok által ellátandó feladatok köre. A jelenség jól látható mind települési, mind megyei szinten.¹²

Összességében az állam döntő szerepet vállalt az energiaellátás, a vízellátás, a hulladékgazdálkodás, a városok közrendjének fenntartása, az utak karbantartása és a helyi tömegközlekedés terén, melynek eredményeként a helyi szolgáltatások területén az állami szerepvállalás meghatározóvá vált.

A magyarországi önkormányzatokat érintő változások példája tehát arra mutat rá, hogy ugyan az alkotmányos keretekben nem történt változás, azonban az egész rendszert érintő centralizáció hatására az önkormányzatok mozgástere jelentősen szűkült. A centralizációs folyamat nyomán bekövetkező hatáskörelvonások és pénzügyi megszorítások következtében a helyi autonómia szintje csökkent (Kálmán, 2025: 62.). Így kijelenthetjük, hogy a Helyi Önkormányzatok Európai Chartája¹³ által elvárt fejlődés nem csak megakadt, hanem ellentétes irányt vett (Nagy, 2019: 9–10.). A Mötv. formailag ugyan beépíti

a Charta alapelveire való hivatkozás több kulcselemét (helyi közügy, választott testület, társulási jog, helyi adóztatás), így alapvetően nem tekinthető a Chartával nyíltan ellentétesnek a magyar szabályozás. Ugyanakkor a 2011 utáni egyre fokozódó centralizáció, a szinte folyamatos feladat- és forráselvonások, valamint az erősödő kormányzati kontroll miatt a törvény „csak részben” vagy „korlátozottan” felel meg a Charta szellemének és gyakorlati követelményeinek. A legnagyobb eltérések a feladat- és hatáskörök szűkítésében, a pénzügyi autonómia korlátozásában, a központi állami beavatkozás mértékében és a konzultációs, illetve felügyeleti mechanizmusok jellegében jelennek meg.

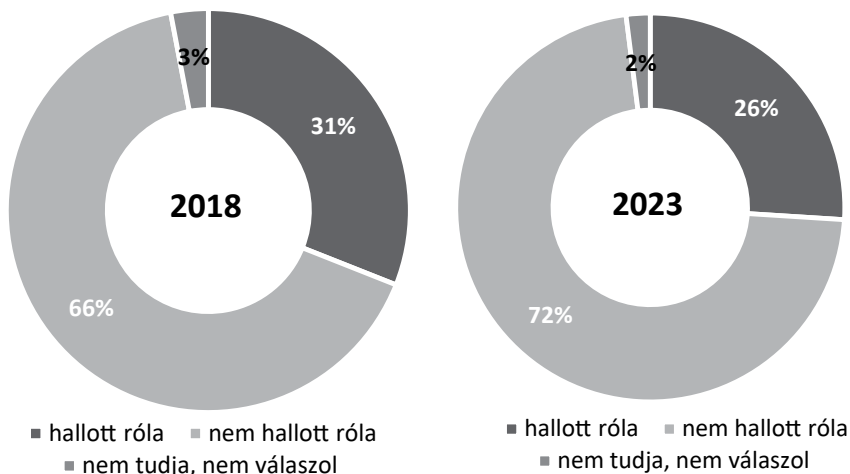
A kormányzati átalakítás több pontját az Európa Tanács Kongresszusának monitoring jelentései (2013, 2021)¹⁴ is problémásnak minősítették. Többek között kifogásolták, hogy a Mötv. utáni reformok az önkormányzatok saját kötelező feladatait erősen beszűkítette, sok alapvető közszolgáltatás (pl. közoktatás, kórházak, számos szociális és egészségügyi funkció) állami kézbe került, így a szűkítés legfontosabb megnyilvánulása az önkormányzati felelősségkör és a feladatrendszer radikális csökkentését eredményezte. Továbbá nem érvényesül a chartában elvárt konzultációs jog, vagy azon elvárás sem, hogy az önkormányzati bevételek között legalább részben helyi adóbevételek legyenek, illetve csorbult a gazdálkodási önállóság és a bírói jogvédelem is (Pálné, 2016: 591.).

A fenn bemutatott példák a „válság, mint lehetőség” iskolapéldái, ahol a rendkívüli jogrend normalizálódik ott a centralizáció is visszafordíthatatlanná válik. A közvetlen költségvetési átcsoportosítások vagy fiskális reformok így jelentősen csökkentették a feltétel nélküli vagy célhoz kötött transfereket, de ezzel egyidejűleg korlátozzák a helyi önkormányzatoknak a helyi adóztatás és hasonló eszközök révén történő bevételeltermelő képességét is (Aksztejn et al., 2022).

AZ ÖNKORMÁNYZATOKKAL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK VÁLTOZÁSAI A KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁSI ADATOK ALAPJÁN

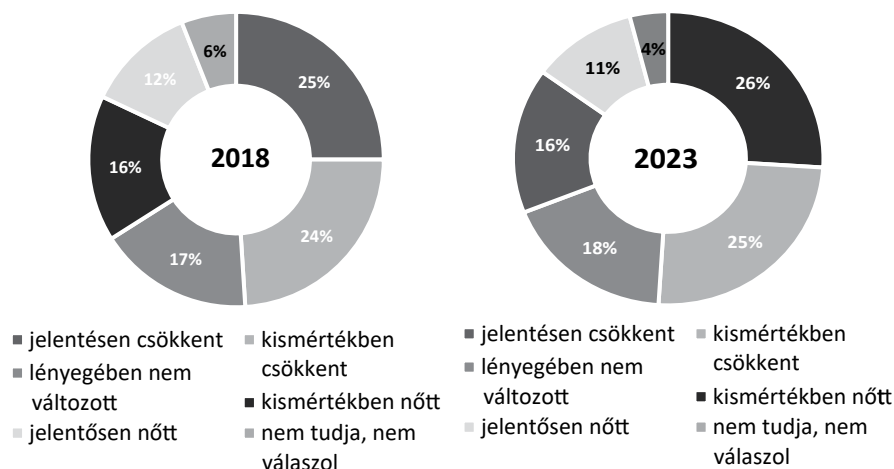
Mint az előző fejezetben bemutatam a 2011-ben elfogadott önkormányzati törvény alapvetően átalakította a helyi közszolgáltatások struktúráját és az önkormányzatok feladatait. A nyugati demokráciákban a közvélemény gyakran „termosztátként” működik (Wlezien, 1995): ha a kormányzat politikája túl sokat mozdul el egy irányba (pl. túlzott centralizáció), a közvélemény ellenkező irányú korrekciót követel. A kérdés az, hogy a közszolgáltatások terén az állam és az állampolgárok közötti kapcsolat egyoldalú változásai hogyan befolyásolják a polgároknak a helyi önkormányzathoz és a közszolgáltatásokhoz fűződő attitűdjeit és elvárásait? Vajon a fogyasztói preferenciák követik-e a kormány szándékait, azaz elfogadják-e helyi önkormányzatuk autonómiájának korlátozását? Tehát a fő kérdés az, hogy a lakosság hogyan reagál ezekre a változá-

sokra? Ez a kérdés azért is érdekes, mert a rendszerváltás óta végzett értékítéletek szerint a magyar lakosság hajlamos alábecsülni az állami beavatkozás (azaz az adókiadások) valós költségeit. A lakosság többsége ezért állami beavatkozást és újraelosztást vár el vagy követel, még olyan területeken is, ahol Csontos és társai (1996) szerint általában hatékonyabb, olcsóbb és talán igazságosabb lenne magán- vagy üzleti forrásokat bevonni (Tóth, 2010).

2. ábra. Hallott Ön arról, hogy 2011-ben új törvényt fogadtak el a helyi önkormányzatokról?
 Forrás: KÖFÖP felmérés, 2018 és a Forrás Társadalomkutató Intézet adatainak összehasonlítása, 2023

A két adatfelvétel alapján látható, hogy nőtt azoknak az aránya, akik nem emlékeznek a 2011. évi önkormányzati törvény elfogadására, míg azok aránya, akik hallottak a 2011. évi törvény elfogadásáról, csaknem 5%-kal csökkent. Az erről a kérdésről tájékozottak száma az iskolai végzettséggel arányosan növekszik. Településtípus szerint a falvakban élők a legkevésbé tájékozottak, azaz a nagyobb településeken élőkhez képest a legkevésbé hallottak a módosításról. Ez az információhiány azonban nem jelenti azt, hogy az embereknek nincs véleményük a helyi önkormányzatok változó szerepéről, amelyet mindennapi tapasztalataik és a velük szemben felmerülő helyzetek alapján alakítottak ki (Mintrom et al., 2024). A változásokról hallott emberek többsége arra emlékszik, hogy a módosítás inkább csökkentette a helyi önkormányzatok szerepét a helyi közszolgáltatásokban (lásd a 3. ábrát). A két adatfelvételt összevetve jól látható, hogy míg 2018-ban a válaszolók 49 százaléka vélekedett úgy, hogy inkább csökkent és 28 százalékuk szerint inkább nőtt, addig 2023-ban a csökkenést érzékelők aránya 51 százalékkal szemben 27 százalék volt úgy, hogy a változások inkább növelték az önkormányzatok szerepét.

3. ábra. Az Ön véleménye szerint hogyan alakult az önkormányzat szerepe a helyi szolgáltatások területén a törvény módosításának hatására?

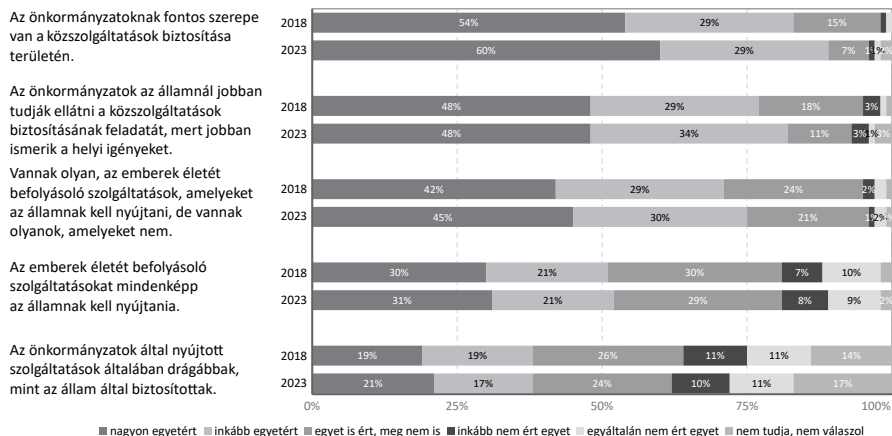
Forrás: KÖFÖP felmérés, 2018 és a Forrás Társadalomkutató Intézet adatainak összehasonlítása, 2023

A két adatfelvétel adatai közti eltérés nem egyszerűen a válaszolók következetlenségével vagy információhiányával magyarázható, hanem – mint azt a tanulmány későbbi részében is alkalmazzuk – a „Pragmatikus Kettősség” (*Pragmatic Duality*) koncepciójával (Boltanski, 2008) magyarázható.¹⁵ Ennek a fenti eltérésnek három fő összetevője lehetséges:

1. *Védőbástya-effektus (Protective Bastion)*: Az ellenzéki vezetésű városokban (Pl. Budapest, Szeged, Pécs stb. a 2019-es választások után) a polgármesterek a központi hatalommal szembeni ellenállás szimbólumaivá váltak. A választók a politikai súlyt és a hangos érdekérvényesítést gyakran összekeverik a valós jogi hatáskörökkel.
2. *Helyi válságkezelés*: A Covid-járvány és az energiaválság alatt a polgármesterek voltak a legközvetlenebb segítők (maszk osztás, szociális tűzifa, tájékoztatás stb.). Ez a „frontvonalbeli” jelenlét növelte a szubjektíve észlelt fontosságukat, még akkor is, ha objektíve kevesebb forrással rendelkeztek (Bouckaert et al., 2020).
3. *Információs torzítás*: A kormánypárti vezetésű településeken a központi forrásból (pl. Magyar Falu Program) megvalósuló fejlesztéseket a helyi vezetés saját sikereként kommunikálja, elfedve a döntési és finanszírozási függőséget. Ez a „hitel-átvétel” (*credit claiming*) sikeresen manipulálja az észlelt autonómiát.

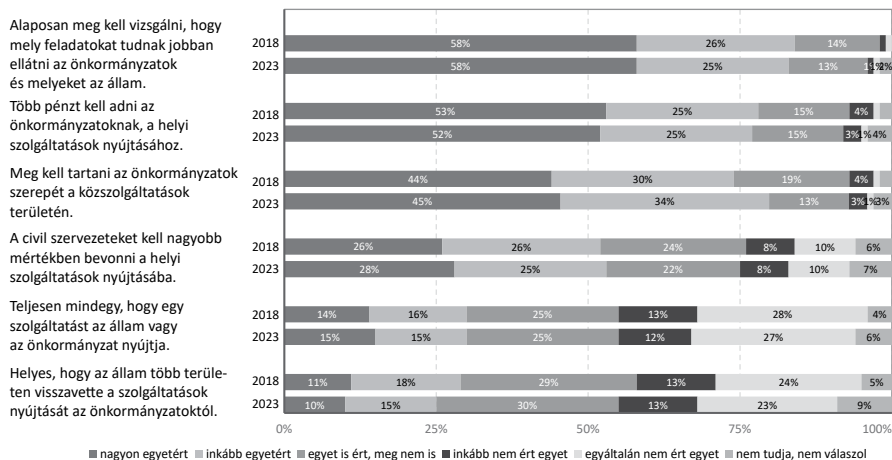
A fentieket alátámasztják azok az erőteljes vélemények is, amelyek a helyi önkormányzatok közszolgáltatásokban betöltött szerepéről, valamint arról

szólnak, hogy ezeket a szolgáltatásokat az állam vagy a helyi önkormányzatok tudják-e jobban nyújtani, és a válaszadók többsége a helyi önkormányzatokat választotta (lásd a 4. ábrát). A válaszadók többsége úgy véli, hogy a helyi önkormányzatok döntő szerepet játszanak a közszolgáltatások nyújtásában és mivel alaposan ismerik a helyi igényeket, jobban fel vannak készülve erre a feladatra.

4. ábra. Centralizáció vs. decentralizáció dichotómiája¹⁶

Forrás: KÖFÖP felmérés, 2018 és a Forrás Társadalomkutató Intézet adatainak összehasonlítása, 2023

5. ábra. Centralizáció vs. decentralizáció dichotómiája¹⁷

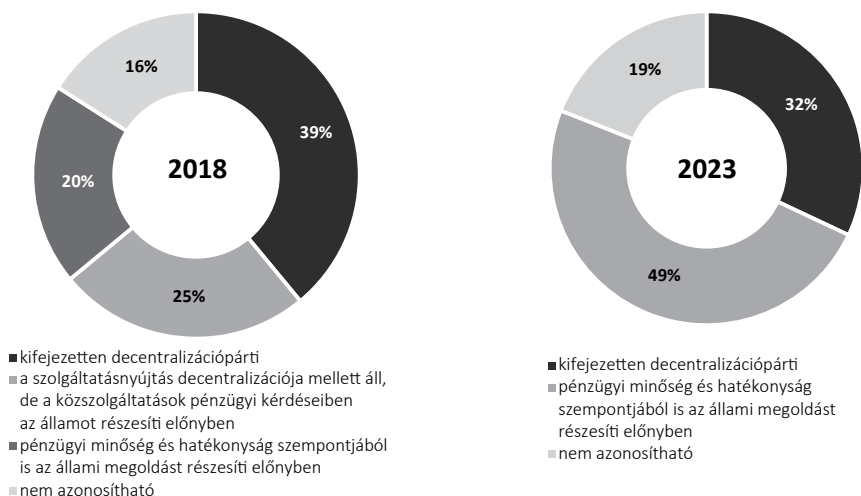
Forrás: KÖFÖP felmérés, 2018 és a Forrás Társadalomkutató Intézet adatainak összehasonlítása, 2023

Mindazonáltal a válaszadók elismerik, hogy az államnak bizonyos feladatokat el kell látnia, valamint a felelősségeket gondosan meg kell osztani a két szereplő (az állam és az önkormányzat) között. Határozottan negatív véleményük van az állam túlzott kiterjedéséről és a települési feladatok központosításáról (lásd az 5. ábrát).

A két ábra egyértelműen mutatja, hogy a lakosság normatív szinten erőteljesen támogatja a helyi önkormányzatok szerepét és a decentralizációt. Ezután konvertáltuk a fenti kérdésekben kifejezett véleményeket Likert-skálás állításokká, majd összegeztük azokat.

A faktorelemzés a tizenegy attitűdkérdés mögött két különböző vélemény-dimenziót tárt fel. Először is, ezek az állítások azt vizsgálták, hogy a helyi szolgáltatásokat minőségi és hatékonysági szempontból az államnak vagy az önkormányzatnak kell-e biztosítania. Az elemzés második célja az volt, hogy pénzügyi és költséghatékonysági szempontból vizsgálja a feladatok megosztását. A két azonosított tényező segítségével a klaszterelemzés feltárta a magyar társadalomban az általunk alkalmazott véleménydimenziók mentén kialakuló mintázatokat, illetve meg tudtuk határozni azoknak a csoportoknak a méretét és jellemzőit, amelyekben ezek a véleménydimenziók dominálnak.

2018-ban a kifejezetten decentralizáció párti válaszadók – akik egyértelműen támogatták a decentralizációt a minőség és a hatékonyság szempontjából – a minta 39%-át tették ki, (lásd a 6. ábrát), illetve az állam helyett a helyi önkormányzatokat részesítették előnyben (Kákai, 2020: 81.), ami 2023-ra 32 százalékra csökkent.

6. ábra. Centralizáció vs. decentralizáció dichotómiája – 2018-ban és 2023-ban faktor- és klaszterelemzéssel létrehozott csoportok

Forrás: KÖFÖP felmérés, 2018 és a Forrás Társadalomkutató Intézet adatainak összehasonlítása, 2023

A két grafikon összehasonlítása azt mutatja, hogy a szolgáltatások decentralizált nyújtását támogató, de a közszolgáltatások pénzügyi vonatkozásait illetően az állam oldalán álló csoport 2023-ra eltűnik, míg a gazdasági, minőségi és hatékonysági csoportok aránya csaknem 50%-ra nő, ami egyértelműen azt mutatja, hogy a válaszadók elvárják az államtól, hogy mind a finanszírozás, mind a minőség tekintetében megoldásokat kínáljon a szolgáltatások területén.

A fejezet elején említett „termosztát effektus” szerint (lásd 6. ábra) a magyar adatok azt mutatják, hogy ez a mechanizmus a vizsgált időszakban nem a klasszikus módon működött. Ehelyett egy öngerjesztő (*self-reinforcing*) visszacsatolási hurok alakult ki. Minél több feladatot vett át az állam, az állampolgárok annál inkább alkalmatlannak vagy súlytalannak érezték az önkormányzatokat a problémák megoldására, ami további legitimációt biztosított a még mélyebb centralizációnak. A „decentralizáció párti, de állami pénzt váró” klaszter eltűnése éppen ennek a folyamatnak a bizonyítéka: a választók „megtanulták”, hogy a hibrid rezsimben a pénzügyi felelősség és a döntési autonómia nem választható szét; aki fizet, az rendel.

Az adatok egyértelműen mutatják a válaszadók véleményének átalakulását és az önkormányzati autonómiát támogató véleménydimenzió csökkenését. Ezt az állítást támasztja alá az a tény is, hogy a 2018-ban megfigyelt számos változó kisebb részekre bomlott. A decentralizációt részben támogatók (25%) eltűntek és jelentősen nőtt a centralizációt támogató válaszadók száma (49%). Az „eltűnő klaszter” magyarázatához jól használható a longitudinális vizsgálatoknál alkalmazott „polarizáció általi lemorzsolódás” jelensége (Henning, 2015; Lin–Hu, 2017; Genolini et al., 2016).

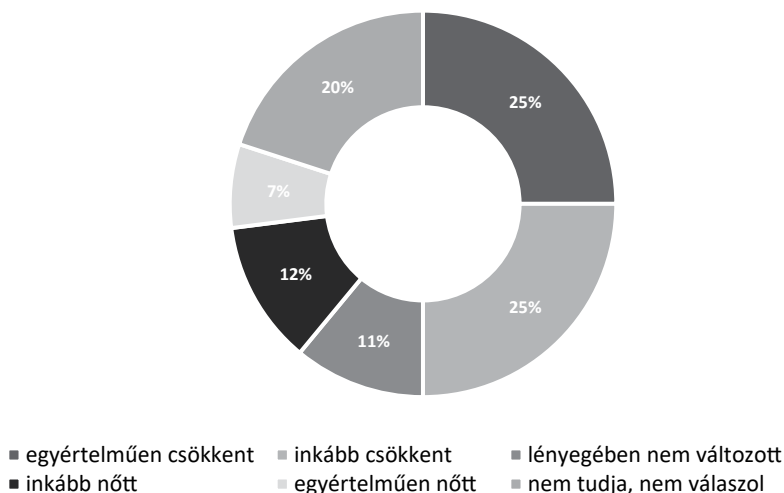
A 2018-as adatfelvétel során még létezett egy jelentős csoport, amely a decentralizációt támogatta, de elvárta az állami finanszírozást. Ez a „naiv decentralizáció párti” attitűd azonban 2023-ra fenntarthatatlanná vált a magyar politikai realitásokban. A policy feedback theory által leírt tanulási folyamat és a politikai polarizáció hatására a választók kénytelenek voltak választani:

1. Vagy elfogadják a teljes állami dominanciát (pénz és döntés egy kézben) – ők integrálódtak a centralizáció párti, pragmatikus klaszterbe.
2. Vagy teljesen elutasítják a rendszert – ők a radikális autonómia párti klaszterbe vándoroltak.

A köztes, az adatok szerinti „kompromisszumos” álláspont a „megélt valóság” nyomása alatt véleményem szerint „erodálódott”. A klaszter tehát nem módszertani hiba miatt tűnt el, hanem mert társadalmi bázisa felmorzsolódott a két szélső pólus között. Ez a statisztikai eredmény önmagában is erős bizonyítéka a centralizáció társadalomformáló erejének.

A véleménydimenziók összefoglalásaként végül rákérdeztünk arra is, hogy a megkérdezettek összességében hogyan ítélik meg az önkormányzatok auto-

nómiáját (lásd 7. ábra)? Látható, hogy változás történt a közvéleményben a helyi önkormányzatok függetlenségét illetően: a válaszadók fele úgy véli, hogy az elmúlt öt évben csökkent az önkormányzatok önállósága, amellyel szemben a megkérdezettek csupán egyötöde érezte úgy, hogy az elmúlt öt évben nőtt a helyi önkormányzatok függetlensége.

7. ábra. Véleménye szerint az elmúlt 5 évben hogyan alakult a helyi önkormányzatok autonómiája?

Forrás: Társadalomkutató Intézet, 2023

Az adatok tehát egyértelműen mutatják a decentralizációt támogató válaszadók arányának csökkenését, de a centralizációt támogatók arányának csökkenését is, ezzel szemben jelentősen nőtt a pénzügyi és minőségi elvárásokat az államtól elvárók aránya (a válaszadók csaknem fele). Az adatokat nézve a centralizáció/decentralizáció megítélésében vagy támogatásában egy ellentmondás feszül. Ugyanakkor véleményem szerint ez a látszólagos ellentmondás nem a válaszolók véleményének inkonzisztenciáját erősíti, hanem inkább a polgárok racionális és komplex alkalmazkodását. Tehát ezeknek a véleményeknek a magyarázatában két párhuzamos réteg van jelen:

1. *Normatív értékeken alapuló réteg*: amelyben a válaszadók a helyi önkormányzatok autonómiáját alapvető demokratikus értéknek tartják. Fontosnak tartják, hogy „legyen valaki, akihez fordulni lehet az adott településen”, hogy a döntések a helyi közösség szintjén hozhatók meg. Ez egyfajta „polgári identitás”, és a helyi közösséghez való tartozás kifejezése, amint azt a 4. és 5. ábra is illusztrálja, amelyek a meglévő preferenciákat mutatják.

2. *Pragmatikus tapasztalati réteg*: 2010 óta az emberek tapasztalatai szerint az erőforrások, a fejlesztések és a komplex szolgáltatások feletti ellenőrzés a központi kormány kezében van. Felismerték, hogy a helyi önkormányzatok pénzügyileg és hatáskörük tekintetében függővé váltak a központi kormányzattól. Így a 6. ábrán látható attitűdök eloszlása lényegében ezt a pragmatikus alkalmazkodást tükrözi: ha csak az állam képes garantálni a minőségi szolgáltatásokat, akkor ésszerű elvárni tőle, hogy ezt tegye.

Ezért a két adatsor közötti eltérés egy „*pragmatikus kettősség*”-et takar, azaz a vélemények változása nem a polgárok következetlenségének tulajdonítható be, hanem a centralizált politikai rendszer logikus leképeződése a közvéleményben. Ebben a kettősségben a válaszadók egyszerre ragaszkodnak a helyi demokrácia eszményéhez, miközben mindennapi elvárásait a hatalom és az erőforrások tényleges birtokosaihoz igazítják.

A fenn bemutatott adatok érvényességét éppen az adja, hogy a válaszadók a mindennapi ügyintézés során szerzett tapasztalataikat tükrözik vissza. Amikor egy szülő azt tapasztalja, hogy az iskolaigazgató nem dönthet a kréta beszerzéséről a tankerület engedélye nélkül, vagy amikor egy helyi lakos látja, hogy a hulladékszállítást egy országos monopolcég (MOHU) végzi, akkor pontos képet alkot a centralizáció mértékéről, anélkül, hogy ismerné a vonatkozó jogszabályhelyeket. Ez a „*tapasztalati tudás*” a policy feedback legtisztább formája, amely közvetlenül befolyásolja az attitűdöket.

KÖVETKEZTETÉS

Az európai közigazgatási reformokat elemző szakirodalom eddig jól azonosította, mely modellek váltak dominánssá az egyes időszakokban és országokban (Loughlin, et al., 2011). A posztkommunista országokban zajló közigazgatási átalakítási folyamatok nem feltétlenül követik a nyugati demokráciákra jellemző mintázatokat (Emilewicz–Wolek, 2002; Dunn et al., 2006). A tanulmányban bemutatott magyarországi recentralizáció nem sorolható a tipikus átmeneti és válságkezelési centralizációs reformok közé, sem pedig az ideológia által vezérelt neo-weberi közigazgatási modell nyomán végrehajtott reformok közé sem (Hajnal–Rosta, 2014), amelyek inkább a hagyományosan decentralizált országokra voltak jellemzőek (Lago et al., 2020), hanem inkább a 2010 utáni „*illiberális fordulat*” egyértelmű részének és következményének tekinthető.

A fokozott centralizáció Európa-szerte mint módszer nem volt ritka a 2008-as gazdasági válságot követően a gazdasági helyzet kezelésére. Számos országban jelentős megszorító intézkedésekre és hatalmi átrendeződésekre ke-

rült sor. Ezt támasztja alá az a tény, hogy az OECD-országok több mint felében a helyi bevételek csökkenése 2008 és 2010 között legalább egy évig meghaladta a központi kormányzati bevételek csökkenését (ez a jelenség megfigyelhető Romániában, Szerbiában, Bulgáriában), de néhány nagy európai országban (Franciaország, Spanyolország, Lengyelország) is. Csak néhány országban erősödött a helyi bevételi struktúra, de itt is csak kiegészítő források révén (Csehország, Szlovénia) (Halmosi, 2013: 297–298; Blöchliger–Vammalle, 2012). Magyarország ebben a tekintetben tehát nem különbözik más európai országoktól. A tanulmányban bemutatott adatok nem azt igyekeznek értelmezni, hogy mi lenne a centralizáció és decentralizáció optimális aránya (Pálné, 2008). A központi állam maga is gyakorol egyfajta ellenőrzést a gazdaság felett, bizonyos mértékben beavatkozva, azaz bizonyos területeken közszolgáltatásokat nyújt, vagy valamilyen formában újraelosztást hajt végre a társadalmi és gazdasági alrendszerekben (Kornai, 2017: 71.). A bizalom nem a helyi önkormányzatok szolgáltatási kapacitásához kapcsolódik, hanem inkább az érdekek képviselésében és a közösség szervezésében betöltött szimbolikus szerepükhöz. Egy erősen centralizált rendszerben, ahol a hatalmat elvonják a helyi szinttől, a helyi önkormányzatok értéke növelhető mint „helyi hang”, a helyi identitás megtestesítője, amely könnyen elérhető fórum a központi hatalommal szemben. A polgárok még olyan ügyekben is a polgármesterhez fordulnak, amelyek már nem tartoznak a hatáskörébe, mert őt tekintik a helyi közösség legitim képviselőjének. A bizalom tehát e reprezentatív és szimbolikus szerepbe vetett hit, míg a szolgáltatásokkal kapcsolatos pragmatikus elvárások már átkerültek az államra. A központi kormányzáson belüli hatáskörök és kompetenciák összevonása, azaz a centralizáció, mint azt a tanulmány is ékesen bizonyította jelentős hatással van a közszolgáltatásokra. Alapvető célja a politikák és az erőforrások elosztásának harmonizálása, de hatása sokrétű: befolyásolja a hatékonyságot, a méltányosságot, az elszámoltathatóságot, az innovációt és a fogyasztói elégedettséget. A magyarországi centralizáció vonatkozásában a policy feedback-elmélet alapján két domináns mechanizmust azonosíthatunk, amelyek magyarázzák a 2018 és 2023 közötti attitűdváltozásokat is.

Egyrészt az erőforrás-hatásokat (*Resource Effects*), amelyek közvetlen anyagi ösztönzőket teremtenek (Guo et al., 2022). Amikor a kormányzat elvonta a gépjárműadót az önkormányzatoktól, vagy amikor az iskolák fenntartását államosította, azzal nemcsak a helyi költségvetéseket írta át, hanem az állampolgárok érdekeltségi viszonyait is. A racionális választópolgár felismeri, hogy a helyi közszolgáltatások (oktatás, egészségügy) színvonala már nem a helyi adófizetéstől vagy a polgármester döntésétől függ, hanem a központi költségvetési transzferektől. Ez a felismerés vezet el a tanulmányban azonosított „pragmatikus alkalmazkodás”-hoz: a polgárok nem azért fordulnak az államhoz, mert ideológiailag elkötelezettek a centralizáció mellett, hanem mert a források allokációja ezt a magatartást kényszeríti ki.

A másik pedig az értelmezési hatások (*Interpretive Effects*), amelyek kognitív kereteket és normákat közvetítenek az állampolgároknak arról, hogy mi a „megfelelő” kormányzás (Guo et al., 2022; Busemeyer, 2022). A 2010 utáni reformok – különösen a „Jó Állam” koncepciója, amelyet az Államreform Bizottságok munkássága is támogatott – azt az üzenetet szüktették, hogy a decentralizáció egyenlő az eladósodással és a pazarlással, míg a centralizáció a hatékonyság és a biztonság záloga. Ez a normatív átkeretezés (*reframing*) hosszú távon erodálja a helyi autonómia iránti igényt, és normalizálja a hierarchikus viszonyokat.

A 2010-es kormányváltás után Magyarországon jelentősen megerősödött a központi kormányzat hatalma, amely a decentralizációtól centralizáció felé való elmozdulást eredményezett. A felmérés ugyanakkor megerősíti azt a korábban is látható tendenciát (Bodó–Feleky, 2023), hogy a 2010 utáni hatáskörrelvonások (oktatás, kórházak, számos közszolgáltatás államosítása) ellenére a lakosság nem fordult egyértelmű többséggel a további állami szerepbővítéssel szembe; a felmérések szerint inkább megosztott, semmint elutasító az állami átvételekkel szemben. Jelen tanulmány ugyan a magyarországi helyzetre összpontosít, de eredményei alapján tágabb következtetéseket lehet levonni az állam és a társadalom közötti viszony megértéséről, a demokrácia hanyatlásának vagy a hibrid rendszerek felemelkedésének körülményeiről. A közszolgáltatások központosításának folyamata, amelyet a tanulmányban részletesen ismerttettem, az egyik legfontosabb politikai kontrolleszköz, amelyet a kormányok az alternatív hatalmi központok gyengítésére használnak. A felmérés eredményei rávilágítottak a közszolgáltatások központosításának egyik hátrányára, amely főként a helyi igények figyelmen kívül hagyásából fakad. Az eredmények arra utalnak, hogy az emberek a szolgáltatások választásakor az elérhetőséget és a közelséget részesítik előnyben, függetlenül attól, hogy a szolgáltatást a helyi önkormányzat vagy az állam nyújtja (Kákai–Pálné, 2023). A vélemények megoszlása alapján nem túlzás azt állítani, hogy bizonyos értelemben a helyi önkormányzatok nem annyira a szolgáltatások nyújtásával, mint inkább pusztán létezésükkel képviselik a „értéket” a lakosság számára. Az adatokban megfigyelt és elemzett „*pragmatikus kettősség*” – amelynek során a polgárok normatív szinten továbbra is a helyi autonómiát részesítik előnyben, miközben pragmatikus módon alkalmazkodnak a központosított valósághoz – valószínűleg hasonló politikai rendszerekben általános közvélemény-reakció. A magyar példa így a hibrid rezsimek stabilitására is magyarázatul szolgálhat: a rendszer nem a polgárok lelkes támogatására, hanem a rezignált alkalmazkodásra és a szolgáltatásbiztonság iránti pragmatikus igényre épít.

JEGYZETEK

1. Az útkeresés természetesen nem volt előzmény nélküli, hiszen már a 2000-es években tettek kísérletet egy hatékonyabb és korszerűbb államszerkezeti modell kialakítására. Így pl. a Draskovics Tibor (2006–2007) vagy a Patyi András (2014–) vezette Államreform Bizottságok tevékenységét kell megemlíteni. Míg a korábbi bizottságok elsősorban a hatékonyság növelését keresték, addig a 2010 utáni bizottságok (pl. a Magyary Zoltán-program) ideológiai alapot szolgáltatottak a centralizációhoz, a „Jó Állam” koncepciójának kidolgozásával.
- 2 https://hazaeshaladas.blog.hu/2012/11/05/onkormanyzati_adossagatvallalas_tenyleg_nullszaldó (letöltve: 2025. október 16.)
- 3 Az adat ugyanakkor csak becslés. A Nemzeti Bank 2024. októberi jelentése szerint a helyi önkormányzatok készpénzkiadásai 2023-hoz képest 15,6%-kal nőttek, és megközelítőleg 4280 milliárd forintot tettek ki, ami a GDP 5,9%-át jelentette. A jelentés publikálása óta sajnos nem jelent meg semmilyen kormányzati portálon újabb vagy végleges adat, így a pontos arány jelenleg nem ismert. <https://www.mnb.hu/letoltes/koltsegtvetesi-jelentes-feleves-jelentes-2024.pdf> (letöltve: 2025. október 30.)
- 4 Közel negyedmillióan tanulnak egyházi intézményekben – Semjén Zsolt honlapja, <https://www.semjenzsolt.hu/2024/11/kozel-negyedmillioan-tanulnak-egyhazi-intezmenyekben/> (letöltve: 2026. január 7.)
- 5 Az új törvényi változások alapján bekövetkezett TISZK-átalakítások helyzetét jól mutatja be a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal (NFSZH) által 2015-ben készített összegző tanulmány https://cms.refernet.ikk.hu/uploads/2015_Az_j_t_rv_nyi_v_ltoz_sok_alapj_n_bekvetkezett_TISZK_talak_t_sok_helyzete_b9c4d59723.pdf (letöltve: 2026. január 7.)
- 6 Erről lásd részletesen TÖOSZ-elvárások és -kezdeményezések. <https://xn--tosz-5qa.hu/uploads/images/KGY2023/T%C3%96OSZ%20elv%C3%A1r%C3%A1sok%20%C3%A9s%20kezdem%C3%A9nyez%C3%A9sek.pdf> (letöltve: 2026. január 8.)
- 7 Így példaként lehetne említeni a „Zöldhulladék hetekig tartó elszállítatlansága miatti panaszok növekedését, ügyfélszolgálati távolság (pl. Berzény–Gödlő) ellenére.”
- 8 Kivéve a megyei jogú városokat, a fővárosi kerületeket és a fővárosi közgyűlést.
- 9 Korábban a kormány és a helyi önkormányzatok 60:40 százalékos részesedéssel rendelkeztek ebből a bevételből.
- 10 Horváth Attila tanulmánya jól mutatja, a veszélyhelyzeti jogalkotás látványos változást hozott a magyar jogalkotás dinamikájában. A kormányrendeleteknek nem csak a száma, hanem a törvények számához viszonyított aránya is szignifikánsan megnőtt (arányuk 2020 és 2024 között a teljes kormányrendeletek tekintetében 20 és 58 százalék között mozgott) (Horváth, 2024).
- 11 Lásd lakossági rezsi csökkenést.
- 12 A helyzet kétértelműségét jól szemlélteti a COVID–19-járvány idején hatályba lépő jogszabály, amely szerint a megyei önkormányzatok csak a fejlesztés és tervezés területén kaptak új hatásköröket, míg az önkormányzatokra továbbra is az önkormányzati közszolgáltatások biztosítása hárult annak ellenére, hogy egyik fő bevételi forrásuktól (iparűzési adó) megfosztották őket (Balázs–Hoffman, 2020: 14.).
- 13 <https://rm.coe.int/1680b354d8> (letöltve: 2026. január 7.)

- ¹⁴ <https://rm.coe.int/monitoring-of-the-european-charter-of-local-self-government-in-hungary/1680a129f6> (letöltve: 2025. január 7.); <https://rm.coe.int/monitoring-of-the-european-charter-of-self-government-in-hungary-monit/1680a170b1> (letöltve: 2025. január 7.);
- ¹⁵ A „pragmatikus kettősség” nem egy széles körben elismert, önálló megközelítés a filozófiában vagy szociológiában, hanem inkább a pragmatizmus (gyakorlatiasságra épülő gondolkodásmód) és a társadalmi dualitás (kettősség) fogalmainak összekapcsolódásából adódó értelmezés. A pragmatikus megközelítés értékét kizárólag gyakorlati hasznossága határozza meg.
- ¹⁶ A két felmérésben is a következő kérdés szerepelt: Sokan úgy vélik, hogy az emberek életét érintő szolgáltatásokat az államnak kell biztosítania, míg mások nem tartják szükségesnek, hogy az állam ilyen szolgáltatásokat nyújtson. Kérjük, adja meg véleményét erről a kérdésről. Válaszát úgy adja meg, mintha az iskolában lenne, ahol az 5 azt jelenti, hogy teljesen egyetért, az 1 pedig azt, hogy teljesen nem ért egyet” (Kákai, 2021: 718.).

IRODALOM

- Aksztejn, Wirginia–Lackowska, Marta–Krukowska, Joana–Mikula, Łukasz (2022): The multiple faces of recentralization: A typology of central-local interactions. *Journal of Urban Affairs*, 46(7): 1329–1349. <https://doi.org/10.1080/07352166.2022.2124916>
- Badó, Attila–Feleky, Gábor (2022): Public Perception of the Hungarian Local Government Reform. *Public Governance, Administration and Finances Law Review*, 7(2), 59–89. <https://doi.org/10.53116/pgaflr.2022.2.3>
- Balázs István–Hoffman István (2020): Közigazgatás és koronavírus – a közigazgatási jog rezilienciája vagy annak bukása? *MTA Law Working Papers*, 21: 1–18.
- Béland, Daniel–Campbell, Andrea Louise–Weaver, Kent R. (2022): *Policy Feedback: How Policies Shape Politics* (Elements in Public Policy). Cambridge University Press.
- Blöchliger, Hansjörg–Vammalle, Camila (2012): *Reforming Fiscal Federalism and Local Government: Beyond the Zero-Sum Game*. OECD Fiscal Federalism Studies, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264119970-en>
- Boltanski, Luc (2008): Mi az, ami van? A gyakorlat, a megerősítés és a kritika, mint a bizonytalanság társadalmi kezelésének modalitásai. *Replika*, 62: 57–85.
- Bordás Péter (2017): Feladatfinanszírozás-e a feladatfinanszírozás? A magyar önkormányzatok támogatási rendszerének értékelése. *Közjogi Szemle*, 10(2): 56–64.
- Bordás Péter–Bartha Ildikó–Horváth M. Tamás (2020): Jobban teljesít. Centralizáció és minőség. *Politikatudományi Szemle*, 29(1): 73–96.
- Bouckaert, Gert–Galli, Davide–Kuhlmann, Sabine–Reiter, Renate–Van Hecke, Steven (2020): European Coronationalism? A Hot Spot Governing a Pandemic Crisis. *Public Administrative Review*, 80(5): 765–773. <https://doi.org/10.1111/puar.13242>.
- Bussemeyer, Marius R. (2022): Policy Feedback and Government Responsiveness in a Comparative Perspective. *Polit Vierteljahresschr* 63: 315–335. <https://doi.org/10.1007/s11615-022-00377-8>

- Csontos László–Kornai János–Tóth István György (1996): Adótudatosság és fiskális illúziók. In: Andorka Rudolf–Kolosi Tamás–Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 1996*, Budapest, TÁRKI, 238–271.
- Dunn, William N.–Staronova, Katarina–Pushkarev, Sergei (eds.) (2006): *Implementation. The Missing Link in Public Administration Reform in Central and Eastern Europe*. Bratislava, The Nispacee Journal of Public Administration and Policy.
- Emilewicz, Jadwiga–Wolek, Artur (2002): *Reformers and Politicians: The power play for the 1998 reform of public administration in Poland, as Seen by its main players*. Białystok–Warszawa, SEAP-ELISPA.
- Ercse Krisztina (2019): Az egyházi fenntartású iskolák és a szelekció, szegregáció kapcsolata. *Iskolakultúra*, 29(7): 50–72. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2019.7.50>
- Eriksson, Rebecca (2021): *Policy Feedback and Public Opinion The impact of Swedish welfare reforms on public attitudes to privatisation*. Uppsala University.
- Genolini, Christophe–Ecochard, René–Benghezal, Mamoun–Driss, Tara–Andrieu, Sandrine–Subtil, Fabien (2016): kmlShape: An Efficient Method to Cluster Longitudinal Data (Time-Series) According to Their Shapes. *PLoS One*, 11(6). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0150738>
- Guo, Yue, Zhou, Lei–Chen, Jidong (2022): The persuasive role of the past: Policy feedback and citizens' acceptance of information communication technologies during the COVID-19 pandemic in China. *The review of policy research*, 40(4): 573–588. <https://doi.org/10.1111/ropr.12506>
- Hajnal, György–Rosta, Miklós (2019): A New Doctrine in the Making? Doctrinal Foundations of Sub-National Governance Reforms in Hungary (2010–2014). *Administration and Society*, 51(3): 347–370 <https://doi.org/10.1177/0095399715626202>
- Halmosi Péter (2013): A gazdasági válság hatása az OECD -országok önkormányzataira. *Pénzügyi Szemle* 3: 296–309.
- Hennig, Christian (2015). Clustering strategy and method selection. In: Hennig, Christian–Meila, Marina–Murtagh, Fion–Rocci, Roberto (eds.). (2015): *Handbook of Cluster Analysis* (1st ed.). Chapman and Hall/CRC. Chapter 31. <https://doi.org/10.1201/b19706>
- Hoffman, István (2024): Transforming External Control of Municipal Finances in Hungary. *Institutiones Administrationis – Journal of Administrative Sciences*, 4(2): 6–18. <https://doi.org/10.54201/iajas.108>
- Horváth Attila (2024): Élni vagy visszaélni? A veszélyhelyzeti kormányrendeletek elemzése. *Közjogi Szemle*, 17(2–3): 1–13.
- Horváth M. Tamás et al. (2014b): Iskolapéllda a pénzügyi decentralizációról. A magyarországi helyi forrásszabályozási rendszer esete (1990–2012). In: Horváth M. Tamás (ed.): *Külön utak. Közfeladatok megoldásai*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 331–353.
- Horváth M. Tamás et al. (2014a). A helyi forrásszabályozási rendszer magyarországi példája, 1990–2012. *Közgazdasági Szemle*, 61(2): 121–147.
- Horváth M. Tamás (2025): Újra-decentralizáció: Feladatmegosztás a központi és helyi kormányzati szintek között. *Jogtudományi Közöny*, 25(12): 549–556. <https://doi.org/10.59851/jk.80.12.6>
- Kálmán Orsolya (2025): Feladatmegosztás a központi kormányzat és az önkormányzati szervek között. *KözigazgatásTudomány*, 5(2): 59–72. <https://doi.org/10.54200/kt.v5i2.102>

- Kákai, László (2020): From Financial Centralization to Political Centralization. The Focal Points of the Municipal Reforms from the Transition Until Present day Hungary. In: Carlos Nunes Silva (eds.): *Contemporary Trends in Local Governance. Reform, Cooperation and Citizen Participation*. Springer, 67–86. https://doi.org/10.1007/978-3-030-52516-3_4
- Kákai László–Vető Balázs (2020): Állam vagy/és önkormányzat. *Politikatudományi Szemle*, 28(1): 17–41. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2019.1.17>
- Kákai, László (2021): Centralization in One Step. Centralization and Decentralization in Hungary from a Public Service Perspective. *Politics in Central Europe*, 17(1S): 703–728. <https://doi.org/10.2478/pce-2021-0029>
- Kákai, László–Pálné Kovács Ilona (2023): Cui prodest? Why local governance came to a deadlock in Hungary. *Politics in Central Europe*, 19(1): 21–42. <https://doi.org/10.2478/pce-2023-0002>
- Kornai János (2017): *Látélet*. Tanulmányok a magyar állapotokról. Budapest, HVG Könyvek.
- Lago, Ignacio et al. (2020): Decentralization after the Great Recession: fine-tuning or paradigm change? *Regional Studies*, 54(7): 877–880. <https://doi.org/10.1080/00343404.2020.1711878>
- Lin, Hai-Ping–Hu, Tai-Shan (2017). Knowledge Interaction and Spatial Dynamics in Industrial Districts. *Sustainability*, 9(8): 1421. <https://doi.org/10.3390/su9081421>
- Loughlin, John et al. (eds.) (2011): *Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*. Oxford, Oxford University Press <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199562978.001.0001>
- Lowi, Theodore J. (1972): Four Systems of Policy, Politics, and Choice. *Public Administration Review*, 32(4): 296–310.
- Mettler, Suzanne–Sorelle, Mallory (2018): Policy Feedback Theory. In: M. Weible, C.–Sabatier, P. A. (eds.). *Theories of the Policy Process* (4th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429494284>
- Mettler, Suzanne–Soss, Joe (2004): The Consequences of Public Policy for Democratic Citizenship: Bridging Policy Studies and Mass Politics. *Perspectives on Politics*, 2(1): 55–73. <https://doi.org/10.1017/S1537592704000623>
- Mezei Cecilia (ed.) (2014): Zárótanulmány a hazai önkormányzatok finanszírozási helyzetéről. Pécs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Intézete.
- Mintrom, Michael–Grocott, Lisa–Sumartojo, Shanti (2024): Advancing policy design through creative engagement with lived experience: the Tomorrow Party. *Policy Design and Practice*, 7(1): 33–47. <https://doi.org/10.1080/25741292.2024.2308311>
- Nagy Klára (2019): Paradigmatikus változások, avagy változások előtt vagy változások után vannak-e az önkormányzatok? *Új Magyar Közigazgatás*, 12(2): 1–11.
- Orloff, Ann Shola (1993): *The Politics of Pensions: A Comparative Analysis of Britain, Canada, and the United States, 1880–1940*. Madison, University of Wisconsin Press.
- Pálné Kovács Ilona (2008): Helyi kormányzás Magyarországon. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Pálné Kovács Ilona (2016): Modellváltás a magyar önkormányzati rendszerben In: Jakab András – Gajduscheck György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, 583–599.
- Péteri Gábor (2015): Kísérletezgetünk: önkormányzati feladatfinanszírozás. *Közjavak*, 1(1): 24–28. <https://doi.org/10.21867/KjK/2015.1.6>

- Pierson, Paul (1993): When Effect Becomes Cause: Policy Feedback and Political Change, *World Politics*, 45(4): 595–628.
- Pierson, Paul (2004): Ahead of Its Time: On Martha Derthick’s Policymaking for Social Security. *PS: Political Science and Politics*, 37(3): 441–442. <https://doi.org/10.1017/S1049096504004640>
- Schattschneider, E. E. (1935) *Politics, Pressures and the Tariff; a study of free private enterprise in pressure politics, as shown in the 1929–1930 revision of the tariff*. New York, Prentice Hall.
- Schneider, Anne Larason–Ingram, Helen M. (1997): *Policy Design for Democracy*. University Press of Kansas.
- Sewerin, Sebastian–Béland, Daniel–Cashore, Benjamin (2020): Designing policy for the long term: agency, policy feedback and policy change. *Policy Science*, 53(2): 243–252. <https://doi.org/10.1007/s11077-020-09391-2>
- Skocpol, Theda (1992) *Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States*. Cambridge, The Belknap Press of the Harvard University Press.
- Somlyódyiné Pfeil Edit (2019): *Városok szerepe a területi kormányzásban*. Budapest, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Közigazgatási Továbbfejlesztési Intézet.
- SoRelle, Malory E.–Michener, Jamina (2022): Methods for Applying Policy Feedback theory. In: *Methods of the Policy Process*. New York, Rotledge, 80–104. <https://doi.org/10.4324/9781003269083-4>
- Szabó Tamás – Horváth Anett (2021): A koronavírus-járvány hatása az önkormányzatokra hazánkban és a visegrádi (V4) országokban. *Új Magyar Közigazgatás*, 14(2): 1–14.
- Thelen, Kathleen: (1999) Historical Institutionalism in Comparative Politics. *Annual Review of Political Science*, 5(2): 369–404. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.polisci.2.1.369>
- Tóth István György (2010): A társadalmi kohézió elemei: bizalom, normakövetés, igazságosság és felelősségérzet. In: Kolosi Tamás–Tóth István György (eds.): *Társadalmi Riport 2021*. Budapest, TÁRKI, 254–287.
- Vasvári, Tamás (2020): Beneficiaries and cost bearers: evidence on political clientelism from Hungary. *Local Government Studies*, 48(1): 150–177. <https://doi.org/10.1080/03003930.2020.1768852>
- Wlezien, Christopher (1995): The public as thermostat: Dynamics of preferences for spending. *American Journal of Political Science*, 39: 981–1000.

„BRÜSSZEL A HIBÁS”

A gazdasági euroszkepticizmus térnyerése
és társadalmi hatásai Magyarországon

Bíró-Nagy András

(ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Kutatóintézet;
Budapesti Corvinus Egyetem, Corvinus Institute for Advanced Studies)

Csontos Tamás Tibor

(ELTE Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet;
SZTE Gazdaságtudományi Kar, Nemzetközi Gazdaság- és Gazdálkodástudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2025. október 31., opponálás: 2025. november 11. – 2025. december 2.,
véglegesítés: 2026. február 25.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Jelen tanulmány a gazdasági euroszkepticizmus magyarországi térnyerését és annak a közvéleményre gyakorolt hatásait vizsgálja. A magyarországi euroszkepticizmussal kapcsolatos szakirodalom ugyan kiterjedt, a gazdasági dimenzió azonban mindmáig alulreprezentált; a tanulmány ezt a hiányosságot kívánja orvosolni. A gazdasági euroszkeptikus narratíva a 2010-es évektől 2025-ig egészen odáig eszkalálódott, hogy a kormányzati kommunikáció az Európai Uniót jelölte meg a hazai gazdasági problémák fő bűnbakjaként, kétségbe vonva az EU-tagság gazdasági előnyeit és Magyarország nettó kedvezményezett státuszát. Noha a gazdasági adatok továbbra is azt mutatják, hogy Magyarország jelentős haszonélvezője az EU-tagságnak, a politikai narratíva mégis számottevő attitűdváltozást eredményezett a magyar társadalomban. A tanulmány négy hullámban felvett közvélemény-kutatási adatok segítségével igazolja, hogy 2021 és 2025 között megduplázódott azok aránya, akik szerint az EU-tagság gazdaságilag nem előnyös Magyarország számára, és 29 százalékról 40 százalékra nőtt azoké, akik az országot „nettó befizetőnek” tartják. A változás kiemelkedően erős a Fidesz-szavazók körében, ahol a gazdasági euroszkepticizmus mára többségi állásponttá vált. A regressziós elemzés megerősíti, hogy a pártpreferencia a gazdasági euroszkepticizmus legerősebb meghatározó tényezője. A tanulmány eredményei rávilágítanak, hogy az EU-tagság ugyan kétségkívül jelentős gazdasági haszonnal jár, az elitvezérelt euroszkeptikus narratíva képes érdemben formálni a közvéleményt, ami hosszú távon komoly veszélyt jelenthet az európai integráció magyarországi támogatottságára.

Kulcsszavak: euroszkepticizmus ■ Európai Unió ■ gazdasági percepciók ■ politikai narratíva ■ közvélemény ■ EU-tagság megítélése

Az európai integrációval kapcsolatos kritikus attitűdök és az úgynevezett euroszkepticizmus az 1990-es évek végétől kezdve a politikatudomány fontos kutatási területévé vált (Taggart, 1998; Kopecky–Mudde, 2002; Szczerbiak–Taggart, 2008; Vasilopoulou, 2011; Leruth et al. 2018). A gazdasági euroszkepticizmus klasszikus megközelítésben az utilitarista logikából indul ki: az állampolgárok támogatása az európai integráció iránt attól is függ, mennyire érzékelik annak gazdasági hasznait (Sørensen, 2008; Leconte 2010; Boomgaard et al. 2011). Az EU-t támogató attitűdök ezért nem pusztán ideológiai, szuverenitás- vagy értékalapú kérdések, hanem a haszon–költség mérlegelésének eredményei is. A válságokkal, gazdasági visszaesésekkel, növekvő társadalmi egyenlőtlenségekkel és a globalizáció „vesztéseinek” érzésével párhuzamosan a gazdasági alapú EU-kritika mind a bal-, mind a jobboldali euroszkeptikus erők eszköztárában megerősödött (Halikiopoulou–Vlandas, 2018; Brack, 2020).

Magyarország különösen izgalmas terepe e jelenség vizsgálatának. Az ország uniós csatlakozása óta eltelt bő két évtizedben a társadalom stabilan EU-párti maradt, miközben a 2010 utáni kormányzati politika egyre euroszkeptikusabb irányt vett. E paradoxon – a pozitív közvélemény és a konfrontatív kormányzati politika együttlése – jól mutatja, hogy a magyar euroszkepticizmus alapvetően elitvezérelt jelenség (Benedek–Sebestyén, 2025), amelyben a politikai kommunikáció és a médiarendszer közvetítő szerepe meghatározó. Az Orbán-kormány 2010 utáni stratégiájában az Európai Unióval szembeni konfliktusok kezdetben elsősorban szuverenitási és kulturális kérdésekhez kapcsolódtak, ám a 2020-as évektől mind hangsúlyosabban gazdasági dimenziót kaptak. A „Brüsszel bünteti Magyarországot” típusú érvek, az Oroszország ellen hozott uniós szankciók és az uniós források felfüggesztésének kommunikálása, valamint a „nettó befizetővé válás” jövőképeinek súlykolása mind hozzájárultak ahhoz, hogy a kormányzati kommunikációban főszerepet kapjon az EU-tagság gazdasági értelmének megkérdőjelezése. A gazdasági euroszkepticizmus Magyarországon már nem csupán az EU-s gazdaságpolitikák kritikáját jelenti, hanem a tagság egészének költség–haszon logikáját teszi vita tárgyává.

A tanulmány elméleti kiindulópontja ugyanakkor az, hogy a gazdasági euroszkepticizmus nem csupán racionális kalkuláció eredménye lehet, hanem politikailag is konstruálható jelenség, amelyet a pártverseny logikája és a belpolitikai környezet formál. Ennek jegyében célunk átfogó képet adni a gazdasági euroszkepticizmus magyarországi térnyeréséről és társadalmi beágyazottságának alakulásáról. Feltáró elemzésünkben arra a fő kérdésre keressük a választ, hogy a Fidesz–KDNP-kormányzat EU-kritikus gazdasági narratívája milyen mértékben hatott a magyar társadalomnak az EU-tagsághoz való gazdasági viszonyulására. A vizsgálat újdonsága, hogy a gazdasági euroszkepticizmus elemzését empirikus közvélemény-kutatásokkal kapcsolja össze. Tanulmányunk egy 2021 óta tartó kutatási projekt eredménye, amelynek kere-

tében négy, személyes kérdéssel történt közvélemény-kutatást bonyolítottunk le a Závecz Research közreműködésével. (A közvélemény-kutatások adatfelvételi időpontjai: 2021. augusztus 8–19., 2023. április 28. – május 5., 2024. május 13–24., 2025. március 16–25.) A felmérések során egyenként elért 1000 fő életkor, nem, iskolai végzettség és településtípus szerint az ország felnőtt népességét reprezentálta. A kutatás a gazdasági euroszkepticizmust két, a közbeszédben is hangsúlyos állításon keresztül vizsgálta: egyrészt, hogy „a magyar gazdaság jelentősen profitál az ország EU-tagságából”, másrészt, hogy „Magyarország több pénzt fizet be az Európai Unióba, mint amennyit visszakap onnan”. Ezek az állítások egyszerre ragadják meg az integráció hasznosságáról és a költségvetési mérlegről alkotott vélekedéseket, így különösen alkalmasak a gazdasági euroszkepticizmus mérésére. A longitudinális vizsgálat mellett regressziós elemzéssel azt tárjuk fel, hogy milyen politikai és szociodemográfiai változók magyarázzák a gazdasági euroszkeptikus véleményeket. Az euroszkepticizmus nemzetközi irodalmának fogalmi kereteiben értelmezve a magyar esetet, a tanulmány hozzájárul ahhoz, hogy a gazdasági euroszkepticizmusról szóló kutatások ne csupán a gazdasági teljesítmény, hanem a politikai kommunikáció és percepciók szintjén is értelmezzék az EU-kritikus attitűdök kialakulását.

A tanulmány felépítése négy nagy egységre tagolódik. Az első rész az elméleti kontextust mutatja be: áttekinti a gazdasági euroszkepticizmus fogalmának fejlődését, a főbb nemzetközi értelmezési kereteket, valamint bemutatja, miként kapcsolódik a gazdasági érvelés az euroszkepticizmus különböző típusaihoz. A második rész megvonja az uniós tagság gazdasági mérlegét Magyarország számára, rávilágítva a gazdasági valóság és a politikai diskurzus közötti ellentmondásokra. A harmadik rész a kutatás empirikus eredményeit ismerteti: a magyar társadalom EU-val kapcsolatos gazdasági percepcióinak változását, valamint a pártpolitikai és szociodemográfiai mintázatokat. A konklúzió összegezi a legfontosabb tanulságokat, értelmezi a magyar eset jelentőségét az euroszkepticizmus nemzetközi kutatásai szempontjából, és javaslatokat fogalmaz meg a további vizsgálatok irányaira. A kutatás keretében elvégeztük a 2010 utáni gazdasági euroszkeptikus kormányzati narratíva alakulásának részletes vizsgálatát is – ez a leíró elemzés az online mellékletben olvasható.

ELMÉLETI KERET: AZ EUROSZKEPTICIZMUS GAZDASÁGI ASPEKTUSAI

Az euroszkepticizmus jelensége az utóbbi három évtizedben széles körben kutatott területté vált (Taggart, 1998; Taggart–Szczierbiak, 2008; Leconte, 2010; Vasilopoulou, 2011; Leruth et al. 2018), lekövetve azt, hogy az Európai Unióval kapcsolatos kritikai attitűd egyre elterjedtebbé vált az európai közvélemény-

ben és az ezt képviselő politikai szereplők is teret nyertek számos tagállamban és az európai politikában is. Az eurózóna válságát, a migrációs válságot, a Brexit-népszavazást és az Egyesült Királyság kiválásának folyamatát, a koronavírus-járvány kezelését, az orosz–ukrán háború körüli vitákat látva ma már alighanem kevesen tartják relevánsnak Mudde (2012) észrevételét, miszerint az EU-val kapcsolatos kérdések alacsony belpolitikai fontossága jelentik az „euroszkepticizmus tanulmányok Achillesz-sarkát”. Az európai politika legfontosabb ügyei és az azokhoz való viszonyulás a tagállami politikai vitákban is meghatározó szereppel bírnak, sőt számos esetben – Németországtól Lengyelországon át Magyarorszáig – a nemzeti politika legfontosabb fejleményeit és trendjeit sem lehet megérteni az európai kontextus ismerete nélkül.

A gazdasági érvrendszer hagyományosan az euroszkeptikus politika repertoárjába tartozik. Sørensen (2008) az euroszkepticizmus négy fajtájának egyikeként írt az utilitarista típusról, amely a gazdasági hasznosság alapján ítéli meg az európai integráció hatását (a további három kategória: szuverenitás, demokrácia és szociális alapú euroszkepticizmus). Boomgaarden és szerzőtársai (2011) szintén az egyik fő csapásiránynak tartják az utilitarizmust, azt, hogy gazdasági szempontból mennyire éri meg az uniós tagság (a további négy kategória: az EU teljesítménye, identitás, érzelmi euroszkepticizmus, az EU jövőbeli mélyítése – hatáskörök átadása). Leconte (2010) rámutat, hogy az euroszkepticizmus nem egy forrásból ered, hanem politikai, intézményi, kulturális és gazdasági tényezők kombinációjának következménye. Brack (2020) is felhívja a figyelmet, hogy az Európai Unió gazdasági irányának kritikája az Európa-ellenes narratíváknak fontos eleme a baloldali és a jobboldali euroszkeptikusok körében egyaránt. Azonban míg a baloldali kritikusok főként azt kéri számon az EU-n, hogy az nem elég szociális, és a gazdasági szempontok sokszor felülírják a jóléti szempontokat, addig a jobboldali euroszkeptikusok főként a nemzeti szuverenitást, a nemzeti szempontok és érdekek elsőbbségét hangsúlyozzák ezen a téren is.

Az eurózóna válsága mellett nagy lökést adott a gazdasági alapú euroszkepticizmus vizsgálatának a 2016-os Brexit-népszavazás is. Halikiopoulou és Vlandas (2018) kimutatták, hogy a „hátrahagyott tömegek” („left-behind”) tézise beigazolódott a britek kilépésével végződő népszavazáson, ugyanis a maguk gazdasági helyzetét bizonytalannak látók nagyobb valószínűséggel tekintettek magukra az európai integráció veszteseként, és a gazdasági és társadalmi változásokkal való megbirkózás képtelensége volt a Brexit voksok mögött álló legerősebb tényező. A gazdasági alapú euroszkepticizmus a kelet-közép-európai tagállamokban is jelen van. Styczynska (2018) kiemeli, hogy a szuverenitást és a nemzeti érdeket előtérbe helyező gondolkodás, valamint a kulturális és identitás alapú EU-kritika mellett a régióban gyakran előfordul a gazdasági euroszkepticizmus is, elsősorban abban a keretben, hogy az EU alapvetően egy igazságtalan konstrukció, amelyben a kelet-közép-európai

országok másodrangú tagokként vannak kezelve. A gazdasági szempontok középpontba helyezése az euroszepticismus vizsgálatán belül azonban nemcsak Magyarországon, hanem a visegrádi régióban is újdonságnak számít. Több rangos kutatás is megjelent az elmúlt években az euroszepticismus előretöréséről a visegrádi országokban (Hloušek et al., 2026; Góra et al., 2025; Csehi–Zgut, 2021; Styczynska, 2018; Végh, 2018), de ezek jellemzően a pártstratégiák, az ideológiák, a politikai narratívák vagy az illiberalizmus szempontrendszerén keresztül vizsgálják a jelenséget, a gazdasági szempontok másodlagosak vagy teljesen hiányoznak az elemzésekből, az állampolgári vélemények vizsgálata pedig megmarad az általános uniós attitűdök szintjén.

Az euroszepticismus fogalmának első definíciója Paul Taggart (1998: 336.) nevéhez kötődik, aki szerint az alapvetően „az európai integráció folyamatával szembeni [...] ellenállás gondolata”. Ezt a koncepciót továbbfejlesztve Taggart és Szczerbiak (2004) megkülönböztették a kemény euroszepticismust – az EU-tagság és az európai integráció projektje elleni elvi ellenállást – és a puha euroszepticismust, amely miközben elfogadja a tagságot, az európai politika fő irányát, az európai szakpolitikák tartalmát és az integráció mélyítésének szándékát teszi a kritikák tárgyává. A kemény és puha euroszepticismus közötti különbségtétel ugyan számos kritikát kapott és alternatív kategorizálási kísérletek is születtek (Kopecky–Mudde, 2002; Vasilopoulou, 2011; Heinisch et al., 2021), de máig ez a leggyakrabban alkalmazott konceptuális keret, viszonyítási pont az EU-val kapcsolatos kritikai álláspontok elemzésében (az egészen friss publikációk közül lásd Havlik–Hlousek, 2025; Benedek–Sebestyén, 2025; Horváth, 2025).

A szakirodalomban az már nem kérdés, hogy a Fidesz euroszeptikus pártnak számít (Styczynska, 2018; Hargitai, 2020; Csehi–Zgut, 2021; Szczerbiak–Taggart, 2024; Ágoston 2024). A vita inkább abban van, hogy a kemény-puha törésvonal mentén hova sorolható be a magyar kormánypárt. Figyelemreméltó és egyben az Orbán-kormány radikalizálódásának akadémiai tükre, hogy 2025-ben több szerző is amellet érvel, hogy a puha euroszepticismus kategóriája immáron nem elegendő a Fidesz politikájának leírására, még úgy sem, hogy a párt hivatalosan nem tűzi zászlajára az EU-ból való kilépést. Havlik és Hlousek (2025) problematikus esetként ír a magyar kormánypártról, mivel egyszerre mutat olyan jegyeket, amelyek a puha, és amelyek a kemény euroszeptikus kategóriába sorolnák a pártot. Benedek és Sebestyén (2025) amellet érvelnek, hogy Heinisch és szerzőtársai (2021) „kétértelmű euroszepticismus” („equivocal Euroscepticism”) kategóriája az, ami a legjobban visszaadja a Fidesz pozícióját. Eszerint a párt olyan stratégiát folytat, amellyel úgy változtatják a retorikájukat és politikai lépéseiket, hogy azzal a szavazók a puha–kemény tengelyen bármit beleláthassanak a Fidesz politikájába. Horváth (2025) elemzése szerint pedig a kemény euroszepticismus már alkalmasabb annak leírására, amit a Fidesztől látunk, mivel teljesíti azt a feltételt, hogy az

európai integrációs projektet jelen formájában teljesen elutasítja, és olyan tartós, ideológiai konfrontációba került az Európai Unió intézményeivel, hogy az már messze nem közpolitikai szintű összeütközésnek, hanem az európai integrációval szembeni elvi ellenállásnak minősül.

A magyar eset kiemelt vizsgálatát indokolja, hogy az Orbán-kormány stratégiája és politikájának társadalmi következményei túlmutatnak önmagukon, és európai jelentőséggel bírnak. A magyar kormánynak az EU ellen folytatott küzdelme messze nemcsak a belpolitikai és a gazdasági mozgástér növeléséről szól. Nemcsak azt akarja elérni, hogy a magyarországi ügyekben minél kevésbé jelentsen korlátot az Európai Unió, hanem arról is szól, hogy megnőtt az az Orbán-kormány nemzetközi ambíciója és immáron a cél belülről megváltoztatni az EU-t (Hargitai, 2020). Ennek keretében nemcsak távol kell tartani „Brüsszelt” a magyar belpolitikától, hanem egyenesen a magyar miniszterelnök vízióját kell elterjeszteni az EU-ban. Ez az „elfoglaljuk Brüsszelt” stratégiája, aminek érdekében a Fidesz jelentős hálózatépítésbe fogott az európai szintén, és aminek a legfontosabb eddigi eredménye a Patrióták Európáért képviselőcsoport megalakítása volt az Európai Parlamentben a 2024-es választások után – ebben a Fidesz vezető szerepet játszott (Végh, 2025).

Az euroszkepticizmus magyarországi jelenségével kapcsolatban ismert az a kettősség, hogy 2010 óta egyszerre van jelen egy alapvetően az Európai Unióhoz pozitívan viszonyuló társadalom és egy euroszkeptikus kormányzati politika. Az euroszkeptikus politika Magyarországon nem a társadalmi igényből következik: nemcsak a kilépéspártiak voltak mindig is kisebbségben az uniós csatlakozás óta (a belépést megerősítő 2003-as referendumon pedig a résztvevők 84 százaléka támogatta a csatlakozást), hanem az általános uniós attitűdök is mindig inkább pozitívak voltak, az uniós intézményekbe vetett bizalom is folyamatosan magasabb volt a magyar intézmények elfogadottságánál és két évtized uniós tagság után is a magyarok alapvetően pozitívan tekintenek az EU-ra (Bíró-Nagy–Szászi, 2024a). A hazai euroszkepticizmus alapvetően elitvezérelt (Benedek–Sebestyén, 2025), amelynek célja, hogy a saját alapállásának megfelelően formálja a társadalmi véleményeket.

Abban, hogy az Európai Uniót ellenséggépként kezelő politika (Szabó–Szabó, 2022) csak korlátozott hatást tudott elérni az EU általános megítélésének alakulásában, döntő hatása van az európai integráció gazdasági aspektusainak. Göncz és Lengyel (2021) a Magyarországon széles körben elterjedt utilitarista logikára vezeti vissza, hogy miért nem működtek jobban a 2010-es években a Fidesz euroszkeptikus üzenetei. Ezzel összhangban, Bíró-Nagy és Szászi (2024a) empirikusan is megerősítette, hogy az Európai Unió hazai magas támogatottságának fő tartópillére az EU erős gazdasági legitimációja, az állampolgárok pedig az uniós forrásokat, illetve az ahhoz kötődő gazdasági fejlődés lehetőségét látják az uniós tagság legfontosabb előnyének. Ez pedig még akkor is így van, ha az uniós tagság által kínált lehetőségekkel több más

régióbeli ország eredményesebben tudott élni (Bruszt, 2024), és az uniós pénzek felhasználásának hatékonyságával kapcsolatban is számos aggály merül fel (Bucsky, 2024; Medve–Bálint, 2024). Mindezekből következik, hogy Magyarország uniós tagságának támogatottságára az a legveszélyesebb, amikor annak gazdasági hasznát kérdőjelezzük meg. Akkor válhat sérülékenyebbé az EU-párti társadalmi többség, amikor a fejlődés és az életszínvonal emelkedésének ígérését már nem kötik az európai integrációhoz, és ha meginog az a hit, hogy megéri az Európai Unió tagjának lenni.

A gazdasági euroszkepticizmus fogalmának pontosítása érdekében szükséges elhatárolni az instrumentális, utilitarista EU-értékelést a politikailag konstruált gazdasági euroszkepticizmustól. Az előbbi esetben az állampolgárok az európai integrációt racionális költség–haszon–mérlegelés tárgyává teszik és attitűdjeik elsősorban a gazdasági teljesítmény, a jövedelmi helyzet vagy az objektív makrogazdasági mutatók változásához igazodnak. Ezzel szemben a politikailag konstruált gazdasági euroszkepticizmus elsősorban olyan értelmezési keretek eredménye, amelyek a gazdasági folyamatokat politikai narratívákon keresztül strukturálják. Ilyenkor az EU gazdasági szerepének megítélése nem elsősorban a tényleges gazdasági pozícióból következik, hanem abból, hogy a politikai elitek miként kapcsolják össze a gazdasági nehézségeket, költségvetési vitákat vagy a szankciós politikákat az Európai Unióval mint felelős aktorral. A két logika közötti határ tehát abban ragadható meg, hogy az attitűdök mennyiben követik az objektív gazdasági indikátorokat, illetve mennyiben illeszkednek a pártpolitikai törésvonalakhoz és a domináns politikai diskurzushoz. A magyar eset bemutatása az utóbbi forgatókönyv vizsgálatára vállalkozik.

A gazdasági euroszkepticizmusra elméletileg több tényező hathat. Az utilitarista megközelítés (Sørensen, 2008; Boomgaarden et al., 2011) szerint az egyéni gazdasági helyzet, a jövedelmi pozíció, az iskolai végzettség, vagy a munkaerőpiaci státusz befolyásolhatja az EU-tagság költség–haszon mérlegelését, míg a „left-behind” érvelés (Halikiopoulou–Vlandas, 2018) a relatív depriváció és a gazdasági bizonytalanság szubjektív tapasztalatát hangsúlyozza. Ezzel szemben a politikai kommunikációs megközelítés (Brack, 2020; Góra et al., 2025) a pártidentifikáció és a domináns narratívák szerepét emeli ki, amelyek a gazdasági folyamatok értelmezési kereteit strukturálják. Az empirikus vizsgálat e tényezők közül közvetlenül beépítette a pártpreferenciát és több kulcsfontosságú szociodemográfiai változót, valamint a longitudinális dezájn révén megragadta a politikai kontextus változásait. Bár az adatfelvétel nem terjedt ki az általános gazdasági hangulat és a szubjektív makrogazdasági percepciók közvetlen mérésére, a tanulmány más források – Eurobarometer és GKI adatok – bevonásával vizsgálja ezt az alternatív magyarázatot. Ezek az adatok nem támasztják alá a tartósan romló gazdasági közhangulat narratív-

váját a teljes vizsgált időszakra (2021–2025), miközben a gazdasági euroszkepticizmus a saját kutatásunk szerint 2023 után is erősödött. A tanulmányunkban ismertetett eredmények mintázata – különösen a pártpreferencia stabil és nagy hatáserőssége, valamint a szociodemográfiai változók időben instabil szerepe – arra utal, hogy a gazdasági euroszkepticizmus alakulása Magyarországon szorosabban kötődik a politikai narratívákhoz, mint az objektív társadalmi-gazdasági pozíciókhoz.

A gazdasági szempontok kiemelt fontossága ellenére a magyarországi euroszkepticizmust tárgyaló szakirodalomból hiányzik a gazdasági euroszkepticizmus vizsgálata. A magyarországi euroszkepticizmussal kapcsolatos kutatások többségében a pártok, a politikai elitek EU-val kapcsolatos pozíciójára koncentráltak (Batory, 2002; Enyedi, 2006; Batory, 2008; Arató, 2020; Hargitai, 2020; Csehi–Zgut, 2021; Ágh, 2021; Ágoston, 2024; Benedek–Sebestyén, 2025; Horváth, 2025). Míg ezekben a tanulmányokban rendre felbukkantak a nemzeti szuverenitás, a kulturális identitás, a migrációellenesség, az elitellenesség és a populizmus témái, az EU-t gazdasági érvrendszerrel kritizáló politika vizsgálata eddig háttérbe szorult. A magyar választók szintjén jelen lévő euroszkepticizmus mozgatórugóival foglalkozó irodalom is jelentős (Fölsz–Tóka, 2006; Závecz, 2011; Kolosi–Hudácskó, 2020; Tóth, 2022; Bíró-Nagy, 2022; Bíró-Nagy–Szászi, 2024b), de a gazdasági attitűdök változásainak longitudinális vizsgálatára még nem volt példa. Ez a tanulmány e hiányokat pótolja, és bemutatja, hogy miként váltak egyre elterjedtebbé az Európai Uniót gazdasági alapon támadó euroszkeptikus üzenetek az Orbán-kormány politikájában, illetve miként alakultak az EU-tagság gazdasági hasznosságával kapcsolatos társadalmi vélemények a gazdasági euroszkeptikus kampányok intenzívebbé válása óta, a 2020-as években.

AZ UNIÓS TAGSÁG GAZDASÁGI MÉRLEGE MAGYARORSZÁG SZÁMÁRA

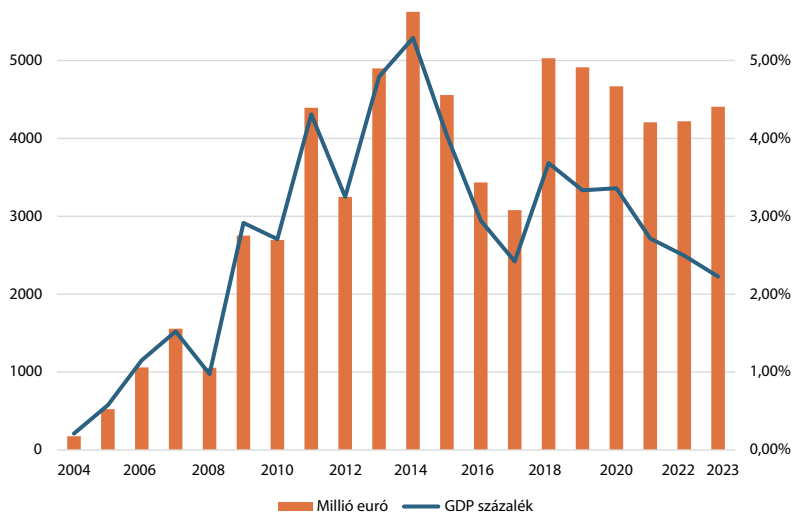
A gazdasági euroszkepticizmus narratívája ugyan azt sugallja, hogy Magyarország számára már gazdaságilag nem előnyös az EU-tagság, ez nem állja ki a tények próbáját. Az Európai Unióhoz való csatlakozás óta a magyar gazdaság egyértelmű gazdasági konvergenciát mutatott: 2004-ben Magyarország az EU27 vásárlóerő paritáson számított GDP/fő mutatójának csupán 63%-án állt, ami 2024-re 77%-ra emelkedett, vagyis 14 százalékponttal közelebb kerültünk az uniós átlaghoz (Eurostat, 2025a). Kiemelendő ugyanakkor, hogy regionális összehasonlításban ez nem egy kiugró mutató: több régiós ország még jobban kihasználta az integráció lehetőségeit (Györffy, 2021, Bruszt, 2024). Magyarország teljesítménye így sem lebecsülendő. A GDP/fő adatok elemzése mellett Rapacki és Prochniak (2019) kutatásai is egyértelműen megerősítik a reálkon-

vergencia-folyamatot a keleti tagállamok esetében, amelyet az Európai Unió-hoz való csatlakozás gyorsított fel. Ez azt jelenti, hogy az újonnan csatlakozott tagállamok gyorsabban növekednek, mint a magországok (béta konvergencia), emellett a jövedelmi szintekben való különbségek is csökkennek az uniós tagok között (szigma konvergencia). Komplex ökonometriai elemzésekkel azt is mérni lehet, hogy mi történt volna, ha Magyarország nem lép be az Európai Unióba. Ezek a kontrafaktuális scenáriókra épülő elemzések megerősítik az EU-tagság gazdasági előnyeit. Campos, Moricelli és Moretti (2014) kimutatták, hogy az EU-tagság első tíz évében Magyarország GDP/fő növekedése 1,1 százalékponttal magasabb volt, mint amennyi tagság nélkül lett volna. Későbbi tanulmányukban pedig azt bizonyították, hogy tízéves tagság Magyarország számára 13%-kal magasabb GDP/főt és 18%-kal magasabb munkatermelékenységet eredményezett, mint ha nem lépett volna be (Campos et al., 2019). Hagemeyer, Michalek és Svatko (2021) még ennél is nagyobb hasznokat mutattak ki: szerintük a magyar GDP/fő 15 év alatt több mint 40%-kal lett magasabb az EU-tagság következtében.

Az Európai Unió tagságának legfőbb gazdasági előnye az Unió közös piacához való hozzáférés, amely lehetővé teszi az áruk és szolgáltatások szabad áramlását. Ez Magyarország számára különösen fontos, hiszen gazdaságunk mélyen integrált az európai piacokba: az Eurostat ComExt adatbázisa alapján 2023-ban az export 81%-a, az import 71%-a az EU-val zajlott (Comext, 2024). A közös piac tehát elengedhetetlen a magyar gazdaság működéséhez. Ráadásul ez nemcsak a kereskedelem számára létfontosságú, hanem alapvetően meghatározza a Magyarországra érkező beruházásokat is (Medve-Bálint, 2024). A Magyarországon működő külföldi vállalatok, amelyek gazdaságunk húzóerejét képviselik, részben éppen az EU-tagság miatt települtek ide. Ez igaz az újonnan érkező kínai beruházásokra is, amelyeknek Magyarország éppen az uniós tagsága miatt vonzó. Egy tőkeszegény ország számára, mint Magyarország, az uniós tagság ezen befektetésvonzó képessége tehát kulcsfontosságú gazdasági előny. 2004 és 2022 között 75,5 milliárd eurónyi külföldi tőke áramlott be Magyarországra, évente átlagosan a GDP 3,5%-a, amelyek jelentősen segítették a gazdaság fejlődését és a munkahelyteremtést (WiiW, 2024). Ennek köszönhetően 2020-ra a magyar gazdaság hozzáadott értékének 47%-át külföldi vállalatok állították elő (Eurostat, 2025b). Az EU-tagság előnyei nélkül tehát a magyar gazdaság jelentős kihívásokkal szembesülne. Ezt megerősíti Roeger és 't Veld (2021) kutatása is, amely szerint a közös piac elvesztése, vámok visszavezetése és a belső piacból fakadó verseny hiánya a magyar GDP 16,5%-os csökkenését, valamint a fogyasztás és a beruházások közel 30%-os visszaesését okoznák.

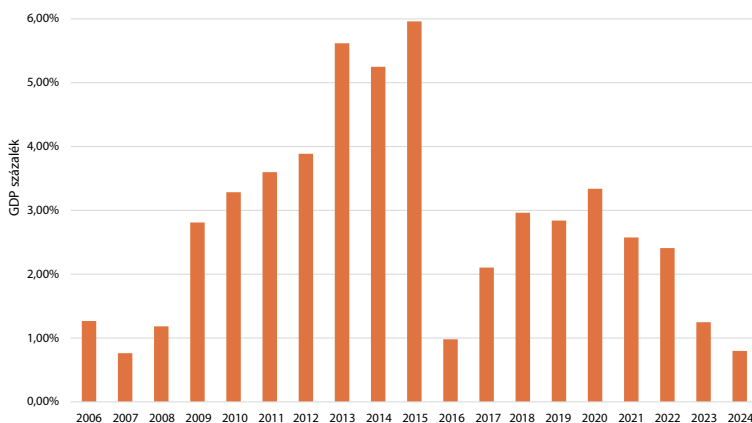
Az uniós tagság számos további, kevésbé számszerűsíthető gazdasági előnyt is hordoz. A tagság intézményi reformok sorát eredményezte: az uniós szabályozások, például az élelmiszerbiztonság vagy a fogyasztóvédelem területén jelentős jóléti előnyöket biztosítanak a magyar fogyasztóknak. Coricelli és Frigerio (2021) kutatásai szerint az uniós tagság jelentősen hozzájárult a pénzügyi rendszer fejlődéséhez és mélyüléséhez is. Emellett Magyarország globális gazdasági érdekérvényesítő képességét is növeli az EU-tagság. Az Unió tagjaként hazánk része a világ egyik legerősebb gazdasági blokkjának, amely képes jelentősen befolyásolni a globális gazdasági folyamatokat és a szabályozási környezetet („Brüsszel-hatás”), így Magyarország közvetve alakíthatja a globális gazdasági normákat (Bradford, 2020). Az Európai Unió emellett kutatásfejlesztési, innovációs és tudásmegosztási lehetőséget is kínál, amelyek a 21. századi gazdaság motorjai, további gazdasági előnyöket jelentve Magyarországra számára. Továbbá kiemelendő az uniós munkavállalás lehetősége is, amely jelentős gazdasági előny a magyar munkavállalók számára (az uniós források után a szabad mozgást tartják a magyarok az uniós tagság legnagyobb előnyének, lásd Bíró-Nagy–Szászi 2024a), és a hazautalások révén hozzájárul a magyar gazdaság külső finanszírozásához. Az UNCTAD adatai szerint az elmúlt években a hazautalások jelentős forrást biztosítottak: 2004 és 2022 között évente átlagosan a GDP 2%-át, 2012 után pedig már átlagosan 2,7%-át tették ki (UNCTAD, 2024).

Ezeket túl létezik egy közvetlenül érzékelhető és könnyen számszerűsíthető gazdasági előny is: az uniós források elérhetősége. Magyarország az agrártámogatások és a kohéziós pénzek révén továbbra is nettó haszonélvezője az Európai Uniónak. Az a narratíva, amely Orbán Balázsnál, a miniszterelnök politikai igazgatójánál jelent meg, miszerint Magyarország már nettó befizetővé vált (Kaufmann, 2023), nem állja meg a helyét – még akkor sem, ha figyelembe vesszük, hogy az elmúlt években a jogállamisági mechanizmus miatt bizonyos források ténylegesen nem érkeztek meg. A 2004 és 2023 közötti időszakban Magyarország az Európai Bizottság hivatalos uniós költségvetési statisztikái szerint minden egyes évben nettó kedvezményezettje volt az EU-nak. Ebben az időszakban összességében 66,5 milliárd euró nettó többletforrás áramlott be Magyarországra az EU felé fizetett hozzájárulások levonását követően, amely összeg a 2023-as magyar GDP több mint 34%-ának felel meg. Ez azt jelentette, hogy átlagosan minden évben Magyarország a GDP-je mintegy 2,75%-ának megfelelő nettó gazdasági nyereséghez jutott az Európai Uniótól (1. ábra). Különösen kiugró év volt 2014, amikor a nettó EU-források a GDP 5,3%-át is elérték. Bár egyértelmű tendencia, hogy a 2020-as években a nettó uniós támogatások GDP arányos nagysága csökken, hazánk továbbra sem vált nettó befizetővé az európai költségvetésben.

1. ábra. Nettó európai uniós támogatások Magyarország számára (2004–2023)

Forrás: Európai Bizottság (2025)

2. ábra. Nettó európai uniós transzferek Magyarország számára a GDP arányában (2006–2024)

Forrás: Magyar Nemzeti Bank, fizetési mérleg-jelentés (2025)

Az uniós források felfüggesztése és a magyar kormányt érintő büntetések miatt azonban a tényleges pénzmozgásokat még pontosabban érzékeltetik a Magyar Nemzeti Bank 2025 áprilisi fizetési mérleg-jelentésében található adatok, amelyek az EU-transzferek nettó értékét mutatják (2. ábra). Ez az adat eltér az Európai Bizottság statisztikáitól, legfőképpen a kifizetések eltérő időzítése és a könyvelési szabályok miatt, de a tendenciák mégis összhangban állnak egymással. Az MNB adatai szerint 2006 és 2024 között a GDP-hez viszonyított

nettó EU-transzferek átlaga évente mintegy 2,8%-ot tett ki. Ezekben az adatokban az elmúlt évek csökkenése még erőteljesebben látható, de továbbra is egyértelműen kijelenthető, hogy Magyarország jelenleg is nettó kedvezményezettje az Európai Uniónak. Még 2024-ben is a GDP 0,8%-ának megfelelő nettó többletet könyvelhetett el az EU-tól.

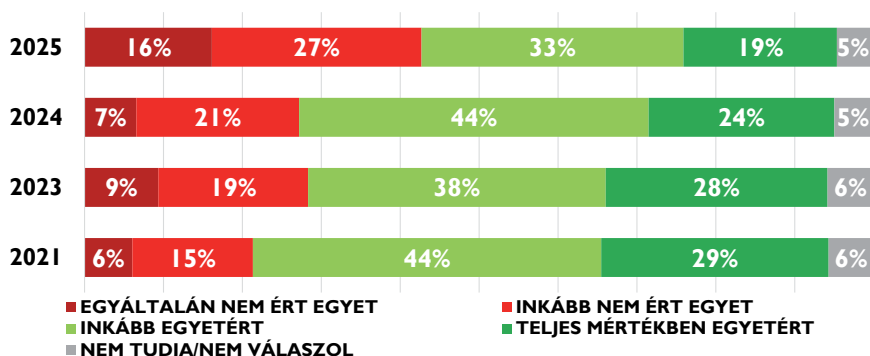
Összességében tehát megállapítható, hogy Magyarország jelenleg is nettó haszonélvezője az Európai Unió költségvetésének. Még abban az esetben is, ha a jövőben nettó befizetővé válna, a tagság továbbra is kedvező maradna a vele járó gazdasági lehetőségek és pozitív hatások miatt. Az ország teljes gazdasági modellje, külkereskedelme, a külföldi cégek jelenléte, valamint a beruházások jelentős része mind az uniós tagsághoz kapcsolódó előnyökből táplálkozik, ezek nélküli működésük aligha lenne fenntartható. Ebből következően az a gazdasági euroszeptikus érvelés, amely szerint Magyarországnak gazdaságilag hátrányos lenne az uniós tagság, nem áll összhangban az adatokkal.

EMPIRIKUS EREDMÉNYEK

A magyar gazdaság EU-tagságból származó előnyeinek megítélése

A négy hullámban, 2021 és 2025 között végzett kutatásaink alapján megállapítható, hogy a gazdasági euroszepticismus felerősödése a kormányzati politikában egyértelműen együtt járt az EU-tagság gazdasági hasznosságát megkérdőjelező vélemények elterjedésével a magyar társadalomban (3. ábra). Az EU-tagság gazdasági hasznosságát elutasító válaszok aránya folyamatosan és jelentősen emelkedett az elmúlt években. A hosszabb távú trendvizsgálat azt mutatja, hogy míg 2021-ben mindössze a válaszadók 21%-a vélte úgy, hogy Magyarország gazdasága nem profitál az uniós tagságból, addig ez az arány 2025-re megduplázódott (43%). Figyelemre méltó, hogy még az előző évhez, 2024-hez viszonyítva is másfélszeres növekedés figyelhető meg e tekintetben, ami arra utal, hogy a lakosság körében az EU-tagság gazdasági előnyeibe vetett bizalom az utóbbi időszakban számottevően megingott.

Érdemes ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a válaszadók szűk többsége (52%) 2025-ben is egyetértett azzal az állítással, miszerint *„a magyar gazdaság jelentősen profitál az ország EU-tagságából”*. Ez azonban számottevően, 21 százalékponttal alacsonyabb szint, mint amit a 2020-as évek elején mértünk a magyar közvéleményben (2021-ben 73% volt). A pozitív vélemények eróziója már 2023-ban is kimutatható volt (hét ponttal volt alacsonyabb, mint két évvel korábban), 2024-ben hasonló, kétharmados szinten maradt, majd 2025-ben érdemi további csökkenés volt tapasztalható azok arányában, akik szerint a magyar gazdaság főként az EU-tagság előnyeit látja.

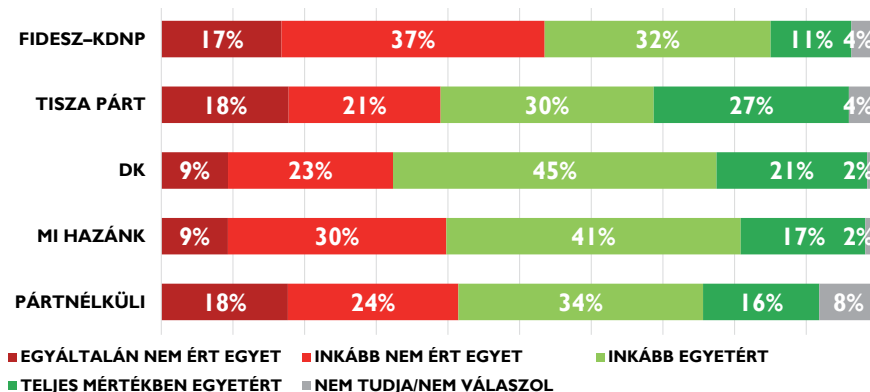

3. ábra. A magyar gazdaság jelentősen profitál az ország EU-tagságából (összes megkérdezett, 2021–2025, %-ban)

Forrás: Závecz Research

A kérdésre adott válaszok pártpreferenciák szerinti elemzése érdemi eltéréseket mutat az EU-tagság gazdasági előnyeinek megítélésében (4. ábra). A Fidesz–KDNP szavazói körében az EU-tagság gazdasági előnyeinek megkérdőjelezése 2025-re már többségi állásponttá vált (54%). Ez az arány lényegesen meghaladja más politikai táborok hasonló értékeit és jól tükrözi a kormányzati narratívák hatását az európai integrációval kapcsolatos véleményre a saját szavazók körében. A Tisza Párt szimpatizánsainak 57%-a osztja azt a nézetet, hogy Magyarország gazdasági szempontból jelentős mértékben profitál az uniós tagságból, míg 39%-uk ennek ellenkezőjét gondolja. A Demokratikus Koalíció szavazótáborában az egyetértés aránya 66%, az elutasításé pedig 32%, ami a legpozitívabb értékelést jelzi a vizsgált pártok között.

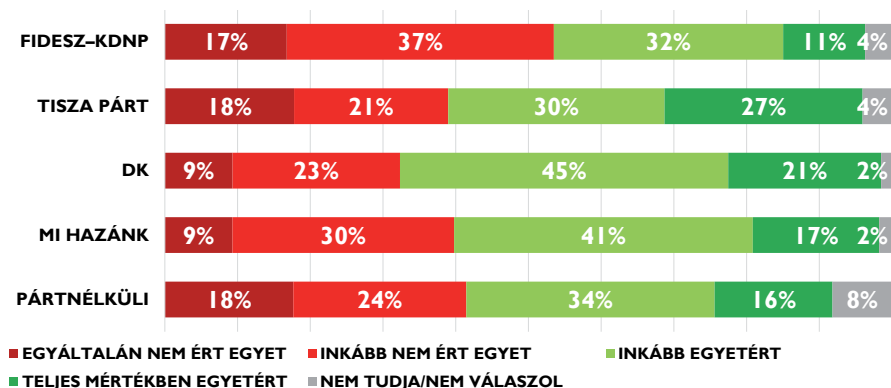
Külön figyelmet érdemel a Mi Hazánk választói csoportja, amely – az euroszkeptikus politikai diskurzusok következetes alkalmazása ellenére – meglepően magas arányban ért egyet az EU-tagság gazdasági hasznosságát állító kijelentéssel: a párt szavazóinak 58%-a pozitív értékelést fogalmaz meg, míg 39%-uk elutasító álláspontot képvisel. Ez a kettősség arra utalhat, hogy a párt euroszkepticismusa inkább politikai, ideológiai természetű és kevésbé tükrözi a választói bázis gazdasági percepcióit. E számok azon korábbi kutatási eredményeket is megerősítik, miszerint a Fidesz–KDNP szavazói már euroszkeptikusabb nézeteket vallanak, mint a Mi Hazánk támogatói (Bíró-Nagy, 2022; Bíró-Nagy–Szászi, 2024a).

4. ábra. A magyar gazdaság jelentősen profitál az ország EU-tagságából (összes megkérdezett, 2025, %)

Forrás: Závecz Research

Az európai uniós tagság gazdasági előnyeivel kapcsolatos attitűdök alakulása különösen jelentős elmozdulást mutat a kormánypárti választók körében (5. ábra). A 2021 és 2025 közötti időszakban a Fidesz szavazótáborán belül ugyan nem lineáris, de összességében radikális attitűdváltás ment végbe az EU-tagság gazdasági hasznosságának megítélésében. Míg 2021-ben a Fidesz-KDNP szavazóinak mindössze 24%-a fogalmazott meg kételyeket az uniós tagság gazdasági előnyeivel kapcsolatban, addig 2025-re ez az arány 54%-ra emelkedett. A szkeptikus álláspont úgy vált tehát többségi véleménnyé a kormánypárti táboron belül, hogy a negatív vélemények aránya több mint megduplázódott, a pozitívan vélekedők aránya pedig 70%-ról 43%-ra csökkent, mindössze négy év alatt. A Tisza Párt 2024-es támogatóit még a korábbi hatpárti ellenzékhez hasonlóan magas, 80 százalék körüli számok jellemezték az EU-s tagság gazdasági előnyeinek érzékelésében, azonban 2025-re körükben is jelentős visszaesés volt tapasztalható (57%-ra csökkent), mégha arányait tekintve valamivel kisebb is, mint a kormánypárti szavazók körében. Ez az attitűdváltozás nem csupán kvantitatív szempontból figyelemre méltó, hanem arra is utal, hogy az európai integrációval kapcsolatos gazdasági percepciók egyre inkább polarizálják a magyar választókat és a változások iránya a kormányzati kommunikáció által sugallt irányt követi.

5. ábra. A magyar gazdaság jelentősen profitál az ország EU-tagságából (kormánypárti szavazók, 2021–2025, %-ban)

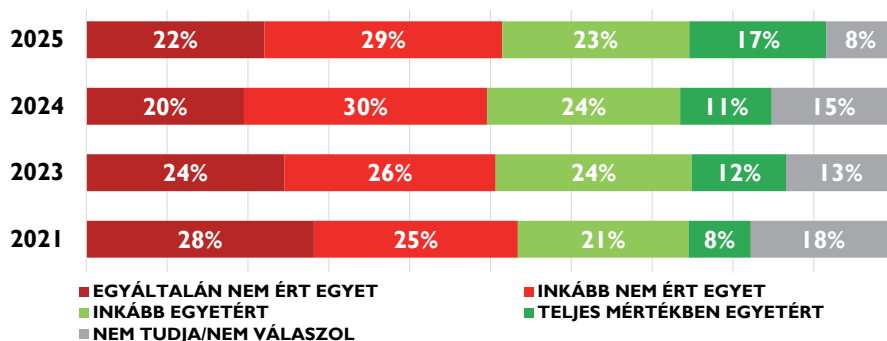
Forrás: Závecz Research

A MAGYARORSZÁG UNIÓS KÖLTSÉGVETÉSI POZÍCIÓJÁVAL KAPCSOLATOS TÁRSADALMI PERCEPCIÓK ALAKULÁSA

A gazdasági euroszkepticizmus erősödése empirikusan kimutatható abban is, hogy miként látják a magyarok az ország hozzájárulását az uniós költségvetéshez. A magyar lakosság egyre növekvő része, de még mindig kisebbsége úgy véli, hogy Magyarország az Európai Unió költségvetésének immáron nettó befizetője: a „Magyarország több pénzt fizet be az Európai Unió költségvetésébe, mint amennyit visszakap onnan” állítással a válaszadók 40%-a értett egyet 2025-ben (6. ábra). Ezzel szemben a megkérdezettek 51%-a nem osztja ezt az álláspontot, s ez az arány évek óta stabilnak tekinthető (2021–2025 között végig 50–53% között volt). A többség tehát továbbra is az uniós költségvetés nettó haszonélvezőjének látja Magyarországot, és a változás nem is a nettó haszonélvezeti státusszal egyetértő véleményt képviselők arányában, hanem a vele szembeni percepció fokozatos erősödésében ragadható meg. Az arányok eltolódása főként a korábban bizonytalan vagy nem válaszoló csoport csökkenésével magyarázható, ami a kérdésben való társadalmi állásfoglalás megerősödésére utal.

A 2021 és 2023 közötti időszakban az állítással egyetértők aránya 29%-ról 36%-ra emelkedett, ami 7 százalékpontos növekedést jelentett. Ez a vélemény 2023 és 2024 folyamán stabilizálódni látszott, az említett időszakban 35–36%-os szinten állt, azonban 2025-ben újabb növekedés következett be, amelynek eredményeképp a válaszadók 40%-a Magyarországot már nettó befizetőnek tekinti. A négyéves időtávon belül tehát közel 40%-os növekedés figyelhető

meg azok körében, akik az ország nettó befizetői pozícióját valószínűsítik. E percepcióváltozás az európai integrációval kapcsolatos társadalmi attitűdök átalakulásának fontos indikátoraként értelmezhető, különösen annak fényében, hogy a magyar lakosság az uniós pénzeket és az abból megvalósuló gazdasági fejlődés lehetőségét tartja az uniós tagság legfontosabb előnyének.

6. ábra. Magyarország több pénzt fizet be az Európai Unió költségvetésébe, mint amennyit visszakap onnan (összes megkérdezett, 2021–2025, %-ban)

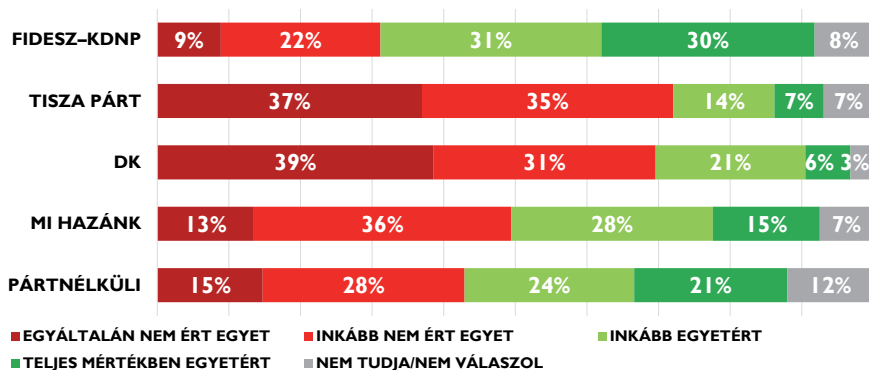
Forrás: Závecz Research

A „Magyarország több pénzt fizet be az Európai Unió költségvetésébe, mint amennyit visszakap onnan” kijelentéssel kapcsolatos társadalmi attitűdök különösen erős pártpolitikai törésvonalak mentén szerveződnek (7. ábra). A politikai preferenciák szerinti megosztottság ebben a kérdésben még élesebben jelenik meg, mint a korábbi, általános gazdasági előnyökről szóló állítás esetében. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az állítással egyetértők aránya minden vizsgált szavazótáborban magasabb, mint az Európai Unióból való kilépést támogatók aránya. Ez arra utal, hogy a nettó befizetői percepció és az EU-tagsághoz való általános viszony nem esik teljes mértékben egybe és az uniós gazdasági viszonyrendszer kritikája a kormánykritikus táborokon belül is kimutatható mértékben jelen van.

A Fidesz–KDNP szavazótáborában 2025-ben az állítással egyetértők aránya kifejezetten magas, egyértelműen többségi álláspont: a válaszadók 61%-a úgy véli, hogy Magyarország többet fizet be az EU költségvetésébe, mint amennyi onnan visszaérkezik, míg 31%-uk ezzel nem ért egyet. Ez az aránypár összhangban van a kormányzati kommunikációban megjelenő euroszeptikus gazdasági narratívákkal és azt jelzi, hogy e diskurzus jelentős beágyazottsággal rendelkezik a kormánypárti választók körében.

A Tisza Párt szimpatizánsainak többsége (72%) elutasítja az állítást, ugyanakkor a párt támogatói közül is 21% osztja a nettó befizetői pozícióval kapcsolatos vélekedést. Ez arra utal, hogy a Magyar Péter vezette párt választóinak

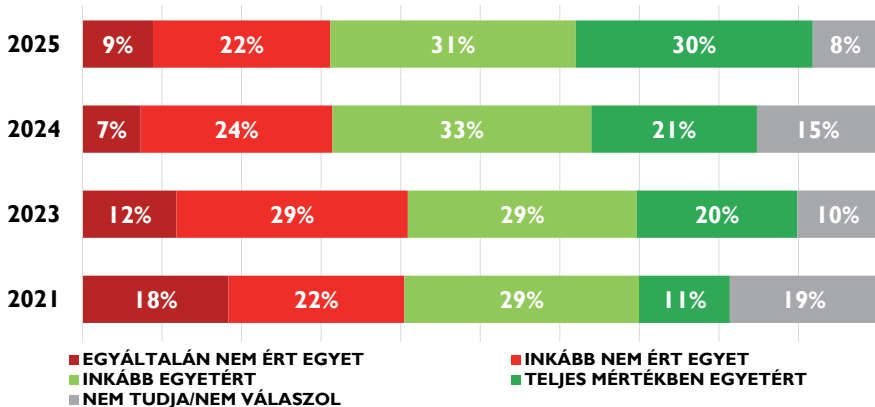
jelentős része bár deklaráltan EU-párti, a gazdasági integráció percepciója nem teljesen mentes a kritikus elemek jelenlététől. A Demokratikus Koalíció szavazói körében az állítást elutasítók aránya hasonló (70%), azonban itt is több mint egynegyed (27%) véli úgy, hogy Magyarország jelenleg nettó befizetője az EU-nak. Ez a megoszlás különösen figyelemre méltó annak fényében, hogy a DK hosszú ideje a leginkább integrációpárti formációként pozicionálja magát a magyar politikai palettán. A Mi Hazánk Mozgalom szavazótáborán belül a vélemények kiegyenlítettebben oszlanak meg. Ez a kiegyensúlyozottság jól illeszkedik a párt EU-kritikus, de gazdasági kérdésekben nem feltétlenül elutasító retorikájához, és arra utal, hogy a gazdasági és a politikai euroszkepticizmus nem feltétlenül jár együtt.

7. ábra. Magyarország több pénzt fizet be az Európai Unió költségvetésébe, mint amennyit visszakap onnan (összes megkérdezett, 2025, %-ban)

Forrás: Závecz Research

A kormánypárti választók körében a „Magyarország több pénzt fizet be az Európai Unió költségvetésébe, mint amennyit visszakap onnan” állítással kapcsolatos attitűdök is jelentős változáson mentek keresztül a 2020-as években. Az adatok alapján világosan kirajzolódik egy folyamatosan erősödő többség a nettó befizetői pozíció percepciója körül (8. ábra). Míg 2021-ben a Fidesz–KDNP szavazótáborában kiegyensúlyozott véleménymegoszlás volt tapasztalható – a válaszadók 40%-a értett egyet az állítással, míg ugyanennyien elutasították –, addig 2025-re egyértelmű többségbe kerültek az állítással egyetértők (61%), miközben az elutasítók aránya 31%-ra csökkent. Az adatsor az évek előrehaladtával fokozatos és lineáris elmozdulást mutat az egyetértés irányába.

8. ábra. Magyarország több pénzt fizet be az Európai Unió költségvetésébe, mint amennyit visszkap onnan (kormánypárti szavazók, 2021–2025, %-ban)

Forrás: Závecz Research

Az állítással teljes mértékben egyetértő kormánypárti szavazók aránya szintén növekvő tendenciát mutat. Míg 2021-ben a kormánypárti választók mindössze 11%-a tartozott ebbe a kategóriába, 2025-re ez az arány 30%-ra nőtt. Ez azt jelzi, hogy nem csupán az állítással egyetértők aránya emelkedett, hanem az egyetértés mélysége is erősödött a kormánypárti szavazóbázisban. Emellett megfigyelhető az is, hogy az évek során ebben a kérdésben is csökkent a bizonytalan válaszadók aránya. 2021-ben a megkérdezettek 19%-a nem tudott vagy nem akart állást foglalni, míg 2025-re ez az arány 8%-ra mérséklődött. Ez a trend a kérdés fokozódó tematizáltságát és a politikai véleményképzés nagyobb elterjedtségét tükrözi a kormánypárti táboron belül. A Fidesz–KDNP szavazói körében tehát a Magyarország EU-n belüli pénzügyi pozíciójára vonatkozó percepciók jelentős eltolódást mutatnak a kormányzati narratívával konzisztens irányba és mind az egyetértés mértéke, mind annak intenzitása szignifikáns növekedést mutat a 2020-as években. A Tisza Párt szavazótáborán belül viszont nem érzékelhető ez a trend: körükben 2024 és 2025 között még csökkent is azok aránya, akik szerint Magyarország nettó befizetővé vált volna (28%-ról 21%-ra). Ugyanez igaz a Demokratikus Koalíció szavazóira, miközben a Mi Hazánk szavazói körében inkább a kormánypárti szavazókhoz hasonló tendenciák láthatók.

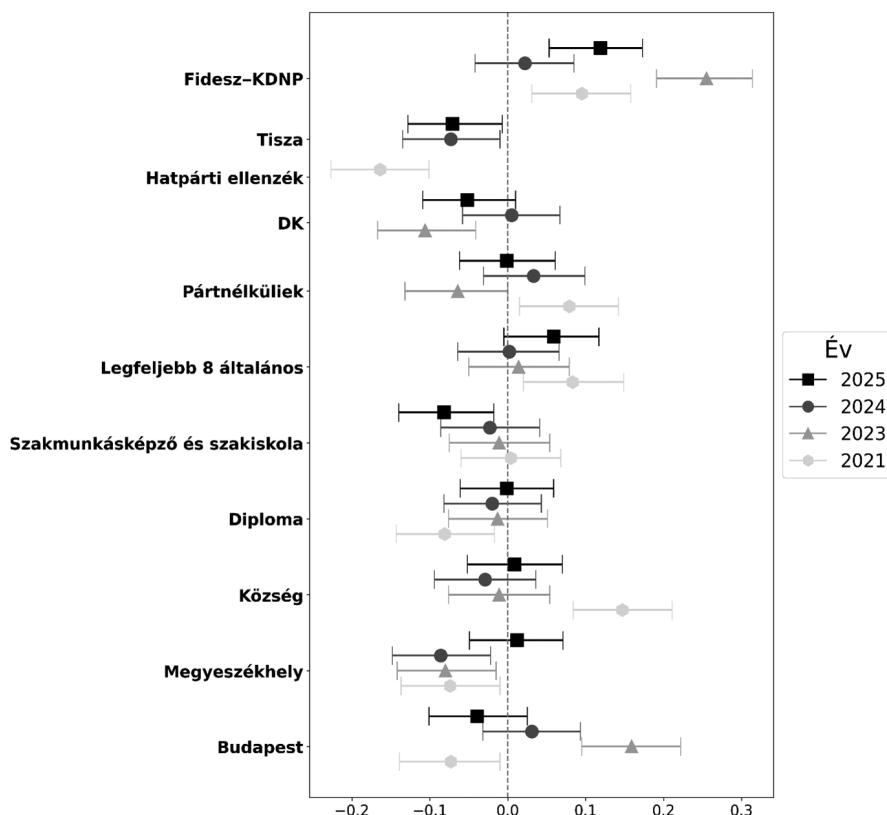
A GAZDASÁGI EUROSZKEPTICIZMUS MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐI: PÁRTPOLITIKAI ÉS SZOCIODEMOGRÁFIAI HATÁSOK

Az elemzés két állításra vonatkozó prediktív modelljei – „*A magyar gazdaság jelentősen profitál az ország EU-tagságából*” (9. ábra), „*Magyarország több pénzt fizet be az Európai Unióba, mint amennyit visszkap onnan*” (10. ábra) – egyértelműen rámutatnak arra, hogy a gazdasági euroszkepticizmus legmarkánsabb magyarázó tényezője a pártpolitikai preferencia. A kormánypártok támogatása növeli a negatív attitűd valószínűségét, míg az aktuálisan elsőszámú ellenzéki politikai formációk – a vizsgált évek alatt volt ebben a helyzetben a hatpárti ellenzéki összefogás (2021), a Demokratikus Koalíció (2023) és a Tisza Párt (2024 és 2025) is – támogatása csökkentő hatást gyakorol. A Mi Hazánkkal való szimpátia nem mutatott szignifikáns pozitív vagy negatív hatást a gazdasági euroszkepticizmus szintjére.

A regressziós vizsgálatba bevont szociodemográfiai változók hatása összességében kevésbé meghatározó, időben instabil és állításonként eltérő mintázatot mutat. Az EU-tagság gazdasági hasznosságának megítélésében 2021-ben több, statisztikailag szignifikáns demográfiai tényező is azonosítható volt (településtípus: község, megyeszékhely, főváros; iskolai végzettség: alapfok, felsőfok), míg az EU-s befizetési mérleggel kapcsolatos állítás esetében a legtöbb szignifikáns tényező 2025-ben jelent meg (Budapest, alapfokú és felsőfokú végzettség, 18–29 évesek, 30–39 évesek, illetve a 60 évnél idősebbek). Kiemelendő továbbá, hogy a szociodemográfiai változók jellemzően alacsonyabb hatáserősségűek és egyik vizsgált állítás esetében sem mutattak tartós, több éven át fennálló szignifikáns kapcsolatot: nem volt olyan szociodemográfiai változó, amely esetében mind a négy évben, azonos irányban, szignifikáns eredményt találtunk volna.

A pártpolitikai preferencia hatása tehát mindkét állítás esetében stabil, időben konzisztens és nagy hatáserősségű, míg a szociodemográfiai változók hatásai jellemzően gyengébbek, esetlegesek és egyes évekhez kötődnek. Az időbeli trendek alapján az EU-tagság gazdasági hasznosságával szembeni kritikus vélemények aránya 21%-ról 43%-ra nőtt, amely folyamatban a pártpolitikai preferencia vált a meghatározó tényezővé, kiszorítva a 2021-ben még releváns szociodemográfiai hatásokat. Ezzel szemben a befizetési mérleggel kapcsolatos állítás esetében a bizonytalanok arányának feleződése és a „nettó befizető” vélekedések mérsékeltebb, 11 százalékpontos növekedése egyszerre köthető a politikai preferenciához és bizonyos demográfiai tényezőkhöz.

A magyar gazdaság jelentősen profitál az ország EU-tagságából.

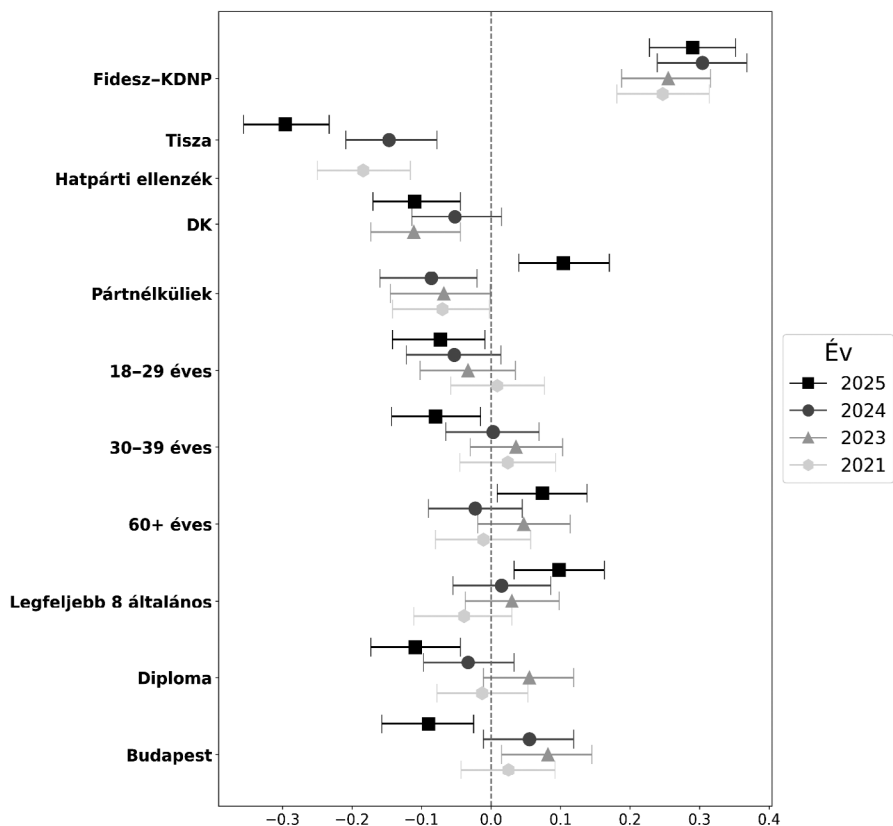

9. ábra. A pártpreferencia és a szociodemográfiai változók hatása az EU-tagság gazdasági hasznosságának megkérdőjelezésére a magyar társadalomban (2021–2025)

Megjegyzés: OLS-regressziókat futtattunk és azon együtthatókat ábrázoltuk, amelyek a négy vizsgált évből legalább egy alkalommal statisztikailag szignifikáns eredményt hoztak. A lineáris regressziós modellek az állítással való egyet nem értés predikciójára készültek. A vízszintes, rövid vonalak a 95%-os konfidencia-intervallumokat jelzik.

Standardizált koefficiensek (β) és 95%-os konfidencia-intervallumok.

**Magyarország több pénzt fizet be az Európai Unió költségvetésébe,
mint amennyit visszakap onnan**

10. ábra. A pártpreferencia és a szociodemográfiai változók hatása Magyarország uniós költségvetési pozíciójának társadalmi megítélésére (2021–2025)

Megjegyzés: OLS-regressziókat futtattunk és azon együtthatókat ábráztuk, amelyek a négy vizsgált évből legalább egy alkalommal statisztikailag szignifikáns eredményt hoztak. A lineáris regressziós modellek az állítással való egyetértés predikciójára készültek. A vízszintes, rövid vonalak a 95%-os konfidencia-intervallumokat jelzik. Standardizált koefficiensek (β) és 95%-os konfidencia-intervallumok.

Természetesen felvethető, hogy csupán a gazdasági pesszimizmus növekedése vagy az általános bizalom csökkenése állhat az eredmények mögött, és ez húzza magával a gazdasági euroszkepticizmus közvéleményben látható erősödését. Az általános közhangulat és a gazdasági percepciók vizsgálata ugyan nem volt adatfelvételeink tárgya, de ez az értelmezés több okból is kizárható. Egyrészt az általános gazdasági helyzet megítélése jellemzően rövid távú, ciklikus tényezőkhez

kötődik, míg az EU-tagság gazdasági előnyeivel vagy az uniós pénzügyi egyenleggel kapcsolatos vélekedések inkább hosszabb távú, politikailag is formált meggyőződésekhez kapcsolódnak. Az, hogy valaki rosszabbnak érzékeli a gazdaság vagy saját háztartása helyzetét, önmagában nem feltétlenül kell hogy aláássa azt a meggyőződését, hogy az EU-tagság összességében gazdasági szempontból előnyös Magyarországnak. E két dimenzió összekapcsolásában sokkal inkább a politikailag vezérelt narratívák játszhatnak szerepet, ami összhangban áll érvelésünkkel. Másrészt az attitűdváltozás legerőteljesebben a kormánypárti szavazók körében jelent meg és a prediktív modellekben is a pártpreferencia bizonyult a legerősebb és legstabilabb magyarázó tényezőnek. Ez arra utal, hogy az elmozdulás nem pusztán egy általános társadalmi hangulatváltozás részeként értelmezhető, hanem jelentős mértékben politikailag közvetített folyamat. Harmadrészt az adatok nem igazolják vissza a folyamatosan romló gazdasági közhangulatot 2021 és 2025 között. Az Eurobarometer 2021 és 2025 felmérései szerint a magyar gazdaság helyzetének megítélése 2023 januárban érte el mélypontját (a negatív értékelések aránya 70%, szemben a 2021 tavaszi 55%-kal), majd ezt követően némi javulás figyelhető meg – 2023 őszén 58%, 2025 őszén 57% (Európai Bizottság, 2021–2025). Hasonló tendencia látható a személyes pénzügyi helyzet értékelésében is: a háztartásuk anyagi helyzetét rossznak érzékelők aránya 2023 januárjában tetőzött (48%), majd 2025 őszére jelentősen csökkent (32%). Ezt a képet erősíti a GKI fogyasztói bizalmi indexe is, amely 2022 októberében érte el mélypontját (–52,7), majd 2023-tól fokozatos javulást mutatott, és 2024–2025-ben már jóval magasabb, –27 és –31 közötti szinten stabilizálódott (GKI, 2025). A gazdasági helyzet megítélésének javulása ellenére a saját adataink azt mutatják, hogy 2023 után a gazdasági euroszkepticizmus nem mérséklődött, hanem 2025-ig tovább erősödött a közvéleményben. Ez az eredmény az általános bizalom csökkenésével sem magyarázható. Az Eurobarometer adatai alapján a magyar kormányba vetett bizalom 2023 után érdemben nem csökkent, hanem viszonylag stabil szinten mozgott (2023 januárjában 39% inkább bízott, 58% inkább nem; 2023–2025 között pedig a bizalom szintje jellemzően 39–42% között alakult). Ezek alapján a gazdasági euroszkepticizmus közvéleményben tapasztalható növekedése nem értelmezhető pusztán az általános gazdasági pesszimizmus vagy a bizalomvesztés következményeként, hanem inkább egy politikailag motivált narratíva attitűdformáló hatásaival hozható összefüggésbe.

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni és eredményeinket megerősíti, hogy megnövekedett a magyar társadalom szemében a gazdasági aspektusok fontossága, ha az uniós tagság hátrányairól van szó. A 2021-es helyzethez (Bíró-Nagy et al., 2022) képest 2023-ban és 2024-ben két új téma is az EU-tagság öt legnagyobb hátránya közé került a megkérdezettek spontán válaszai alapján, és mindkettő gazdasági alapú kritikát tartalmazott: az EU-s szankciók hatása a magyar gazdaságra, illetve „Brüsszel büntetése” az uniós források felfüggesztésének formájában (Bíró-Nagy et al., 2023; Bíró-Nagy-Szászi, 2024a). A korábban is jelenlévő

EU-n belüli gazdasági egyenlőtlenségek témájával kiegészülve mindez azt jelenti, hogy 2023–2024-re az uniós tagság öt leggyakoribb kritikája közül három is gazdasági természetű lett (a túlzott szabályozás és a migráció kérdései voltak még a legtöbbször említett témák között). Továbbá, azt is érdemes kiemelni, hogy míg 2021-ben a túlzott szabályozás és a migráció témái – fontosságukat tekintve – magasan kiemelkedtek a többi negatívum közül, addig ez a különbség a gazdasági témákkal szemben csökkent az elmúlt években.

KONKLÚZIÓ

A tanulmány célja az volt, hogy feltárja a gazdasági euroszkepticizmus természetét és társadalmi mintázatait Magyarországon, valamint megvizsgálja, miként hatottak a kormányzati kommunikáció euroszkeptikus üzenetei a közvélemény alakulására. Az Orbán-kormány Európai Unióval szembeni kritikájának a 2010-es években is része volt a gazdasági érvrendszer – elsősorban a kettős mérce és a gazdasági nyomásgyakorlás kifogásolásával, illetve azzal a váddal, hogy az EU olyan gazdasági intézkedéseket akar ráerőltetni Magyarországra, amelyek nem állnak az ország érdekében –, de a 2020-as években szintet lépett a gazdasági euroszkepticizmus a kormány politikájában. Jóval radikálisabbá, élesebbé vált az Orbán-kormány retorikája és fontosabbá is váltak stratégiájában az EU-t gazdasági alapon támadó érvek. Ennek a két fő ütközési pontja az orosz–ukrán háborúra adott európai válaszok, illetve az uniós pénzek felfüggesztése volt. Az EU Oroszországgal szembeni szankciós politikája igazi bűnbakká vált az Orbán-kormány szemében, és törekedett arra, hogy az ország gazdasági nehézségei és romló mutatói (kiemelten az európai összevetésben is kiemelkedően magas infláció) miatt a felelősséget a „brüsszeli szankciókra” tolja. Az uniós pénzek felfüggesztését is nagy erővel próbálta az utóbbi években átkeretezni, annak érdekében, hogy amiatt a választók lehetőleg ne az elmúlt másfél évtized korrupcióját és a jogállamiság állapotában történt romlást tartsák felelősnek, hanem egy politikai játszmának lássák, amelyben az EU az uniós pénzeket „politikai zsarolásra” használja, és szándékosan okoz gazdasági nehézségeket Magyarországnak a többek között a migráció, az LMBTQ-jogok és az orosz–ukrán háború terén látott különutas politikájáért. A gazdasági euroszkepticizmus narratívája 2010 és 2025 közötti alakulásának részletes elemzését az online melléklet tartalmazza.*

A 2020-as években látott kormánypárti politikai narratíva arról szól tehát, hogy Magyarország gazdasági értelemben már inkább hátrányokat szenved el azért, mert az Európai Unió tagja, a korábban konszenzusosan elfogadottak számító gazdasági előnyök pedig már nem egyértelműek. A Magyarország nettó haszonélvezői pozícióját rövid vagy hosszú távon megkérdőjelező poli-

* A melléklet elérhető a tanulmány online változatánál a Politikatudományi Szemle honlapján: <https://poltudszemle.hu>

tikusi vélemények ehhez a hangulathoz járulnak hozzá. Erre erősít rá továbbá az is, hogy az Orbán-kormány az Európai Uniót egyre inkább egy hanyatló hatalomként mutatja be, amely már csak visszahúzza a magyar gazdaságot és nem képes megteremteni a jövőbeli növekedés feltételeit. Mindennek különleges jelentőséget ad, hogy Magyarországon a gazdasági narratíva az EU magas támogatottságának legfontosabb tartópillére. Az uniós tagság társadalmi legitimitása elsősorban a gazdasági hasznosság percepcióján alapul. Ha ez az alap meginog, az EU-párti többség is sérülékennyé válhat.

Az eredmények egyértelműen azt mutatják, hogy a gazdasági euroszkepticizmus a 2020-as években látványosan erősödött Magyarországon, de még azok vannak szűk többségben, akik inkább pozitívan látják az uniós tagság gazdasági mérlegét. Míg 2021-ben a válaszadók mindössze 21 százaléka gondolta úgy, hogy az EU-tagság gazdaságilag nem előnyös az ország számára, addig 2025-re ez az arány 43 százalékra nőtt. A „nettó befizetői” vélekedések aránya szintén jelentősen emelkedett: 2021 és 2025 között a magyarok körében 29 százalékról 40 százalékra nőtt azok aránya, akik úgy gondolják, hogy Magyarország többet fizet be az EU-nak, mint amennyit visszakap. Mindkét esetben radikális attitűdváltás ment végbe a Fidesz táborában: 2025-ben az EU-tagság gazdasági előnyeinek és Magyarország nettó haszonélvezői pozíciójának megkérdőjelezése körükben már többségi vélemény. A Fidesz támogatói között nemcsak az euroszkeptikus vélemények aránya, hanem azok intenzitása is nőtt: a nettó befizetői pozícióval kapcsolatban a „teljes mértékben egyetértők” aránya 2021 és 2025 között közel megháromszorozódott.

A regressziós elemzések alapján a gazdasági euroszkepticizmus legfontosabb magyarázó tényezője Magyarországon a pártpolitikai preferencia. A kormánypárti szavazók körében szignifikánsan magasabb a gazdasági euroszkepticizmus szintje és ez az összefüggés időben stabil. Az ellenzéki pártok – különösen a Tisza Párt és a Demokratikus Koalíció – támogatói ezzel szemben következetesen kevésbé hajlamosak az uniós tagság gazdasági előnyeit megkérdőjelezni. A Mi Hazánk szavazótábora ugyanakkor nem illeszkedik tisztán egyik mintázatba sem, ami arra utal, hogy a szélsőjobboldali párt táborának euroszkepticizmusa inkább ideológiai, mintsem gazdasági alapú. A szociodemográfiai változók hatása ezzel szemben gyenge és időben instabil: sem az életkor, sem az iskolai végzettség, sem a településtípus nem mutatott tartós, több éven át fennálló szignifikáns kapcsolatot a gazdasági euroszkeptikus attitűdökkel. Ez azt erősíti meg, hogy a gazdasági euroszkepticizmus elsősorban politikailag vezérelt, nem pedig társadalmi struktúrákhoz kötött jelenség Magyarországon.

A magyar tapasztalat számos tanulsággal bír az euroszkepticizmus-kutatások számára: eredményeink jól mutatják, hogy a gazdasági euroszkepticizmus nem feltétlenül a gazdasági realitásokból vagy a strukturális hátrányokból fakad, hanem politikai kommunikációs konstrukcióként is működhet. Ez a megfigyelés fontos elméleti kiegészítés: míg Nyugat-Európában a gazdasági euro-

szkepticizmust gyakran az ipari hanyatlás, a globalizáció veszteségeinek érzete, illetve a munkaerőpiaci bizonytalanság táplálja („left-behind”-logika), addig Magyarországon és az uniós tagságból számszerűsíthetően bőségesen profitáló kelet-közép-európai tagállamokban ez a jelenség elitvezérelt, politikailag generált formában jelenik meg. Ebből következik, hogy a gazdasági euroszepticismus forrásait nem lehet kizárólag gazdasági mutatókkal (pl. GDP-növekedés, jövedelmi különbségek, munkanélküliség) magyarázni, hanem a kommunikációs és politikai közvetítő tényezők is kulcsfontosságúak.

A magyar eset tehát hozzájárul az euroszepticismus-kutatás egyik kulcskérdésének kutatásához: vajon mennyiben magyarázható az EU-kritika az objektív gazdasági helyzettel, és mennyiben percepciókkal, politikai narratívákkal. E tanulmány eredményei egyértelműen az utóbbi súlyát erősítik meg. A politikai kommunikáció tartós hatása, a pártpreferenciák meghatározó szerepe, valamint a gazdasági tényekkel szembe menő attitűdváltozások mind arra utalnak, hogy a gazdasági euroszepticismus a politikai polarizáció egyik új frontvonalává válhat. A jövőbeli kutatások számára a magyarországi eredmények azt a kérdést is felvetik, hogy milyen politikai következményekkel járhat, ha az EU-t gazdasági bűnbakként használó diskurzus hosszú távon normalizálódik a tagállamok politikai kultúrájában.

A kutatás természetesen nem mentes a korlátoktól. Ilyen tényező az, hogy a gazdasági euroszepticismus mérése kérdőíves módszertanra épült, így az eredmények szükségszerűen tükrözik a válaszadók percepcióit, de nem feltétlenül az objektív tudásszintjüket az Európai Unió gazdasági működéséről. A magyar társadalomban az EU-val kapcsolatos ismeretek szintje korlátozott (Bíró-Nagy–Szászi, 2024a), ezért az attitűdökben valószínűsíthetően keveredik az információhiány, a politikai lojalitás és a személyes gazdasági tapasztalat. A jövőbeli kutatások szempontjából fontos irány lehet a gazdasági euroszeptikus érvelés diszkurzív és kommunikációs dinamikáinak vizsgálata. A kormányzati narratívák, médiamegjelenések és politikai beszédek szisztematikusan tartalomelemzése további értékes betekintést nyújthatna abba, miként épül fel a gazdasági euroszepticismus retorikai szerkezete, milyen érzelmi és identitáspolitikai elemek kapcsolódnak hozzá, illetve hogyan különül el a politikai elit és a társadalom szintjén megjelenő gazdasági euroszepticismus. E hiány pótlása kvalitatív módszerekkel – például fókuszcsoportos beszélgetésekkel, mélyinterjúkkal vagy médiadiskurzus-elemzéssel – jelentős hozzáadott értéket adhat a jövőbeni vizsgálatokhoz. Az euroszepticismus természetesen sokdimenziós jelenség, amelyben a gazdasági érvek gyakran átfonódnak szuverenitási, identitásbeli vagy kulturális elemekkel, amelyek átfogó, együttes vizsgálata segítené megérteni, miként hatnak egymásra ezek a rétegek. A jövőbeni kutatások feladata lehet így az is, hogy a gazdasági euroszepticismus miként kapcsolódik a nemzeti identitáshoz, a szuverenitás-féltéshez, vagy éppen az EU intézményeibe vetett demokratikus bizalomhoz.

Összességében tanulmányunk arra hívja fel a figyelmet, hogy a gazdasági euroszkepticizmus erősödése hosszabb távon az európai integráció társadalmi legitimációját is alááshatja Magyarországon. A 2020-as évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a gazdasági érvelés mentén felépített euroszkepticizmus a jövőben is a Fidesz kommunikációjának központi eszköze maradhat, függetlenül attól, hogy kormányon vagy ellenzékben lesz a következő években. Ugyanakkor az EU-párti erők számára éppen ezen a területen kínálkozik a legnagyobb lehetőség az euroszeptikus érvek lebontására: a tényalapú gazdasági kommunikáció és a mindennapi életben érzékelhető európai előnyök hangsúlyozásával.

IRODALOM

- Ágh, A. (2021): The Emergence of the Europeanized Party Systems in ECE: The Turning Point at the 2019 EP Elections in Hungary. *Journal of Comparative Politics*, Ljubljana, Vol. 14., No. 1., 20–41.
- Ágoston, G. (2024): Playing on distance: a relational rhetorical analysis of Viktor Orbán's Euroscepticism. *East European Politics*, 40(2), 256–276.
- Arató, K. (2020): Hungary (Chapter 6): In: Vít Hloušek and Petr Kaniok (eds): *The European Parliament Election of 2019 in East-Central Europe*. Second-Order Euroscepticism. eBook, Palgrave Macmillan.
- Arató K.–Koller B.–Pelle A. (2024): Miért nincs magyar euró? A kivülmaradás okai és körülményei. In: Bíró-Nagy A.–Medve-Bálint G. (szerk.): *20 év az Európai Unióban*, 81–103. Budapest, Osiris.
- Batory, A. (2002): Attitudes to Europe: Ideology, Strategy and the Issue of European Union Membership in Hungarian Party Politics. *Party Politics*, 8(5), 525–539. <https://doi.org/10.1177/1354068802008005002>
- Batory, A. (2008): Euroscepticism in the Hungarian party system: Voices from the wilderness. In: A. Szerbiak–P. Taggart (Eds.), *Opposing Europe*, Vol.1, 263–276.
- Bíró-Nagy A. (2022): Szeretek is, meg nem is: A Fidesz szavazói és az Európai Unió. In: Böcskei B.–Szabó A. (Eds.): *Az állandóság változása. Parlamenti választás 2022*. 219–233. Budapest, Gondolat–MTA TK PTI.
- Bíró-Nagy A.–Szászi Á.–Varga A. (2022): *Mennyi Európát szeretnénk? EU-pártiság és euroszeptikizmus Magyarországon*. Budapest, Friedrich-Ebert-Stiftung–Policy Solutions.
- Bíró-Nagy A.–Szászi, Á. (2024a): 20 év után: az Európai Unió közpolitikai percepciói Magyarországon. In: Bíró-Nagy A.–Medve-Bálint G. (szerk.): *20 év az Európai Unióban*. 256–278. Budapest, Osiris.
- Bíró-Nagy, A.–Szászi, Á. J. (2024b). The roots of Euroscepticism: Affective, behavioural and cognitive anti-EU attitudes in Hungary. *Sociology Compass*, 18(4). e13200. <https://doi.org/10.1111/soc4.13200>
- Benedek, I.–Sebestyén, A. (2025): Euroambivalent and Equivocal Euroscepticism: Two Shades of Strategic Ambiguity in the 2024 European Parliament elections in Hungary. *Politologický časopis / Czech Journal of Political Science*, (2). 190–221. ISSN 1211-3247.
- Boomgaarden, H.–Schuck, A.–Elenbaas, M.–de Vreese, D. (2011): Mapping EU Attitudes: Conceptual and Empirical Dimensions of Euroscepticism and EU Support. *European Union Politics*, No. 2. 241–266. <https://doi.org/10.1177/1465116510395411>

- Brack, N. (2020): Towards a Unified Anti-Europe Narrative on the Right and Left? The Challenge of Euroscepticism in the 2019 European Elections. *Research & Politics*, Vol. 7, No. 2. <https://doi.org/10.1177/2053168020952236>
- Bradford, A. (2020): *The Brussels effect: How the European Union rules the world*. Oxford University Press.
- Bruszt L. (2024): Mit adott nekünk az Európai Unió? In: Bíró-Nagy A.–Medve-Bálint G. (szerk.): *20 év az Európai Unióban*, 11–30. Budapest, Osiris.
- Bucsky, P. (2024): Az uniós támogatások hatása a magyar vállalatok teljesítményére. In: Bíró-Nagy A.–Medve-Bálint G. (szerk.): *20 év az Európai Unióban*, 104–128. Budapest, Osiris.
- Campos, N. F.–Coricelli, F.–Moretti, L. (2019): Institutional integration and economic growth in Europe. *Journal of Monetary Economics*, 88–104.
- Coricelli, F.–Frigerio, M. (2021): 15 years from the Eastern enlargement: Financial integration and economic convergence in Europe. In: M. Landesmann–I. P. Székely (szerk.): *Does EU Membership Facilitate Convergence? The Experience of the EU's Eastern Enlargement – Volume II: Channels of Interaction*, 131–152. Cham, Springer International Publishing.
- Csehi, R.–Zgut, E. (2021): We won't let Brussels dictate us: Eurosceptic populism in Hungary and Poland. *European Politics and Society*, Vol. 22., No. 1., 53–68.
- Enyedi Z. (2006): Az európai integráció hatása a kelet-európai és a magyar pártstratégiákra. In: Hegedűs, I. (szerk.): *A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban*. 155–180. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Eurostat (2025a): *Gross domestic product (GDP) and main components per capita*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_pc__custom_17533419/default/table (Letöltés ideje: 2025. július 17.)
- Eurostat (2025b): *Foreign control of enterprises by economic activity and a selection of controlling countries (2008–2020)* https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/fats_g1a_08 (Letöltés ideje: 2025. január 2.)
- Eurostat Comext Database (2024): *Export and import data*. <https://ec.europa.eu/eurostat/comext/newxtweb/> (Letöltés ideje: 2024. november 10.)
- Európai Bizottság. (2021-2025). *Standard Eurobarometer*. Brussels: European Commission. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/browse/all>
- Európai Bizottság (2025): *EU spending and revenue – Data 2000-2022*. European Commission. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/long-term-eu-budget/2014-2020/spending-and-revenue_en (Letöltés ideje: 2025. július 17.)
- Fölsz, A.–Tóka, G. (2006): Determinants of Support for EU-Membership in Hungary. In: R. Rohrschneider–S. Whitefield (eds.): *Public Opinion, Party Competition, and the European Union in Post-Communist Europe*. 145–164. New York, Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-137-11500-3_8
- GKI Gazdaságkutató Zrt. (2025): *Másfél éves csúcson zárta 2025-öt a GKI konjunktúraindex*. <https://gki.hu/language/hu/2025/12/18/masfel-eves-csucson-zarta-2025-ot-a-gki-konjunktura-indexe/>
- Göncz, B.–Lengyel, Gy. (2021): Europhile Public vs Eurosceptic Governing Elite in Hungary? *Intereconomics*, 56, 86–90. <https://doi.org/10.1007/s10272-021-0959-8>

- Góra, M.–Ostatník, V.–Steuer, M.–Timková-Rungis, N. (2025): Sovereignty to the Leader: Visegrad Four Eurosceptic Narratives on the Future of the European Union. *Croatian Political Science Review*, 62 (2): 76–106. <https://doi.org/10.20901/pm.62.2.03>
- Gyórfy, D. (2021): Felzárkózási pályák Kelet-Közép-Európában két válság között. *Közgazdasági Szemle*, 68(1): 47–75.
- Hagemeyer, J.–Michalek, J. J.–Svatko, P. (2021): Economic impact of the EU Eastern enlargement on New Member States revisited: The role of economic institutions. *Central European Economic Journal*, 8(55): 126–143.
- Halikiopoulou, D.–Vlandas, T. (2018): Voting to leave: economic insecurity and the Brexit vote. In: Leruth, B, N. Startin and S. Usherwood (szerk.): *The Routledge Handbook of Euroscepticism*, Abingdon, Routledge.
- Hargitai, T. (2020): How Eurosceptic is Fidesz actually? *Politics in Central Europe*, Vol. 16, No. 1, 189–209.
- Havlík, V.–Hloušek, V. (2025): Where Have All the ‘Exiters’ Gone? Contextualising the Concept of Hard Euroscepticism. *Journal of Common Market Studies*, 63(2): 351–368. <https://doi.org/10.1111/jcms.13602>
- Heinisch, R.–McDonnell, D.–Werner, A. (2021): Equivocal Euroscepticism: How Populist Radical Right Parties Can Have Their EU Cake and Eat It. *Journal of Common Market Studies*, 59(2): 189–205. <https://doi.org/10.1111/jcms.13055>
- Horváth, A. (2025): Hard Euroscepticism in the Shadow of Fidesz: the Our Homeland Movement in Hungary. *Politologický časopis / Czech Journal of Political Science*, (2): 92–120.
- Hloušek, V.–Havlík, V.–Zapletalová, V.–Kutnarová, P. (2026). *Euroscepticism and Illiberalism in Central Europe: Linked by Crisis*. London, Routledge.
- Kaufmann, B.: Nem, nem lett nettó befizető Magyarország. *444.hu*. (2023. december 16.) <https://444.hu/2023/12/16/nem-nem-lett-netto-befizeto-magyarorszag>
- Kolosi, T.–Hudácskó, S. (2020): Az Európai Unióval és az euróval kapcsolatos vélemények nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi T.–Tóth I. G. (szerk.): *Társadalmi Riport 2020*. 453–461. Budapest, TÁRKI.
- Kopecký, P.–Mudde, C. (2002): The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics*, 3(3): 297–326. <https://doi.org/10.1177/1465116502003003002>
- Leconte, C. (2010): *Understanding Euroscepticism*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Leruth, B.–Startin, N.–Usherwood, S. (2018) (szerk.): *The Routledge Handbook of Euroscepticism*. Abingdon, Routledge.
- Magyar Nemzeti Bank (2025): *Fizetési mérleg jelentés, 2025. április*. <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/fizetesi-merleg-jelentes/fizetesi-merleg-jelentes-2025-aprilis> (Letöltés ideje: 2025. július 18.)
- Medve-Bálint, G. (2024): Szuverén függőség? A magyar piacgazdasági rendszer az EU-ban. In: Bíró-Nagy A.–Medve-Bálint G. (szerk.): *20 év az Európai Unióban*, 31–57. Budapest, Osiris.
- Mudde, C. (2012): The Comparative Study of Party-Based Euroscepticism: The Sussex Versus the North Carolina School. *East European Politics*, Vol. 28, No. 2, 193–202. <https://doi.org/10.1080/21599165.2012.669735>

- Rapacki, R.–Prochniak, M. (2019): EU membership and economic growth: empirical evidence for the CEE countries. *The European Journal of Comparative Economics*, 16(1): 3–40.
- Roeger, W.–t Veld, J. I. (2021): The economic impact of single market membership on the EU enlargement countries. In: M. Landesmann–I. P. Székely (eds.): *Does EU Membership Facilitate Convergence? The Experience of the EU's Eastern Enlargement – Volume II: Channels of Interaction*, 17–35. Cham, Springer International Publishing.
- Sørensen, C. (2008): Love Me, Love Me Not ...: A Typology of Public Euroscepticism. *Sussex European Institute Working Paper*, No. 101, EPERN Working Paper No. 19.
- Styczynska, N. (2018): Eurosceptic Parties in the Central and Eastern European Countries: A Comparative Case Study of Poland, Hungary and Bulgaria. In: B. Leruth–N. Startin–S. Usherwood (eds.): *The Routledge Handbook of Euroscepticism*. Abingdon, Routledge, 139–154. <https://doi.org/10.4324/9781315464015>
- Szabó, L. P.–Szabó, G. (2022): Attack of the Critics. Metaphorical Delegitimisation in Viktor Orbán's Discourse during the Covid-19 Pandemic. *Journal of Language and Politics*. No. 2, 255–276. <https://doi.org/10.1075/jlp.21068.sza>
- Szczerbiak, A.–Taggart, P. (2008): Introduction: Researching Euroscepticism in European Party Systems: A Comparative and Theoretical Research Agenda. In: A. Szczerbiak–P. Taggart (eds.): *Opposing Europe?: The Comparative Party Politics of Euroscepticism: Volume 2: Comparative and Theoretical Perspectives*. Oxford, Oxford University Press, 1–27.
- Szczerbiak, A.–Taggart, P. (2024): Euroscepticism and anti-establishment parties in Europe. *Journal of European Integration*, 46(8): 1171–1191. <https://doi.org/10.1080/07036337.2024.2329634>
- Taggart, P. (1998): A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems. *European Journal of Political Research*, 33(3): 363–388. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00387>
- Taggart, P.–Szczerbiak, A. (2004): Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe. *European Journal of Political Research*, 43(1): 1–27. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2004.00143.x>
- Tóth, I. Gy. (2022): Kompország lakói 2022-ben. Az USA, az EU, Oroszország és Kína megítélése a magyar közvéleményben. In: Kolosi T.–Szelényi I.–Tóth I. G. (eds.): *Társadalmi Riport 2022*. 431–453. Budapest, TÁRKI.
- UNCTAD (2024): *Personal remittances: receipts and payments, annual*. UNCTAD. <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.Remittances> (Letöltés ideje: 2024. május 12.)
- Vasilopoulou, S. (2011): European Integration and the Radical Right: Three Patterns of Opposition. *Government and Opposition*, 46(2): 223–244.
- Végh, Zs. (2018): From Pro-European Alliance to Eurosceptic Protest Group? The case of the Visegrad Group. *European Policy Analysis*, No. 7, 1–12.
- Végh, Zs. (2025): *Rewriting the European project? The balance and implications of Fidesz's illiberal alliance-building in Europe*. Wrocław, College of Eastern Europe.
- WiiW (2024): FDI Database. WiiW. <https://data.wiwi.ac.at/fdi-database.html> (Letöltés ideje: 2024. március 20.)
- Závecz, G. (2011): Explaining the Level of Individual Euroscepticism in Hungary. *Central European University*. https://www.etd.ceu.edu/2011/zavec_z_g

„BRÜSSZEL A HIBÁS”

Online melléklet

A gazdasági euroszkepticizmus narratívájának alakulása Magyarországon

A magyar társadalom Európai Uniót támogató attitűdjének mindig fontos eleme volt az EU-hoz kapcsolódó gazdasági és jóléti előnyök széles körű elismerése. Bár a politikai pártok között akadt korábban is olyan (még az uniós csatlakozás előtt a MIÉP, majd később a Jobbik), amely az EU-tagság gazdasági hátrányaira hívta fel a figyelmet, a gazdasági euroszkepticizmus csak a Fidesz–KDNP 2010-es hatalomra kerülését követően emelkedett a kormányzati politika szintjére. Ez a folyamat, amelynek keretében az Orbán-kormány az Európai Uniót egyre erősebben támadta gazdasági érvekkel, a 2020-as években valósággal áttört a kormányzati kommunikációban. A gazdasági euroszkepticizmus meghatározóvá vált az Európai Unióval kapcsolatos kritikákban, különösen az orosz–ukrán háború kitörése és a kohéziós források felfüggesztése után.

A gazdasági euroszeptikus narratíva fejlődése egy fokozatosan egymásra épülő rétegződésként írható le: az újonnan felmerülő ütközési pontok mellett a korábbi érvek is rendszeresen visszaköszöttek az újabb vitákban. Ennek a rétegződési folyamatnak az eredménye az lett, hogy az eredetileg konkrét EU-s közpolitikai vitákban megfogalmazott kritikai álláspontok fokozatosan egy általános politikai alapállássá formálódtak. Ennek jegyében már nemcsak a közös gazdaságpolitika minősége kérdőjeleződött meg az Orbán-kormány szemében, hanem magának az EU-tagságnak a gazdasági előnyei is, felvetve azt is, hogy megéri-e, és ha igen, meddig, az Európai Unióban maradni.

A Fidesz–KDNP-kormányzat gazdasági euroszkepticizmusának kiindulópontját a 2010-es évek elejére vezethetjük vissza. Ekkor jelent meg először az a kezdetben puha gazdasági euroszeptikus narratíva, amely később állandó eleme lett a kormányzati kommunikációnak. Ennek lényege az volt, hogy az Európai Unió kettős mércét alkalmaz Magyarországgal, illetve az Orbán-kormányval szemben, vagyis gazdaságpolitikai szempontból nem biztosít egyenlő elbánást. Ez a gondolat az Európai Bizottság és a magyar kormány közötti vitában bontakozott ki, amely elsősorban a maastrichti kritériumoknak megfelelő, 3%-os költségvetési hiánycél teljesítése körül zajlott. Az EU ugyanis már 2011-re elvárta Magyarországtól a konvergenciaprogram alapján a 3% alatti hiányt, miközben más tagállamok hosszabb határidőt kaptak, főként azért, mert Magyarország csatlakozása óta addig soha nem teljesítette a hiánycélt (Baksa, 2010). A magyar kormány ebben a vitában az „egyenlő mérce” érve-

lésével próbálta elérni a határidők kitolását. Orbán Viktor ekkor így fogalmazott: *„nem fogadható el, nem is lesz ilyen szerintem, hogy bármelyik országnak bármit hamarabb kellene, vagy később lehetne teljesíteni. Egységes mércének kell lenni az Unión belül”* (Orbán, 2010a).

Orbán Viktor retorikájában tehát már 2010-ben is megjelent az EU-s gazdasági diszkrimináció gondolata, amire a költségvetési deficit kérdése mellett jó példa volt a magánnyugdíjpénztári megtakarítások körüli vita is (Orbán, 2010b), azonban a kettős mércével való érvelés igazán 2012-től erősödött meg, amikor az Európai Bizottság az uniós források felfüggesztésével fenyegetett, amely akár 142 milliárd forintos kiesést is jelenthetett volna Magyarország számára (Portfolio, 2012). A kettős mérce narratívája tehát összekapcsolódott azzal az érveléssel, hogy az EU gazdasági eszközökkel próbálja megbüntetni Magyarországot. Emellett ez az érv beépült a régi és új tagállamok közötti különbségtétel kritikájába is, amelyet például Martonyi János akkori külügyminiszter 2012-ben így fogalmazott meg: *„a keleti, új tagállamokkal még mindig szigorúbbak, létezik a kettős mérce”* (Magyari, 2012).

A kettős mérce érvrendszer első csúcspontját a 2012. március 15-i Békemeneten érte el, ahol a „Nem leszünk gyarmat” szlogen köré szerveződő tömegdemonstráción Orbán Viktor kijelentette: *„Egyenlőséget követelünk a magyarnak! Egyenlő nemzetként követeljük az egyenlő elbánást! Nem leszünk másodrendű európai polgárok! Jogos követelésünk, hogy ugyanazt a mércét alkalmazzák velünk, mint más országokkal szemben”* (Orbán, 2012a). A harmadik békemeneten, október 23-án pedig már arról beszélt, hogy *„elfogadjuk az európai kultúrnemzetek közös erkölcsi mércéjét, de nem fogadunk el kettős mércét. Elfogadjuk és teljesítjük azokat a kötelezettségeinket, amelyeket Magyarország vállalt, de nem fogadjuk el, hogy a szocialista kormányok hibái miatt az egész országot büntessék Brüsszelben még ma is”* (Orbán, 2012b).

Így a kettős mérce és az „EU bünteti Magyarországot” típusú érvelés révén a gazdasági euroszkepticizmus fokozatosan a kormányzati politikai narratíva fontos elemévé vált. Ennek ellenére a kormány akkor még hajlandó volt csendes korrekcióra. Az EU nyomására az Orbán-kormány 2012-ben végrehajtotta a legfontosabb kiigazításokat a hiánycél elérése érdekében – igaz, nem feltétlenül abban a formában, ahogyan azt az EU eredetileg elvárta volna (Magyari, 2013). E megszorítások kommunikációjában már akkor is megjelent az a később állandóan visszatérő elem, miszerint az EU olyan gazdaságpolitikai lépéseket kényszerít Magyarországra, amelyek hátrányosak a magyar emberek számára. Orbán Viktor például 2012 végén így fogalmazott: *„a 400 milliárd forintos egyenlegjavító program intézkedéseinek a felére sem lenne szükség, ha az Európai Unió nem kényszerítené rá ezekre Magyarországot”* (Portfólió, 2012).

Az EU-val folytatott viták a hiánycél elérésének tekintetében 2013-ra lezárultak, amikor az Európai Unió megszüntette Magyarországgal szemben a túlzottdeficit-eljárást. A gazdasági euroszkepticizmus azonban nem tűnt el a

kormányzat eszköztárából. A 2012-ben szervezett három Békemenet ugyanis jól mutatta, hogy ez a fajta retorika komoly politikai hasznot hozhat. Ennek következtében elindult a gazdasági euroszkepticizmus következő szakasza, amely 2014-től leginkább a rezsicsökkentés köré épült. 2014 elején Rogán Antal, a Fidesz akkori frakcióvezetője hirdette meg az új narratívát: „újabb támadás indult Magyarország és a harmadik rezsicsökkentés ellen Brüsszelből, az Európai Bizottság kötelezettségszegési eljárással fenyegetőzik, és az Európai Bírósággal akarja visszavonadni az intézkedést” (Hirado.hu, 2014). Ezzel a gazdasági euroszkepticizmus már nemcsak arról szólt, hogy az EU gazdaságilag diszkriminálja Magyarországot, hanem arról is, hogy eltöröltetné a sikeresnek tartott gazdaságpolitikai intézkedéseit.

Ez a retorika a 2014-es választási kampány lezárulta után is folytatódott, különösen az Európai energiaunió terveivel kapcsolatos vitában. Orbán Viktor például 2016-ban úgy fogalmazott: *„a rezsicsökkentés betiltásának európai, szalonpublikus álneve az energiaunió”* (Miniszterelnöki sajtóiroda, 2016). Ennek köszönhetően 2017-re, az *„Állítsuk meg Brüsszelt!”* kampányban a migrációs témák mellett ez a gazdasági euroszkeptikus érvelés is központi helyet kapott. A nemzeti konzultáció első kérdése így hangzott: *„Brüsszel veszélyes lépésre készül. A rezsicsökkentés eltörlésére akar kényszeríteni bennünket. Ön szerint mit tegyen Magyarország?”* (Előd, 2017). Ezt a narratívát kiegészítette a munkahelyek megőrzésére és az alacsony adók védelmére vonatkozó brüsszeli „támadások” hangsúlyozása is. Bár a rezsicsökkentés kérdése a migrációs téma erősödésével évekre háttérbe szorult, nem tűnt el teljesen, és az orosz–ukrán háború energiapiacra gyakorolt hatásai nyomán újra erőre kapott: 2023-ban például ismét első helyre került a szuverenitás védelméről szóló nemzeti konzultációban.

Bár 2017 és 2020 között az euroszkepticizmus látványos kormányzati kampányokban öltött testet, ezek elsősorban a migrációra és Soros György központi szerepére épültek. A gazdasági euroszkepticizmus ezek mellett kevésbé volt fontos, de továbbra is jelen volt, beágyazódva a nagyobb narratívákba. A *„Soros-tervről”* szóló 2017-es nemzeti konzultáció például azt az érvet is tartalmazta, hogy Soros gazdasági büntetéssel sújtaná a bevándorlást elutasító országokat. Tuzson Bence kormányzati kommunikációért felelős államtitkár ennek kapcsán arra hivatkozott, hogy Soros a Magyarországnak járó mezőgazdasági és kohéziós források csökkentését javasolta (Sajó–Fábián, 2017), ezzel összekötve a már bevált *„az EU bünteti Magyarországot”* érvet a Soros-tervvel. Emellett felbukkant az az érv is, miszerint az EU nem téríti meg megfelelő mértékben a határvédelemmel kapcsolatos költségeket. Ez például a 2019-es európai parlamenti választási kampány egyik fontos eleme lett, amikor Orbán Viktor úgy fogalmazott: *„hiába kérjük, hogy legalább a felét térítsék meg a határvédelmi költségeknek, a fülük botját sem mozdítják”* (HVG, 2019). A gazdasági euroszkeptikus érvelés így egy új elemmel bővült, az EU nem kielégítő tehermegosztásának bírálatával. Ez az érv különösen alkalmas volt ar-

ra, hogy összekösse az EU gazdasági kritikáját a migráció kérdésével. Mindez jól mutatja, hogy a 2010-es évek végére a Fidesz–KDNP igyekezett a fő kampánytémáit összekötni a már korábban kialakított gazdasági euroszkeptikus érvrendszerrel.

A 2010-es években a gazdasági euroszkepticizmusnak egy további formája is megjelent, amely nem kapcsolódott közvetlenül egy konkrét kampányhoz, hanem időről időre felbukkant különböző kormányzati megszólalásokban, gyakran ellentmondásosan. Ez az érvelés az euró bevezetésének problémáira hívta fel a figyelmet, egyre világosabban jelezve, hogy a kormányzat nem tartja prioritásnak az euró mielőbbi bevezetését (Arató–Koller–Pelle 2024). Míg a 2010-es évek legelején még központi téma volt az euró mihamarabbi bevezetése – Varga Mihály például 2010-ben úgy nyilatkozott, hogy 2014–2015-re megvalósulhatnak a csatlakozás feltételei (HVG, 2010) –, addig 2012-re, az eurózóna körül kibontakozó válság hatására Orbán Viktor már arról beszélt, hogy *„felelőtlenség lenne bevezetni az eurót”* (Origo, 2012). Az ellentmondások 2016-ban tovább erősödtek: ekkor Varga Mihály még arról beszélt, hogy akár 2020-ig bevezethetjük az eurót, ugyanakkor hozzátette, csak akkor, ha egy erősebb, biztosabb, közös fiskális politikával rendelkező eurózónához csatlakozhatunk (Stubnya, 2016).

A gazdasági euroszkepticizmus igazi áttörése ugyanakkor a kormányzati kommunikációban a 2020-as évekhez köthető, ami szorosan összefüggésben áll a romló gazdasági mutatókkal. Az utóbbi öt évben a gazdasági euroszkeptikus érvelés nemcsak mennyiségében nőtt meg, hanem retorikájában is jóval élesebbé vált: elmozdulás történt a korábbi puha gazdasági euroszkepticizmustól a radikálisabb formák felé.

Továbbra is folytatódott az Európai Unió gazdaságpolitikájának és a közös teherviselés hiányának kritikája, de ennek erőssége a korábbiaknál is intenzívebb lett. A Covid-járvány idején például kifejezetten az vált hangsúlyossá, hogy az Orbán-kormány szerint az EU nem nyújt elegendő anyagi segítséget a védekezéshez. Gulyás Gergely Miniszterelnökséget vezető miniszter 2020-ban így fogalmazott: *„Az EU eddig egyetlen plusz fillért sem biztosított a járványügyi védekezéssel összefüggésben.”* (Arató, 2020). Tovább élt az a narratíva is, miszerint az EU el akarja venni a rezsicsökkentést. Ez a gondolat azonban kiegészült azzal, hogy az unió egész energiapolitikája hátrányos Magyarország számára. Erre jó példa volt a gázársapka körüli vita, amelyben Sziijártó Péter külügyminiszter így fogalmazott: *„a gázársapka-javaslat káros és veszélyes”* (Híradó.hu, 2022). Az EU gazdaságpolitikájának kritikája emellett megjelent a közös adósságfelvétel ügyében is. Orbán Balázs, a miniszterelnök politikai igazgatója ezt így összegezte: *„Nem lehet közösen eladósodni, mert az végső soron a nemzeti szuverenitás feladásával járna, ugyanis a közös adósságot csak akkor lehet menedzselni, ha közös a költségvetési politika is.”* (Vaskor, 2022).

A 2020-as évek új fejleményeket is hoztak, amelyek közül az egyik legfontosabb az orosz–ukrán háború kitörése után az Európai Unió által elfogadott, és Magyarország által rendre megszavazott szankciókkal szembeni érvelés kibontakozása lett. Ez már több volt, mint pusztán az EU intézkedéseinek kritikája: magában foglalta az ország gazdasági nehézségeinek magyarázatát is. Kezdetben azonban még csak az állt a középpontban, hogy a szankciók bevezetése gazdaságilag „fáj” Magyarországnak.* Menczer Tamás külügyminisztériumi szóvivő például azt hangsúlyozta: *„a szankciók az európai országoknak is ártanak, így hazánknak is”* (Csekő, 2022). Szijjártó Péter külügyminiszter kommunikációjában pedig az az érvelés jelent meg, miszerint az Európai Unió a szankciók bevezetésével *„a háború árát a magyar emberekkel fizetteti meg”* (Brückner, 2022). Emellett rendszeresen felbukkant az is, hogy a szankciók veszélyeztetik a magyar emberek ellátásbiztonságát (Index, 2022).

2022 őszétől azonban a szankcióellenes politika új szintre lépett, amikor elindult a „brüsszeli szankciókról” szóló nemzeti konzultáció, amivel a gazdasági euroszkepticizmus az aktuális kormányzati politika központi elemévé vált. Ezt a folyamatot látványosan erősítette meg az országos plakátkampány is, amely a szankciókat atombombaként ábrázolta a *„A brüsszeli szankciók tönkretesznek minket”* szlogennel. A magyar gazdaság romló teljesítményéért ettől kezdve egyre inkább az Európai Unió szankciós politikáját tették felelőssé. Ekkor honosodott meg az a narratíva is, amely szerint *„a szankciók nem működnek”*, mivel a kormány szerint nagyobb kárt okoznak az európai, így a magyar gazdaságnak, mint Oroszországnak. Az *„elhibázott szankciós politika”* kifejezés is ekkor vált általánossá; Orbán Viktor például 2022 októberében így fogalmazott: *„az elhibázott brüsszeli szankciós politikát újra kell gondolni, mert a szankciók nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A háború nem ért véget, az árak Európában elszálltak, Oroszország ugyanakkor jól keres a kialakult helyzeten”* (Gerzsenyi, 2022).

A szankciós politika a hazai gazdasági problémák elfedésének kommunikációs eszközeként leginkább az infláció kérdéskörében jelent meg. A 2022-ben rekordmagasra emelkedő inflációt kezdetben a háború hatásaként mutatták be, *„háborús inflációként”* emlegetve, de 2022 októberétől a szankciók szerepe vált hangsúlyosabbá (Szalai, 2024). Ekkor hirdette meg Orbán Viktor a *„szankciós infláció”* fogalmát: *„Az első dolog, hogy tegyük világossá a magunk számára, hogy ez egy szankciós infláció, és amikor magasabb árat fizetünk a boltokban, akár az energiáért, akár az élelmiszerért, akkor szankciós felárat fizetünk”* (Miniszterelnöki Kabinetiroda, 2022). Ez a kampány 2023 elején is folytatódott, amit jól mutat Orbán Viktor infláció elleni 20 pontos intézkedéscsomagjának kom-

* A szankcióellenes érvelés egyébként már korábban is jelen volt a Fidesz retorikájában. Szijjártó Péter például már a 2014-ben Oroszország ellen kivetett uniós szankciók idején is úgy fogalmazott: *„ha valamelyik tagállam újabb szankciókat javasolna Oroszország ellen, az egyaránt rossz lenne Oroszországnak, az uniónak, így Magyarországnak is.”* (Index, 2014).

munikációja is: *„Az inflációt ebben az évben nem tudjuk megszüntetni, mert az okai nem Magyarországon vannak. A bajt Brüsszel szabadította ránk az energiahordozókra kivetett szankciókkal. A betegség neve szankciós infláció, a vírus pedig maga a brüsszeli szankció.”* (Brückner, 2023).

Ez az üzenet ugyanakkor 2023 közepétől fokozatosan kikopott a kommunikációból. Ennek egyik oka az lehetett, hogy a magyar lakosság egyre kevésbé hitte el, hogy az inflációt ténylegesen a szankciók okozzák (Szalai, 2023). A kormányzat ezért visszatért a jól bevált háborús retorikához, ugyanakkor a gazdasági euroszkepticizmus nem tűnt el, csak más formában ment tovább. A 2023 őszi szuverenitásvédelmi konzultációban ismét szerepet kapott a rezsi-támogatás elvételének kérdése, illetve megjelent Ukrajna problémáinak összekötése az Európai Unió gazdasági kritikájával. A 2023-as nemzeti konzultációban már helyet kapott például az ukrán gabona beengedésének, illetve Ukrajna pénzügyi támogatásának témája is.

A „brüsszeli szankciós” érvelés mellett a gazdasági euroszkepticizmus előtérbe kerülését a jogállamisági eljárás és ehhez kapcsolódóan az uniós források felfüggesztésének kérdése is megerősítette. Már 2019-ben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az Európai Unió szándéka az uniós források kifizetését a jogállamisági normák betartásához kötni, ami a magyar gazdaság egyik fontos hajtóerejét veszélyeztette. A magyar kormány ezzel kapcsolatban elsősorban azzal érvelt, hogy a jogállamisági mechanizmus valójában csupán ürügy, amely mögött az húzódik meg, hogy az EU-nak nem tetszenek azok az értékek és gazdaságpolitikai irányok, amelyeket a magyar kormány képvisel. Ez világosan megjelent például Kövér László házelnök 2020-as kijelentéseiben, amikor arról beszélt, hogy *„homályos, definiálatlan eljárásrend keretében a pénzek kifizetését össze akarják kötni, valójában nem az európai értékeknek, hanem az EU globalista, bevándorlás párti, nemzet-, hagyomány- és családellenes, egyre agresszívabb és egyre destruktívabb elitje által megfogalmazott politikai kívánalmaknak való megfelelés kötelezettségével”* (Haszán, 2020).

Az, hogy pontosan mely értékek vagy gazdaságpolitikai elvek miatt érik támadások Magyarországot, időről időre változott és bővült az Orbán-kormány kommunikációjában, de a migráció és a családpolitika kulcstémák maradtak. 2021-ben például a pedofiltörvény vitája nyomán az uniós források kérdése kiemésült azzal az üzenettel, hogy valójában az LMBTQ-lobbi miatt tartják vissza a pénzeket (Nyilas, 2021). Az orosz–ukrán háború kitörése után pedig egyre hangsúlyosabbá vált az az érv, miszerint a pénzek visszatartásának valódi oka az, hogy Magyarország békepárti álláspontját meg akarják változtatni (Németh–Nótin, 2023).

Az „értékeink miatt támadnak” típusú érvelés másik változata az volt, hogy a jogállamisági eljárás valójában politikailag motivált. Ez a gondolat már 2022-ben is rendszeresen visszaköszött: Navracsics Tibor és Gulyás Gergely miniszterek is hangsúlyozták, hogy ez nem szakmai, hanem *„politikai játszma”*

(Gyöngyösi–Fábián, 2022). 2024-ben pedig Bóka János EU-ügyi miniszter úgy fogalmazott, hogy *„az uniós forrásokhoz való hozzáférést politikai zsarolásra használják”* (Bóka, 2024). Ezt kiegészítette az az érvelés is, hogy ezek a források Magyarországnak járnak, így az EU valójában jogellenesen tartja vissza őket. A kormány és az EU közötti eredménytelen tárgyalássorozatok nyomán ez az érvrendszer azzal is bővült, hogy az Unió állandóan változtatja a feltételeket és húzza az időt, vagyis valójában nem is akar megállapodni. Ez az állítás egyaránt megjelent Navracsics és Bóka kommunikációjában; Navracsics 2023-ban így fogalmazott: *„Tárgyalunk, de az a sajátosság, hogy a célpont maga is mozog”* (Mfor.hu, 2023).

Az EU-s pénzek felfüggesztésével kapcsolatban tehát egyértelmű cél volt, hogy az EU-ra hárítsák a felelősséget, úgy állítva be az Uniót, mint amely politikai okokból, vagy valamilyen hibás gazdasági és kulturális elvárás miatt tartja vissza a Magyarországnak jogosan járó pénzeket, s valójában nem is akar megegyezni. Ebből pedig már logikusan következett az az állítás, hogy az EU ezzel tudatosan gazdasági károkat okoz Magyarországnak. 2022-ben Orbán Viktor ugyan még úgy vélte, hogy *„a források visszatartása fegyvernek fegyver, de nem kard, csak bicska”*, ezért *„nem kell kiszaladni a világból”* (Portfólió, 2022), 2023-ra egyre inkább megerősödött az az érvelés is, miszerint a pénzek visszatartásával az EU árt a magyar gazdaságnak. Varga Mihály pénzügyminiszter több alkalommal is hangsúlyozta, hogy *„a források visszatartásával rontotta gazdasági teljesítményünket és versenyképességünket az Európai Bizottság”* (Szabó, 2023), 2024-ben pedig azt mondta, hogy a gazdasági növekedés akár 1,5%-kal is magasabb lehetne az uniós pénzek hatására (HVG, 2024).

Az uniós pénzek befagyasztásához kapcsolódó kormányzati érvrendszer tehát a szankciós inflációhoz hasonlóan fontos magyarázó keretet nyújtott a gazdasági nehézségekre. Emellett bizonyos belpolitikai intézkedések elmaradásának indoklására is használták, aminek egyik legmarkánsabb példája a tanárok fizetésének ügye volt. Ennek elmaradásáért szintén az Európai Uniót tették felelőssé, amit Gulyás Gergely így fogalmazott meg: *„az Európai Bizottság 800 milliárddal tartozik a magyar tanároknak”* (Horváth, 2023).

A 2020-as években tehát az Európai Unió gazdaságpolitikájával szembeni kritikák kiegészültek a szankcióellenes érvrendszerrel is, amely a hazai gazdasági nehézségeket, különösen az infláció problémáját közvetlenül az EU szankciós politikájának következményeként mutatta be. Ez a kommunikáció azt az implicit üzenetet közvetítette, hogy Magyarország gazdasági értelemben már inkább hátrányokat szenved el az európai uniós tagsága miatt. Az uniós források felfüggesztése körüli vita tovább mélyítette ezt a sugallmazást, hiszen felmerül a kérdés: ha az Európai Unió a magyar kormány értékvalasztásai miatt visszatartja a Magyarországnak járó pénzeket, akkor valójában milyen gazdasági előnyöket kínál még az ország számára?

A 2020-as évek során ezek a részben egymással átfedő érvek fokozatosan egy átfogó gazdasági euroszkeptikus világképpé álltak össze, amelyben az EU gazdasági előnyei már korántsem tűnnek egyértelműnek és amely legitim kérdésként tárgyalja az Unióból való kilépés gondolatát. Ezt mutatja, hogy Orbán Viktor már 2022-ben, a Kötcsei pikniken arról beszélt, hogy 2030-ra, amikor Magyarország várhatóan nettó befizetővé válik az EU-ban, el kell gondolkodni az uniós tagság értelmén (Kósa, 2022).^{*} Ezt a kijelentést egy évvel korábban már Varga Mihály is előkészítette, amikor kijelentette, hogy bár most igennel szavazna az EU-tagságra: *„az évtized végére, amikor számításaink szerint már nettó befizetői leszünk az Uniónak, a kérdés új nézőpontot kaphat, pláne, ha a brüsszeli támadások az értékválasztás miatt folyamatosak lesznek”* (Gabay, 2021). A kormányzatban tehát egyértelműen vitatéma lett az EU-tagság jövője. Ezt tovább erősítette, hogy 2023-ban Orbán Balázs már arról beszélt: az uniós források felfüggesztése miatt Magyarország *„nettó befizető lett az elmúlt években”* (Kaufmann, 2023).

Az Orbán-kormány gazdasági euroszkeptikus alapállásának szerves részévé vált az is, hogy az Európai Uniót egy hanyatló gazdaságként tüntessék fel, amely nem képes a magyar gazdaság fejlődését elősegíteni. Orbán Viktor 2024-ben például így fogalmazott: *„Az Európai Unió versenyképessége olyan ütemben romlik, amit a magyar gazdaság nem bír ki”* (Mázsár, 2024). Ebből a gondolkodásból született a „gazdasági semlegesség” paradigmája is, amely azt hirdette, hogy Magyarországnak nem szabad kizárólag az Európai Unió gazdasági rendszerére támaszkodnia, hanem nyitott gazdaságpolitikát kell folytatnia minden irányba. Ennek egyik szellemi atyja, Orbán Balázs, a miniszterelnök politikai igazgatója úgy fogalmazott: *„A magyar versenyképesség nem függhet kizárólag az Európai Uniótól, az országnak a gazdasági racionalitásokat követve kell megtalálnia a legjobb megoldást a nemzetközi szintű kihívásokra”* (Hargittai, 2024). A gazdasági semlegesség tehát valójában az EU gazdaságpolitikájától való fokozatos leválás burkolt megnevezéseként szolgált. Ez egészen odáig vezetett, hogy 2024-ben Orbán Viktor már explicit módon kijelentette: az EU gazdaságpolitikája a blokkosodást erősíti, amely *„járhatatlan út Magyarország számára”,* mert *„ez a gazdasági önállóságunk beszűküléséhez, függőséghez, gazdasági pangáshoz és elszegényedéshez vezetne”* (Németh, 2024). Ebben a perspektívában az EU-tagság már nem a gazdasági fejlődés lehetőségét hordozza, sőt elszegényedéssel fenyeget. Nem véletlen, hogy 2024 végére Orbán már nyíltan megkérdőjelezte az eurózónához való csatlakozás értelmét is, mondván: *„Az eurózónához való csatlakozás kétségkívül stabilitást hoz, de lefojtja a növekedést, elveszi a fejlődés lehetőségét.”* (Csurgó, 2024).

^{*} Az EU-tagság nyílt megkérdőjelezésére már korábban is volt példa, például Lázár János részéről a 2016-os Brexit-szavazás környékén, aki azt mondta: *„jó szívvel nem tudnék a bennmaradásra szavazni az uniós tagság ügyében”* (Index, 2016).

A gazdasági euroszkeptizmus radikalizálódása 2025-ben sem csillapodott. Orbán Viktor pilisvörösvári fórumán újra hangsúlyozta a kilépés lehetőségét, amikor kijelentette: *„abban a pillanatban, amikor Magyarországnak előnyösebb kívül lenni, mint bent, akkor ki kell lépni”* (Nagy, 2025). Ennek a költség-háson szemléletnek, viszont a fő problémája, hogy a kormányzati kommunikáció által 2010 óta szőtt gazdasági euroszkeptikus narratívák egyre sűrűbb és áthatolhatatlanabb hálójában nem egyszerű meglátni az EU-tagság gazdasági előnyeit. A képzeletbeli mérleg így könnyen a hátrányok oldalára billenhet, különösen akkor, ha – ahogy Orbán Viktor Donald Trumpgal folytatott beszélgetése kapcsán maga is utalt rá – *„jön egy jó ajánlat”* (Hollós, 2025). Ilyen azonban eddig még a miniszterelnök szerint sem érkezett.

IRODALOM

- 24.hu. (2018. január 8.): Orbán: Az EU egy csodálatos projekt. 24.hu. <https://24.hu/kozelet/2018/01/08/orban-a-magyar-nep-nem-szeretne-migraciot/>
- Arató A. (2020. május 5.): A nem létező uniós pénzeket is használja a magyar kormány a védekezés során. Index. https://index.hu/kulfold/eurologus/2020/05/05/a_nem_letezo_unios_penzeket_is_hasznalja_a_magyar_kormany_a_vedekezes_soran/
- Baksa R. (2010. július 29.): Kockázatos játékba fogott Orbán. Index. https://index.hu/gazdasag/magyar/2010/07/29/kockazatos_jatekba_fogott_orban/
- Bóka J. (2024): Magyarország nem enged a zsarolásnak! [...] [Status update]. Facebook. <https://www.facebook.com/BokaJanosMiniszter/posts/122171133950011138/>
- Brückner G. (2022. május 15.). Variációk egy témára: Sziijártó Péter nem engedi, hogy a magyar emberek fizessék meg a háború árát. Telex. <https://telex.hu/zacc/2022/05/15/variaciok-egy-temara-szijarto-peter-nem-engedi-hogy-a-magyar-emberek-fizessenek-meg-a-haboru-arat>
- Brückner G. (2023. március 8.). Orbán Viktor 20 pontban sorolta fel, hogy mi mindent tesz az infláció ellen – a baj csak az, hogy a 20 pont mind emeli az inflációt. Telex. <https://telex.hu/gazdasag/2023/03/08/orban-viktor-20-pontban-sorolta-fel-hogy-mi-mindent-tesz-az-inflacio-ellen-a-baj-csak-az-hogy-a-20-pont-mind-emeli-az-inflaciot>
- Csekő I. (2022. március 25.): Menczer Tamás: Ha fegyvereket küldenénk, azzal bevinnénk a háborút Kárpátaljára. Index. <https://index.hu/belfold/2022/03/25/menczer-tamas-ha-fegyvereket-kuldenenk-azzal-bevinnenek-a-haborut-karpataljara/>
- Csurgó D. (2024. december 24.): Úgy néz ki, Orbán végleg lemondott az euróról. Telex. <https://telex.hu/gazdasag/2024/12/24/orban-viktor-euro-forint-valuta-gazdasagpolitika>
- Előd F. (2017. április 13.): Nemzeti konzultáció: akkor is hazudik, amikor kérdez. Index. https://index.hu/gazdasag/2017/04/13/2017_nemzeti_konzultacios_kerdoiv_brusszel/
- Gabay B. (2021. augusztus 12.): Kiléptetné Magyarországot az EU-ból Varga Mihály? Index. <https://index.hu/gazdasag/2021/08/12/varga-mihaly-eu-kilepes-unios-forras/>

- Gerzsenyi K. (2022. október 6.): Orbán Viktor Prágában: az elhibázott brüsszeli szankciós politikát újra kell gondolni. *Vasárnap.hu*. <https://vasarnap.hu/2022/10/06/orban-viktor-vaclav-klaus-praga-elhibazott-brusszeli-szankcios-politikat-ujra-kell-gondolni/>
- Gyöngyösi B.–Fábián A. V. (2022. november 24.): Még sakkozunk Brüsszellel, de jön a pénz, amire egy ország vár. *Index*. <https://index.hu/gazdasag/2022/11/24/unios-forrasok-europai-bizottsag-fejlesztéspolitika-gulyas-gergely-navracsics-tibor-brusszel/>
- Hargittai É. I. (2024. szeptember 25.): Orbán Balázs: Magyarország a gazdasági racionalitásokat követve erősítheti a versenyképességét. *Index*. <https://index.hu/gazdasag/2024/09/25/orban-balazs-europai-unio-versenykepesség-kereskedelem-gazdasag/>
- Haszán Z. (2020. július 14.): Kóvér László szerint ügynök az európai ügyészséget vezető Laura Codruta Kövesi. *444.hu*. <https://444.hu/2020/07/14/kover-laszlo-szerint-ugynok-az-europai-ugyeszseget-vezeto-laura-codruta-kovesi>
- Híradó.hu. (2014. január 29.). Rogán: Újabb támadás indult Magyarország és a rezsicsökkentés ellen. *hirado.hu*. <https://hirado.hu/2014/01/29/rogan-ujabb-tamadas-indult-magyarorszag-es-a-rezsicsokkentés-ellen/>
- Híradó.hu. (2022. december 13.): Szijjártó Péter: A gázársapka káros és veszélyes, ezért azt Magyarország nem támogatja. *Híradó.hu*. <https://hirado.hu/kulfold/cikk/2022/12/13/szijjarto-peter-a-gazarsapka-karos-es-veszelyes-ezert-azt-magyarorszag-nem-tamogatja>
- Hollós J. (2025. április 26.): Arról viccelődgetett Orbán Viktor és Donald Trump, hogy mikor lép ki Magyarország az Európai Unióból. *Piac & Profit*. <https://piacesprofit.hu/cikkek/tarsadalom/arrol-viceلودgetett-orban-viktor-es-donald-trump-hogy-mikor-lep-ki-magyarorszag-az-europai-uniobol.html>
- Horváth T. (2023. július 27.): Gulyás Gergely: Az Európai Bizottság 800 milliárddal tartozik a magyar tanároknak. *Economx.hu*. <https://www.economx.hu/belfold/kormanyinfo-pedagogusber-inflacio-haboru-felsooktatás.774832.html>
- HVG (2010. szeptember 13.): Varga: 2014–15-re megvalósulnak az euró bevezetés feltételei. *HVG*. https://hvg.hu/gazdasag/20100913_varga_mihaly_euro_bakado
- HVG (2019. október 17.): Ilyen, amikor Brüsszel nem küld pénzt: 45,5 milliárd határvédelemre és a migrációra. *HVG*. https://hvg.hu/gazdasag/20191017_bevandorlas_hatarvedelem_Europai_Unio
- HVG (2024. november 7.): Varga Mihály szerint jövőre visszatér a magyar gazdaság a járvány előtti növekedési ütemhez. *HVG.hu*. https://hvg.hu/gazdasag/20241107_varga-mihaly-gazdasagi-novekedes
- Index (2014. augusztus 30.): Ukrajna és az új vezetők a téma az EU-csúcson. *Index*. <https://index.hu/kulfold/eurologus/2014/08/30/ukrajna-es-az-uj-vezetok-a-tema-az-eu-csucs-on/>
- Index (2016. július 1.): „Jó szívvel nem tudnék a bennmaradásra szavazni az uniós tagság ügyében” – mondta Lázár János a Brexit-kapcsán. *Index*. https://forum.index.hu/Article/showArticle?na_order=&na_start=60&na_step=30&t=9232881
- Index (2022. május 24.): Hidvéghi Balázs: Az EU térdre kényszerítené Magyarországot. *Index*. <https://index.hu/kulfold/2022/05/24/europai-parlament-hidvegi-balazs-fidesz-baloldal/>
- Kaufmann B. (2023. december 16.): Nem, nem lett nettó befizető Magyarország. *444.hu*. <https://444.hu/2023/12/16/nem-nem-lett-netto-befizeto-magyarorszag>

- Kósa A. (2022. szeptember 16.). 2060-ig tartó Fidesz-kormányzásról is beszélt Kötcsén Orbán Viktor. *Szabad Európa*. <https://www.szabadeuropa.hu/a/ketezer-hatvanig-tarto-fideszkormanyzasrol-is-beszelt-kotcsen-orban-viktor/32036752.html>
- Magyari P. (2012. március 2.): Nem nyitunk vitát az EU-s büntetésről. *Index*. <https://index.hu/belfold/2012/03/02/nem-nyitunk-vitat-az-eu-s-buntetesrol/>
- Magyari P. (2013. május 29.): Brüsszel térdel Orbán előtt, vagy pont fordítva. *444.hu*. <https://444.hu/2013/05/29/brusszel-terdel-orban-elott-vagy-pont-forditva>
- Mázsár T. (2024. szeptember 25.): Orbán: Az Európai Unió versenyképessége olyan ütemben romlik, amit a magyar gazdaság nem bír ki. *24.hu*. <https://24.hu/belfold/2024/09/25/orban-viktor-nemzeti-kozzszolgalmi-egyetem-beszede-gazdasag/>
- Mfor.hu (2023. szeptember 4.): Navracsics Tibor hamarosan újra tárgyalhat az Erasmus-pénzekről. *Mfor.hu*. <https://mfor.hu/cikkek/oktatas/navracsics-tibor-hamarosan-ujra-targyalhat-az-erasmus-penzekrol.html>
- Miniszterelnöki sajtóiroda (2016): Orbán Viktor sajtótájékoztatója az Európai Tanács ülést követően. *Magyarország Kormánya*. <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-sajtotajekoztatoja-az-europai-tanacs-uleset-kovetoen-2/>
- Nagy M. (2025. április 23.): Orbán Viktor elmondta, mi kell ahhoz, hogy kilépjünk az EU-ból. *Népszava*. https://nepszava.hu/3277154_orban-viktor-europai-unio-kilepes-pilisvorosvar-forum-magyar-peter-tisza-part
- Németh M. S. (2024. szeptember 30.): Orbán Viktor: A magyar gazdaságnak rendszeresen halálhírért keltik, de köszöni szépen, jól van. *Index*. <https://index.hu/belfold/2024/09/30/parlament-orszaggyules-fidesz-kdnp-ellenzek-vita-orban-viktor/>
- Németh N. S.–Nótin T. (2023. április 3.): „Gyermeki naivitás” és „akkumulátor-rémálom” – erősen indította a hétfőt az Országgyűlés az akkumulátorgyárak, az orosz–ukrán háború és az oktatási ügyek napirend előtti felszólalásaival. *Index*. <https://index.hu/belfold/2023/04/03/orszaggyules-parlament-fidesz-kdnp-ellenzek-haboru-akkumulatorgyar-oktatas/>
- Nyilas G. (2021. október 8.): Orbán: Brüsszel miatt magasak az energiaárak, az LMBTQ-lobbi miatt nem jött meg a pénz az EU-tól. *Telex*. <https://telex.hu/belfold/2021/10/08/orban-viktor-kossuth-radio-pentek>
- Orbán V. (2010a, július 26.): Interjú Orbán Viktorral az MTV Este Extra című műsorban. Miniszterelnökség, *Magyarország Kormánya*. <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/interju-orban-viktorral-az-mtv-este-extra-cimu-musoraban-2010-julius-26>
- Orbán V. (2010b, október 1.): Interjú Orbán Viktorral az Inforádió Aréna című műsorban. Miniszterelnökség, *Magyarország Kormánya*. <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/interju-orban-viktorral-az-inforadio-arena-cimu-musoraban-2010-oktober-1>
- Orbán V. (2012a, március 15.): A miniszterelnök ünnepi beszéde a Kossuth–lajos téren. Miniszterelnökség, *Magyarország Kormánya*. <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-miniszterelnok-unnepi-beszede-a-kossuth-lajos-teren>

- Orbán V. (2012b, október 23.): „Nem fogadjuk el, hogy idegenek kormányozzanak minket”. Miniszterelnökség, *Magyarország Kormánya*. <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/nem-fogadjuk-el-hogy-idegenek-kormanyoz-zanak-minket>
- Origo (2012. október 10.): Orbán: Felelőtlenség bevezetni az eurót. *Origo*. <https://www.origo.hu/gazdasag/2012/10/orban-felelotlenseg-bevezetni-az-eurot>
- Portfolio (2012. február 27.): Lázár az uniós büntetésről: Ezt a csatát még nem zártuk le. *Portfolio*. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20120227/lazar-az-unios-buntetesrol-ezt-a-csatat-meg-nem-zartuk-le-163468>
- Portfólió (2012. október 12.): Orbán: nem vagyunk messze egy jó IMF-megállapodástól. *Portfolio*. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20121012/orban-nem-vagyunk-messze-egy-jo-imf-meg-allapodastol-174178>
- Portfólió (2022. december 24.): Orbán Viktor váratlanul megszólalt a CSOK-ról. *Portfolio*. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20221224/orban-viktor-varatlanul-megszolalt-a-csok-rol-587054>
- Sajó D.–Fábián, T. (2017. szeptember 28.): „Soros-terv”: annyi sebből vérzik, mint egy drótkerítésbe szorult gímszarvas. *Index*. https://index.hu/belfold/2017/09/28/soros-terv_nemzeti_konzultacio_kosa_lajos/
- Stubnya B. (2016. július 19.): Varga: 2020-ig bevezethetjük az eurót. *Index*. https://index.hu/gazdasag/2016/07/19/varga_2020-ig_bevezethetjuk_az_eurot/
- Szabó G. (2023. május 2.): Varga Mihály: Az Európai Bizottság tartozik Magyarországnak. *Index*. <https://index.hu/gazdasag/2023/05/02/varga-mihaly-penzugyminiszterium-brusszel-unios-forrasok/>
- Szalai B. (2022. június 2.): Kikopott a „szankciós infláció” is a kormányzati kampányból, nem volt már túl népszerű. *Szabad Európa*. <https://www.szabadeuropa.hu/a/szankcis-inflacio-fidesz-kampany-kommunikacio/32438681.html>
- Szalai B. (2024. június 11.): Újra elővette a kormány a háborús infláció kifejezést, de nem látszik, mire gondolhattak. *Szabad Európa*. <https://www.szabadeuropa.hu/a/kampany-haboru-inflacio/32983682.html>
- Vaskor M. (2022. december 28.). Orbán Balázs a kirúgott pedagógusokról: Aki nem megy be a munkahelyre, el kell bocsátani. *24.hu*. <https://24.hu/belfold/2022/12/28/orban-balazs-pedagogusok-helyzete-eu-interju/>

KULTÚRNEMZET-ÉPÍTÉS ÉS SZURKOLÓI POLITIKAI IDENTITÁSOK AZ ORBÁN-REZSIMBEN*

Böcskei Balázs
(Milton Friedman Egyetem)

Szabó Andrea
(ELTE TK Politikatudományi Intézet, ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2025. szeptember 11., opponálás: 2025. szeptember 30. –
2025. november 16., véglegesítés: 2026. április 11.*

ÖSSZEFOGLALÓ

2010-ben, az akkor hivatalba lépett Orbán-kormány az 1989/1990-es rendszerváltás óta nem tapasztalt intenzív elköteleződéssel fogott bele a sport nemzetépítő politikai gyakorlatába. Ebben kiemelt szerepet szánt a labdarúgásnak és ez a sportpolitikai gyakorlat egészen napjainkig jellemzi. Tanulmányunk a politikai identitásra vonatkozó jelenségeket a futball világán keresztül közelíti meg, amellyel egyúttal a magyar politikatudomány új kutatási irányára is javaslatot teszünk. A politikai identitásoknak a labdarúgószurkolók közössége általi vizsgálatával jelen esetben képet kaptunk egyrészt, hogy a focihoz történő kapcsolódásában, illetve a politikai identitás tekintetében hogyan rétegződik a magyar szurkolói társadalom. Másrészt, hogy a futballt különböző szinten és mélységben kedvelők mekkora aránya támogatja a kormányzó jobboldal nemzetépítő, illetve nemzeti reprezentációs és demonstrációs politikáját.

Az eredmények tükrében – a magyar jobboldal történeti és politikai gondolkodásához illeszkedve – a magyar labdarúgás iránt aktívan érdeklődők politikai identitása nyitottabb a kultúrnemzet-identitás irányába; a labdarúgáshoz kapcsolt nemzeti szimbolika és a kormányzó jobboldal nemzetépítő narratívái e csoportban szorosabban együtt járnak. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a keresztmetszeti survey adatai alapján oksági következtetések helyett együttjárásokról beszélhetünk. Téves lenne azonban a szurkolók világára Magyarországon egydimenziós értékvilágként tekinteni: egy többszörösen rétegzett szurkolói tömbről beszélhetünk, amelyet egymást kiegészítő, többszörös identitások jellemeznek.

Kulcsszavak: Orbán-rezsim ■ nemzeti identitás ■ nemzetépítés ■
labdarúgás ■ politikai szociológia

Az Orbán-kormány hivatalba lépésének évében (2010) Magyarország a FIFA-világranglistán a 62. helyen állt, 2025-re a 30. helyre lépett előre. 2016-ban negyvennégy év után ismét kijutott a nemzeti válogatott az Európa-bajnok-

* Köszönjük az anonim bírálóknak a tanulmány korábbi verziójához fűzött észrevételeket és javaslatokat, amelyek hozzájárultak a kézirat javításához.

ságra, és 2021-ben már nemcsak ismételt EB-résztvevő volt, hanem az egyik rendezőország is. Ez utóbbi kontinensviadalon a válogatott teljesítménye mellett a szurkolóinak a viselkedése, illetve a Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ) kapcsolódó állásfoglalásai miatt is a nemzetközi politikai és sportsajtó egy része érdeklődésébe kerültek. A mérkőzések alkalmával a magyar szurkolók egyrésze az LMBTQ-jogokkal szemben fogalmazott meg kritikai véleményt, továbbá az Európai Labdarúgó-szövetség (UEFA) állásfoglalása alapján raszszista és egyéb kirekesztő tartalmakkal is élt. Az EB-eseményeket követő további hasonló incidensek esetén is kiállt a magyar kormány több vezető tisztviselője (pl. a külgazdasági és külügyminiszter, a tájékoztatásért és Magyarország nemzetközi megjelenítéséért felelős államtitkár) a szurkolók mellett és kettős mérce alkalmazásával vádolta az Európai Labdarúgó Szövetséget.

A tárgyalt események a rendszerváltás utáni 20 év sportpolitikai- és diplomáciai gyakorlatához képest szokatlanok, ám a 2010-ben hivatalba lépett Orbán-kormánynak a sporthoz kapcsolódó viszonya felől nézve egyáltalán nem az. Az elmúlt 15 év nemcsak a sportra fordított közpolitikai figyelem miatt cezúra a transzformáció utáni két évtizedhez képest, hanem a sportnak a nemzeti identitás-építésre, illetve propaganda célokra történő felhasználásának tekintetében is (Molnár, 2022). A labdarúgás szerepe a magyarhoz hasonló jobboldali populista vezetők felemelkedésének erősödésében (lásd Silvio Berlusconi és a AC Milan kapcsolatát) egy jellemző és mozgósító tényező (Doidge, 2018; Cronin, 2023; Ruddock, 2024), akárcsak az, hogy esetükben a sport kulcsszerepet tölt be a nemzeti identitás megjelenítésében és megélésében is (King, 2000; Brand–Niemann, 2014; Tomic, 2023).

A 2010 után fokozatosan kialakuló Orbán-rezsimben (Körösényi–Illés–Gyulai, 2020) a sport stratégiai ágazattá is vált (Pető, 2020), Orbán Viktor ösze is kapcsolja a magyar labdarúgás fejlesztését, a nemzeti identitás és érzés erősítésével (Molnár–Whigham, 2021). A labdarúgás a kiemelten támogatott sportágak közé tartozik, amely többek között megmutatkozik a stadionépítési programokban és a társasági adókedvezményen alapuló sporttámogatási rendszer (tao) alkalmazásában is. Míg 2010-ben 8 milliárdból, addig 2023-ban már 56 milliárdból¹ gazdálkodtak az első osztályú klubok (Jandó, 2024). Ennek egy jelentős része nyílt, további része pedig adókedvezményen keresztüli állami támogatásokat is magában foglal.

Mindezek következtében is Magyarországon a labdarúgásról való közbeszéd nem csak a játékról való gondolkodás jegyében zajlik, hanem történelmi, társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális viták kontextusába is került. Ez utóbbi keret a labdarúgás egy általános történeti jellemzője is, az Orbán-kormány nemzetépítő sportpolitikai gyakorlata azonban jelentősen felerősítette a labdarúgásnak a törzsi, propagandisztikus és politikai szimbolikus jellegét. Az Orbán-rezsim kormánypárti politikusai nemcsak használják a labdarúgást

a mozgósításra és a propagandára, hanem a nemzet mint „elképzelt közösség” (Anderson, 2006) konstruálásának az eszközének is tekintik.

Kutatásunk tervezésekor annak alapvetéséből indultunk ki, hogy a labdarúgás és az ahhoz kapcsolódó politikai és kulturális megnyilvánulások tükrözik a magyar társadalom általános megosztottságát. Ugyanakkor célunk nem a polarizáció vizsgálata volt a labdarúgás kontextusában, hanem annak kutatása, hogy az utóbbi több, mint egy évtized kormányzati, nemzeti identitás-teremtésre irányuló intézkedései hogyan jelentkeznek a futballt nem követők és az azt aktívan követők gondolkodásában és attitűdjeikben.

A kormányzó jobboldal számára a sport és a labdarúgás nem csak a nemzeti identitásépítésnek, hanem az ellenállásnak is a közege lett. A különböző társadalmi csoportok kizárására vagy elutasítására irányuló kormányzati intézkedések nem példa nélküliek a futball és politika közös történetében (Giulianotti, 2019), ugyanakkor Magyarország mint egy úgynevezett „illiberális” állam (Jenne–Mudde, 2012; Pirro–Stanley, 2021; Halmai, 2024) futballkedvelőinek ennek jegyében történő vizsgálata szinte előzmény nélküli. Hasonló kutatásokra, azaz a szurkolók, illetve a futballkedvelők sportpolitikai identitásának vizsgálatára a lengyel illiberális jobboldal esetében már van példa (Kossakowski, 2023a; Ruddock, 2024). A magyar politikai identitások labdarúgás iránti elkötelezettség megkülönböztetésében és kontextusában történő empirikus vizsgálatunk az első lesz ezek sorában.

A korábbi történelmi példákhoz hasonlóan (Horak–Spitaler, 2003; Boyle–Haynes, 2009; Péter, 2018) a nemzeti identitás sport általi reprezentálásának egyik kiemelt eszköze a sportesemények közvetítése, így vizsgálatunkat a labdarúgást nézők és követők, illetve az iránt kevésbé érdeklődők mentén végezzük el. Ezt indokolja az is, hogy az állami sportcsatorna 2015-ös létrehozásával – mellyel mindenki számára elérhetővé váltak a hazai labdarúgó-sportközvetítések –, a mérkőzések karneváli közvetítése, illetve az azokhoz kapcsolódó műsorok indítása a hazai labdarúgás, és leginkább a magyar válogatott népszerűsítésének egyik kiemelt eszközeivé váltak. A nemzeti válogatott mérkőzéseire jellemző, hogy mind a helyszínen, mind pedig a közvetítések megjelenítésében egyfajta népi, ünnepi jellegű, közös és felhőtlen együttlét érzése hatja át, amely a nemzeti identitás és sport viszonyának egyik legfőbb jellemzője is (Eichberg, 2003).

Jelen tanulmányunkkal célunk, hogy a politikai identitásra vonatkozó jelenségeket a futball világán keresztül közelítsük meg. A szurkolói közösségekben való részvétel az abban érintettek számára rendszeres, életüket strukturaló tevékenység (Glaudic, 2019) akárcsak egy pártban, civil szervezetben vagy bármilyen formális közéleti-politikai aktivitásban való részvétel. Különösen válságok idején vagy konfliktusos időszakokban erősödhet fel ennek a futballközegnek a politikai identitás-teremtő jellemzője (García–Welford, 2015).

Tekintettel tehát a labdarúgás magyarországi népszerűségére, a kormányzó jobboldal tudatos, futballon keresztüli nemzetépítési gyakorlatára, továbbá korábbi lelátói politikai megnyilvánulások (nacionalizmus, revizionizmus) erősödésére, a politikai identitásoknak a szurkolók közössége általi vizsgálata nemcsak kapcsolódás a később ismertetett nemzetközi politikai szociológiai munkákhoz, hanem a szurkolók és a politikai identitás viszonya a nemzetközi összehasonlításra is érdemes témák közé emelkedhet.

A bevezetést követően a nemzeti identitás, a politika és labdarúgás általános, majd pedig aktuális magyarországi viszonyát mutatjuk be, amelyekhez való kapcsolódásunkat a kutatás ismertetésével tesszük meg. A 2024 őszén készült reprezentatív online survey részletes, leíró és többváltozós statisztikai elemzése megmutatja, hogy a labdarúgáshoz való viszony alapján kialakított rétegek milyen módon reagálnak az Orbán-rezsim identitásképző akaratára.

NEMZETI IDENTITÁS ÉS A LABDARÚGÁS

A sport elsődlegesen a versenyről, a teljesítményről és a látványról szól és mindezek mellett politikai tér is. Történelmi feszültségek, továbbá társadalmi ellentétek artikulálásának szférája, benne a változás és a hagyomány, a felszabadulás és a gyarmatosítás, a nép és az uralkodó elit közötti feszültségek nyilvánulnak meg (Eichberg, 2002). Lényeges további jellemzője, hogy a populáris (Markovits, 2007), illetve a népi kultúra hangsúlyos része is.

Ez a globálisan megfigyelhető lelátói viszonyulás Magyarország esetében sincs másként. A II. világháborút megelőzően Magyarországon is – akárcsak Közép- és Kelet-Európában – a labdarúgás nemzeti legitimációs és propagandacélokat is szolgált, különösen a környező – az I. világháborút követően, a trianoni békeszerződés révén Nagy-Magyarország (történelmi Magyarország) felbomlásával létrejött – országokkal folytatott rivalizálás részeként. A labdarúgás ebben az időszakban mint kultúrpolitika is elgondolásra került, az élsportot nemzeti sorskérdésként kezelték, amely nemcsak annak átpolitizálásában, hanem az állami finanszírozás növekedésében is tapasztalható volt (Győri Szabó, 2016: 119.). Az 1949 és 1989 között tartó kommunista időszak alatt is a magyar válogatott és a klubok egyaránt betöltötték rendszerlegitimálói szerepet. A válogatott és sportsikerek inkább a rendszer teljesítményét (a szocializmus győzelmét a kapitalizmus felett), nem pedig a szocialista időszakra eleve kevésbé jellemző nemzetépítést és nemzeti öntudatot hirdették (Sipos-Onyestyák–Szikora–Szekeres, 2024).

A magyar stadionokban az 1989/1990-es rendszerváltás óta ismét jelen van a politika (Földesiné Szabó, 1994; Freyer, 2001), jellemző módon a radikális jobboldal megjelenítésében. Azt megelőzően az államszocialista korszakban a szurkolói megnyilvánulásoknak egy-egy eseti jellegétől eltekintve (Takács,

2014) nem volt azoknak olyan jelentős mértékben elemük a politika, mint majd az 1990-es években. A lelátók világa is a szocialista korszak korlátozott, lefojtott véleménygyakorlásának módját tekintette magára nézve irányadónak.

A rendszerváltást követően a politika és a közbeszéd demokratikus revitalizálásával, az emlékezet és a történelmi kérdések repolitizálásával a szurkolói akciók és a politikai véleményformálások is országszerte elterjedtek. Jellemzően ez a radikális jobboldal tematikáját jelentette, és az államszocialista Kádár-korszak depolitizált lelátói hangulata után a nyilvánosságban jelentős vitákat, illetve aggodalmakat váltott ki a szurkolói antiszemitizmus és cigányellenesség, továbbá az országhatár revízióját követelő dalok éneklése. A stadionon kívül és belül is megjelentek a különböző nemzetiségeket és etnikumokat kirekesztő és velük szemben konfrontatívan is fellépő szurkolói csoportosulások.

A tárgyalt időszakban a nacionalizmus szurkolói megnyilvánulása leginkább a klubcsapatok mérkőzéseire, illetve eseti jelleggel (a trianoni békeszerződéssel leginkább érintett szomszédos országok, így leginkább Románia és Szlovákia elleni) válogatott mérkőzésekre redukálódott. Mivel a válogatott akkori negatív teljesítményével összhangban a magyar nemzeti tizenegy mérkőzése iránti érdeklődés is alacsony volt, a rendszerváltást követően a labdarúgás és a sport nem játszottak különösebb legitimáló szerepet a kormányok, és a tágabb értelemben vett politika számára.

Az államszocializmust követően a nacionalizmus visszatérése – nemcsak Magyarországon, hanem a korábbi posztkommunista országokban is – renacionalizálta a labdarúgás világát is (Grodecki, 2020; Kossakowski–Nosal–Wozniak, 2020; Kossakowski, 2023b). Párhuzamosan az európaizáció és a globalizáció előrehaladásával a pártpolitika és a stadionok terében egyaránt megjelentek a nemzet mint politikai közösség, továbbá a lokalitás újragondolásának a jelei. A haza és a nemzet mobilizációs keretté léptek elő (Feischmidt–Pulay, 2016), a szurkolói és lelátói jelenlét a nemzeti mozgalom és a személyes, test közötti kapcsolódásnak a tere lett.

A labdarúgás, annak népszerűsége és láthatósága okán az identitás nyilvános felmutatására is kifejezetten egyedülálló teret biztosít. Egy-egy mérkőzés, illetve a táborhoz való tartozás egy hegemon csoport számára saját normatív értékeinek reprezentálását, egy-egy alternatív csoport számára pedig a status quo megkérdőjelezését, alternatív kulturális értékek felmutatását nyújtja. A labdarúgás így erősíti azt az egyébként történetileg is rá jellemzőt, hogy a játék mellett a tiltakozás, az értékdemonstráció, a törzsi hovatartozás, a politikai szimbólumok, a nemzethez tartozás, illetve a férfiaság terepe (De Waele–Gibril–Gloriozova, 2018; Dunning–Murphy–Waddington, 2002; Power et. al., 2020).

Benedict Andersonnak a nemzetre mint „elképzelt közösségre” vonatkozó sokat hivatkozott koncepcióját a futballra és a szurkolók világára is gyakran alkalmazzák (Blackshaw, 2008; Sidnam, 2015; Kalman–Lamb, 2020). Anderson

alapján a nemzet egy olyan elképzelt közösség, amelyben a közös kultúra, a célok közös rendszere és a közös történelem egy összetartó egységet alkot. A nemzet egy kollektív tudatállapotot mozgósító mentális konstrukció. Az elképzelt közösség ebben az értelemben a közösség minden egyes tagjában jelen van, az egy mélyen átélt kölcsönösség. Ez utóbbi abban az adott esetben kataritikus, látványos intenzivításban és szenvedélyben is tetten érhető, ami a szurkolás élményében nyilvánul meg (Blackshaw, 2008: 331–332.). Egy „elképzelt közösség” egyúttal egy kitalált hagyományt is jelent (Blackshaw, 2008: 332.), azaz annak folyamatát, ahogyan maga a csoport megteremtődik. Ez például a nemzeti válogatott szurkolói esetében nem az osztályalapú szerveződési elv mentén történik (ez a klubcsapatok esetében lehet jellemző), hanem a különböző élethelyzetekből és hátterekből érkező egyének ismétlődő és gyakori interakciói által vezérelve. Ez utóbbi közé tartozik maga a szurkolás vagy a közös vonulás élménye, a lelátói drukkolás dramaturgiája, az egységes öltözet, a nemzeti szimbólumok és zászlók alatti egyesülés.

NEMZETI IDENTITÁS A MAGYAR SZURKOLÓI ÉS MINISZTERELNÖKI KOMMUNIKÁCIÓBAN

A futballrajongás tehát egy kollektív én egyedi érzését is kelti és az előbbi elköteleződés három területen is befolyásolja az egyén identitását: (1): a csapat/válogatott iránti lelkesedés érzelmi-affektív módon a (2) a „mi” és „ők” (ellenfél) felosztás kognitív értelemben, míg (3) a csapat/válogatott mögött megtestesülő értékek szimbolikus jellegükben váltanak ki hatást (Chung, 2023: 203.). Magyarországon az elmúlt évtizedben egyértelműen tapasztalható ezek lelátói erősödése. Például a nemzeti válogatott mérkőzéseket a 2019-ben átadott „nemzeti stadionként” is hivatkozott Puskás Arénában gyakran 50 000–60 000 néző tekinti meg. Egy-egy válogatott mérkőzés „népünnepélyé” lépett elő, és mint majd az a tanulmány további részében az eredmények tükrében is látszik, a magyar társadalom egy jelentősebb része követi rendszeresen a mérkőzéseket a közvetítésekben.

A válogatott mérkőzés nem csak média- és népi eseménnyé lépett elő, hanem szimbolikájában is új, a magyarsághoz kapcsolódó elemekkel bővült. Ennek egyik legnyilvánvalóbb jele, a magyar testvériséget megéneklő *Nélküled* című, eredetileg az Ismerős Arcok zenekarhoz köthető dal karrierje. A 2014-ben a Szlovákia területén található, Dunaszerdahely futballcsapatának (DAC) tulajdonképpeni himnuszaként induló dal mára a válogatott mérkőzések előtti össznemzeti himnusszá lépett elő, amire a szurkolók ugyanúgy felállnak, mint a nemzeti himnuszra. A nemzeti összetartozásra építő szövegvilágot pecsételi meg az „egy vérből valók vagyunk” zárósor, amelynek éneklése után a „ria, ria, Hungária” skandalásába kezd a sokaság.

A „mi” nem csak szimbolikájában erősödött, hanem az „ők” relációjában is. Ez utóbbi nem csak az aktuális vetélytárs elutasítását, azaz a sportesemény kompetitív és így természetes jellegéből fakadó ellenfélkonstruálását jelenti, hanem az ezen túlmutató és a szurkolók egy csoportjára jellemző nacionalista politikai véleményformálást is. Ez leginkább a revizionista rigmusokban („Vesszen Trianon!”) és szimbolikákban (Nagy-Magyarország-drapéria kifüggesztése) nyilvánul meg. Emellett az elmúlt években az MLSZ számos alkalommal kényszerült szurkolói rasszizmus miatt pénzbüntetést fizetni, illetve zártkapus mérkőzéseket rendezni.

A nemzeti, illetve nacionalista szimbolika további jele a válogatott egyik szurkolói csoportjának elnevezése is (Fekete Sereg), amelynek egységes viselete a fekete pólón a fehér Magyarország felirat. A „B-közép” a mérkőzés során a koreográfiában is gyakran nyúl a magyar történelemhez: pl. megemlékeznek az 1956-os antikommunista forradalom hőseiről, az 1800-as évek betyárvilágának (banditáinak) csibészeiről vagy az aradi vértanúkról.²

Párhuzamosan a nemzeti labdarúgó-válogatott teljesítményének javulásával, illetve a labdarúgás kormányzati közpolitikai prioritássá válásával (Molnár, 2022) érzékelhető a szurkolás azon rituális jellegének megtapasztalása is, ami a nemzeti érzések aktivizálását jelenti. A szurkolók nemcsak a történelmet, hanem azokat a megéléseket is aktivizálják, hogy kik is tulajdonképpen a magyarok (Ørnulf, 2017).

Orbán Viktor számos alkalommal nyúl a nemzeti identitás labdarúgás általi teremtéséhez akkor, amikor a labdarúgásról nyilatkozik. Egy futballal foglalkozó tanulmánykötet bemutatója alkalmával úgy fogalmazott, hogy „a futball mindig vigasz és elégtétel volt a magyar ember számára” (Horváth, 2020). Hozzátette ugyanakkor, hogy „a magyar futball alapvetően a zseniális megsejtések és ihletettség története”. Egy másik könyvbemutató alkalmával úgy érezt, hogy „ha egy ország elfelejti a labdarúgó múltját, akkor nem lesz mire felépítenie a jövőjét” (Pál, 2024).

A magyar történelemről való gondolkodás egyik kifejezett történettudományi sajátossága a megszakítottság és folytonosság vizsgálata, azaz, hogy az egyes rendszerváltásokon átívelően milyen értékrendbeli, emlékezeti, és normafolytonosságokról, illetve mindezekben bekövetkező törésekről beszélhetünk (Szabó I., 2006). Orbán Viktor ezt a történettudományi, továbbá közéleti gondolkodást – mely utóbbi a magyar jobboldalon leginkább a magyarság értékeinek és identitásának korokon átívelő megőrzését jelenti – maga is kontextualizálja a magyar futball tekintetében: „A magyar futball megszakítottsága ellenére mindig képes volt arra, hogy valahogy helyreállítsa a folytonosságot. Ez a futballakadémiák megalakításakor is így volt. De, ha nincs a futballnak jövője, elvesz a múltja is, és egy zárvánnyá válik. A magyar futball régi dicsőségét is az tartja meg, hogy van jelenje és jövője” (Pál, 2024). A vá-

logatott meccsekről rendszeresen posztoló Orbán egy másik alkalommal az egyetlen országos sportnapilapnak így nyilatkozott: „A magyar futball sem attól jó, mert hirtelen jobb lett az akadémiai rendszer, jobbak lettek az edzőink – persze mindenki valamivel jobb, mint volt –, hanem azért, mert az egész ország együtt mozdul valamilyen irányba. Fölfelé indultunk” (Orbán, 2023a).

Orbán egy 2023 júliusában vele készített interjújában a labdarúgás és a nemzet közötti, szerinte egyértelmű kapcsolódást mutatta fel akkor, amikor a következőképpen fogalmazott: „A futball az életünk, a magyar ember életének a része, a nemzeti identitás része. Tehát mi nem szórakozni akarunk, és tapsikolni a lelátón mindenfajta, messi földről idefűjt, ügyes játékosok játékán örvendezve, hanem mi a saját gyerekeinket akarjuk látni. A magyar gyerekeket, a magyar válogatottat, a magyar klubcsapatokat. Ha ezt föladjuk, akkor az egész futballnak nincs értelme, mármint a magyar futballnak” (Orbán, 2023b). A magyar miniszterelnök a futball kontextusában ábrázolja a közösségi magyar lét feltételeit, úgyis mint a közös hiedelmeket, a közös akciókat, a közös konstrukciókat és az érzelmi kötődést.

Egy másik posztszocialista ország (Lengyelország) válogatottjának példáját vizsgálva a nemzet reprezentációjának hasonló logikájáról beszélhetünk és a futballcsapatnak mint metonímának az elgondolásáról. A metonímiáról egy olyan szókép esetében beszélünk, amikor egy adott kifejezés annak formájának és elsődleges jelentésének megváltozása nélkül egy új jelentéssel gazdagodik egy másik szót helyettesítve. A metonimikus fogalmak nemcsak részei a hétköznapi, mindennapi gondolkodásnak, cselekvésnek és beszédnek, hanem gondolatok, attitűdök és cselekvések szervezésére is szolgálnak (Malczynski, 2021: 144.). Orbán megszólalásaiban a nemzeti válogatott és a nemzet között metonimikus kapcsolat alakul ki. A nemzet a válogatott egy bizonyos tulajdonságához társított jelentés (sikeresség, eredményesség) hordozójává válik, megkönnyítve ezzel a nemzethez, mint absztrakt fogalomhoz történő érzelmi hozzáférést (uo.). A válogatott ezzel a nemzet cselekvőjévé lép elő, amelynek sikere nem csak a nemzet életképes entitásának jele, hanem a fiatalságnak, az erőnek, az erkölcsnek és a férfiasságnak is.

A kormányzó jobboldal és a rendszerváltás utáni lelátói kultúra egyik közös jellegzetessége a trianoni békeszerződés erősítése a politikai emlékezetben, illetve a Nagy-Magyarország térkép szimbolikus használata. A kettő politikai jelentésében összekapcsolódik. A magyar jobboldal politikai gondolkodásában a trianoni békeszerződés számos jelenséget jelöl: politikai traumát, a dicső történelmi múlt viszonyítási pontját, magyarság-identitást, a magyarság elszakíttóságára való emlékeztetést, lelki, kulturális és politikai újraegyesítést. Ez utóbbi oly annyira jellemző, hogy a magyar kormány a diaszpóra közösségekben élő magyar etnikai kisebbségek tagjai számára szavazati jogot adott, és a kormányzó jobboldali párt (Fidesz) nemzetpolitikájának is szerves része

az országhatárokon túli magyarok nyelvi és kulturális autonómiájának támogatása.

Elsőként egy K-Means klaszterezési eljárással létrehozuk a magyar társadalom szurkolói rétegeit. Ezek a rétegek a futballt teljesen elutasítóktól egészen az elhivatott, hazai futball-orientált szurkolókig terjednek. Ezt követően röviden néhány alapstatisztikával jellemezzük ezeket a rétegeket, végül pedig többváltozós statisztikai eljárások révén megvizsgáljuk, hogy mennyire igaz a magyar szurkolókra, hogy a nemzeti identitás szerves része az identitásstruktúrájuknak és minél jellemzőbb a szurkolói mentalitás, annál erősebb a nemzeti elköteleződés és ezzel párhuzamosan a Fideszhez mint az identitást generáló párthoz, illetve annak első számú vezetőjéhez, Orbán Viktorhoz való kötődés. Fő hipotézisünk tehát az, hogy a labdarúgáson mint szimbólumon keresztül a kormányzati nemzetépítési és identitáspolitikai keretkezéssel összhangban álló politikai identitásmintázatok figyelhetők meg Magyarországon. Mivel adataink keresztmetszeti, önbeszámoló mérésből származnak, következtetéseinket nem oksági bizonyításként, hanem együttjárásként értelmezzük.

Az alábbiakban az eddigi irodalmi áttekintést követően a labdarúgás és a politikai identitás kapcsolatát mutatjuk be a labdarúgáshoz különböző szinteken kapcsolódó társadalmi rétegek között.

VÁLTOZÓK, MÓDSZEREK, HIPOTÉZIS

Az alábbi hipotézist fogalmazhatjuk meg a magyar futballszurkolókkal kapcsolatosan:

A magyar társadalmon belül a futballdrukkerek egy külön, identitásában, politikai gondolkodásában erősen elkülönülő csoportot képeznek. Ha a magyar társadalom labdarúgással kapcsolatos szokásait és magatartását rétegekbe soroljuk, akkor a futballal mint metasporthal egyáltalán nem foglalkozók, az iránt nem érdeklődők lehetnek az egyik szélén, míg az aktív, azaz meccsekre járó, leginkább a Ferencvárosnak mint a legfontosabb, legsikeresebb klubcsapatnak szurkoló drukkerek pedig a másikon.

Úgy véljük, hogy e két szélső réteg között csoportról csoportra egyre inkább érvényesül

H1: egy erős magyar identitás, amely megnyilvánul a kultúrnemzet-konceptióhoz való alkalmazkodásban (Trianon előtti Nagy-Magyarország-eszmény elfogadása), másrészt

H2: a futballnak a politikával és ezen belül a jobboldali-konzervatív kormányval való igen szoros összekapcsolódása miatt a konzervatív ideológiai elköteleződés és a kormányzópárt nagyarányú támogatottsága.

H3: Mivel az illiberális rendszer csúcsán Orbán Viktor miniszterelnök áll, ezért várakozásunk szerint az ő megítélése – a vizsgált politikai indikátorok

közül – különösen erős összefüggést mutat a futballrétegek közötti különbségekkel.

Hipotézisünk szerint tehát az elhivatott, „mindenevő” szurkolók és a labdarúgást elutasítók közötti legnagyobb különbség az identitásmezőben írható le: míg az első csoportot erős és konzekvens, jobboldali-nemzeti identitás jellemzi, amelynek központi szereplője Orbán Viktor, addig a labdarúgást elutasítók körében kevésbé, vagy egyáltalán nem érvényesül az egységes és erős jobboldali-nemzeti identitás és ez együtt jár a jobboldali állampárt és annak legfontosabb politikai aktorával szembeni erős negatív attitűddel.

A fenti hipotézisek megválaszolására egy primer kvantitatív vizsgálat eredményeit használjuk fel. Az IDEA Intézet 2024. november folyamán készített egy 1500 fős surveyt a 18 éven felüli magyar internethasználók körében, online kitölthető kérdőív segítségével.³

Az alábbiakban ennek a vizsgálatnak az eredményeit elemezzük két lépésben. Először bemutatjuk a függő változó és alapmegoszlásait, amit egy K-Means klaszterezési eljárással hoztunk létre 5 változóból (lásd Melléklet 1.).⁴ Ezt követően, második lépésben, multinomiális logisztikus regressziós (NOMREG) modellt építve teszteljük a hipotéziseket (változókat lásd a Melléklet 2. táblázatát). A NOMREG-regresszió alkalmazásának oka, hogy klasztertagság névleges (nominális) kategória, azaz nincs természetes sorrend a csoportok között. Emiatt nem ordinális logit és nem lineáris modelleket futtatunk.

1. táblázat. Futballfogyasztási klaszterek (K-means, K = 5) – z-score alapú klaszterközéppontok és klaszterméretek

	anti-futball-csoport	globális futballt követő	alkalmi, esemény-drukker	média-fogyasztó szurkolók	elhivatott, „mindenevő” szurkolók
ZFOCI01_100: Ön milyen gyakran szokta megnézni a magyar férfi labdarúgó válogatott mérkőzéseit a televízióban?	–,890	,044	,821	1,154	1,162
ZFOCI02_100: És személyesen milyen gyakran szokta megnézni a magyar férfi labdarúgó válogatott mérkőzéseit?	–,589	–,281	1,649	–,209	2,075
ZFOCI03_1_100: A magyar első osztályú bajnokság (NB1) mérkőzéseit milyen gyakran nézi?	–,714	–,323	–,064	1,211	1,697
ZFOCI03_2_100: A magyar klubcsapatok nemzetközi mérkőzéseit milyen gyakran nézi akár személyesen, akár a televízióban?	–,809	–,209	,404	1,218	1,520

	anti- futball- csoport	globális futballt követő	alkalmi, esemény- drukker	média- fogyasztó szurkolók	elhivatott, „mindenevő” szurkolók
ZFOCI03_3_100: A külföldi labdarúgó bajnokságok vagy külföldi csapatok nemzetközi mérkőzéseit milyen gyakran nézi akár személyesen, akár a televízióban?	–,861	,304	,428	,935	1,032
N	43%	23%	7%	16%	11%

Klaszterstabilitás: A szurkolói rétegeket K-means klaszterezéssel azonosítottuk a futballfogyasztás gyakoriságát mérő standardizált mutatók (ZFOCI01–ZFOCI03_3) alapján ($K = 5$). A megoldás robusztusságát (i) véletlen esetsorrend mellett többször újrafuttatott klaszterezéssel és (ii) split-half replikációval ellenőriztük. A félmintákban kapott klaszterprofilok érdemben replikálták egymást: mindkét mintában azonosítható volt egy kifejezetten alacsony futballfogyasztású (anti/low), egy köztes intenzitású, valamint egy több dimenzióban magas fogyasztású (intenzív/hardcore) csoport, továbbá az intenzív fogyasztók körében két, eltérő fókuszú alcsoport jelent meg. A véletlen kezdeti feltételek mellett tapasztalható kisebb átrendeződések jellemzően e két köztes/átmeneti klaszter határán jelentkeztek, ami arra utal, hogy e csoportok között részben folytonos átmenet figyelhető meg. Mindent figyelembe véve egy 5 klaszteres megoldást választottunk.

FTC/Fradi változó kezelése: A klasztereket elsődlegesen a futballfogyasztás gyakorisági mutatói alapján képeztük. Robusztussági ellenőrzésként a Fradi-kötődést mérő változót a klaszterképzésbe is bevontuk. Az eredmények azt mutatták, hogy a klubkötődés változó érdemben átszervezi a megoldást: a magas futballfogyasztású csoportokon belül külön klasztereket hoz létre, így a tipológia részben klubidentitás mentén kezd strukturalódní. Mivel ez konceptuálisan már az értelmezésünk egyik kimeneti dimenziója, a Fradi-kötődést nem klaszterképzőként, hanem külső validátorként / magyarázó változóként használjuk. Robusztussági ellenőrzésként a Fradi-kötődést mérő változót (Zfradi) a klaszterképzésbe is bevontuk ($K = 5$). Az FTC-t tartalmazó megoldás több klasztert nagyrészt változatlanul reprodukált (pl. CL_base2 esetében 98,9% azonos klaszterbe került), ugyanakkor a köztes fogyasztási profilú klaszter (CL_base4) érdemben átrendeződött, és több FTC-vezérelt alcsoportba esett szét. Mivel ez arra utal, hogy a klubkötődés változó önálló identitásdimenzióként „ráül” a fogyasztási tipológiára, a Fradi-változót nem klaszterképzőként, hanem külső validátorként és a klasztertagságot magyarázó változóként szerepeltetjük.

Forrás: IDEA Intézet, 2024. november.

A futballfogyasztási mintázatok feltárására öt mutató (válogatott mérkőzés tévében, válogatott mérkőzés helyszínén, NB1, magyar klubcsapatok nemzetközi meccsei, külföldi bajnokságok) z-score standardizált értékei alapján K-means klaszterezést futtattunk ($K = 5$, listwise hiányzókezelés). A klaszter-

középpontok alapján öt jól értelmezhető csoport különült el. Elvárásainknak megfelelően a K-Means-eljárást követően létrejött rétegek egyik szélén található az a 43 százaléknyi állampolgár, aki lényegében soha nem néz futballt a televízióban és nem jár mérkőzésekre. Őket neveztük labdarúgást elutasítónak (anti-futball). E réteg tagjainak több mint a 60 százaléka nő, szubjektív anyagi helyzete inkább kedvezőtlen és az átlagosnál lényegesen magasabb körökben a gazdaságilag nem aktív (gyermekait otthon nevelő, vagy más formában inaktív, például nyugdíjas) személy.

A második csoport (globális futballt követő, 23%) jellemzője, hogy ők alig alig érdeklődnek a futball iránt, de van egy terület, amit mégis érdemes kiemelni, ezek a külföldi labdarúgó bajnokságok vagy külföldi csapatok nemzetközi mérkőzéseinek nézése (a külföldi bajnokságok mérkőzéseit rendszeresen vagy évente többször nézik). Körükben átlaghoz képest magasabb a 40 éven aluliak aránya, az átlag kétszerese a legfeljebb alapfokú végzettségűeké, és a legmagasabb a gazdaságilag nem aktív személyek aránya, míg a női-férfi arány csak kissé tér el a társadalmi átlagtól. Fontos megemlíteni, hogy a labdarúgást elutasítókhoz hasonlóan, az átlagnál magasabb körökben a fővárosiak aránya.

A harmadik réteget közösségi vagy esemény-/alkalmi drukkernek neveztük el, akiknek a legfontosabb tulajdonsága, hogy nagy arányban járnak a nemzeti válogatott mérkőzéseire, azaz elsősorban a perszonális közösségi élményt keresik. E rétegtől kezdve egyértelmű férfidominancia rögzíthető: az esemény- vagy alkalmi drukkerok 77, a médiafogyasztó (tévé/stream) erős drukkerok 72, míg az elhivatott, „mindenevő” drukkerok 62 százaléka férfi. Az esemény- vagy alkalmi drukkerok jellemzően középkorúak, középfokú vagy felsőfokú végzettségűek, városokban, nagyvárosokban élnek.

A negyedik és az ötödik réteg (16% + 11%) tényleges, erős futballdrukkerként írható le, azonban a két csoport között van érdemi különbség. Míg az ún. médiafogyasztó (tévé/stream) szurkolók meccsekre kevésbé járnak, csak a televízióból követik a magyar csapatok mérkőzéseit (azt viszont rendkívül gyakran), a legbelső kör tagjai olyan aktív drukkerok, akik kijárnak a mérkőzésekre (legyen szó akár a nemzeti 11-ről vagy hazai klubcsapatokról), és „mindenevők”, azaz minden meccset néznek, függetlenül annak típusától.

Ahogy jeleztük, mindkét csoportban többségben vannak a férfiak, a 60 év-nél idősebbek, és szintén hasonlóan tekintetben is, hogy jellemzően kisvárosokban, illetve községekben élnek. Különbség azonban, hogy míg az elhivatott, „mindenevő” drukkerok körében legmagasabb a vállalkozók aránya (16%), addig a médiafogyasztó (tévé/stream) szurkolók többsége aktív munkavállaló és a legmagasabb ebben a rétegben a tanulók aránya (9%). Fontos különbség az is, hogy az elhivatott, „mindenevő” drukkerok körében az átlagosnál magasabb a 30 éven aluliak aránya (15%).

EREDMÉNYEK

Leíró statisztikák

Az alábbiakban, első lépésként különböző elemzések révén jellemezzük a rétegeket, majd második lépésben regressziós modellek segítségével teszteljük a hipotézist. Egyrészt az egyes rétegek identitásait, kötődéseit demonstráló ANOVA-statisztikán alapuló táblázatot mutatunk be, másrészt az egyes csoportok ideológiai elköteleződéseit és pártpreferenciáit regisztráljuk. Végül pedig jelezzük, hogy az egyes rétegek mennyire vélelmezik a politika és a futball összekapcsolódását. Ezek az adatok azt jelzik, hogy a futballrétegek egyes szintjeinek identitása, politikai kötődései nem teljesen evidens módon írhatók le.

A 2. táblázat mindenekelőtt arra utal, hogy függetlenül attól milyen rétegben helyezkedik el a kérdezett, többszörös identitások rajzolhatók fel, amelynek központi eleme (legmagasabb átlagos és csoportszintű átlag) a Magyarországhoz kötődés. Jól látszik azonban, hogy mégsem kizárólagos identitás jellemzi a rétegeket, hanem egymást kiegészítő kapcsolódások, vagyis a magyarságtudat mellett minden rétegnek van legalább egy, de több esetben akár két sajátos plusz rétegidentitása. Nem az tehát az érdekes, hogy minden rétegben erős a magyarságtudat, hanem sokkal inkább az, hogy ezt az alapidentitást milyen más identitás egészíti ki. A futballt elutasítók és a médiafogyasztó (tévé/stream) és az elhivatott, „mindenevő” drukkerok kötődéseiben ugyanakkor lényeges különbségek regisztrálhatók.

A többszörös identitásokra példa, hogy a futballal nem foglalkozóknál jól megfér egymással a nemzeti, a lokális (a település, ahol él) és a globális (Európa) identitás, ugyanakkor a vallási és a sportklubhoz való kötődésük az összes réteg közül a legalacsonyabb. A médiafogyasztó (tévé/stream) és az elhivatott, „mindenevő” drukkerokat kimagasló Magyarországhoz kötődés és ezzel együtt lokális identitás jellemzi, azonban elválasztja e két réteget az Európához való viszony. Az elhivatott, „mindenevő” szurkolók számára ez a legkevésbé fontos identitás, viszont a vallási közösséghez, valamint a kedvenc sportklub szurkolói közösségéhez tartozás minden réteg közül itt a legmagasabb. A médiafogyasztó (tévé/stream) drukkeroknál azonban az Európához tartozás fontosabb, mint a vallási és – ez talán meglepő – a szurkolói közösséghez tartozás. Identitások tekintetében a nemzetközi futballt nézők inkább hasonlítanak a futballt elutasítókhoz, míg a esemény- vagy alkalmi drukkerok valahol középen helyezkednek el a futballal nem foglalkozók és a tényleges drukkerok között.

2. táblázat. Az alábbiakban olyan lehetőségeket soroltunk fel, amelyekhez az emberek erősebben, vagy gyengébben kötődhetnek, személyes identitásuk függvényében. Ön mennyire kötődik érzelmileg az alábbiakhoz? (0–100 fokú skála átlagai, ANOVA)

Futball klaszterek		Magyar- országhoz	Európához	Ahhoz a településhez, ahol él	A vallási közösséghez, amihez tartozik	Kedvenc sportklubjának szurkolói közösségéhez
Anti- futball- csoport	Mean	73,180	67,864	61,407	25,792	4,174
	Std. Deviation	34,367	34,856	35,501	36,274	14,835
Globális futballt követők	Mean	80,337	66,072	66,193	38,661	18,994
	Std. Deviation	29,950	34,565	32,850	38,541	29,089
Alkalmi, esemény- drukkerrek	Mean	89,475	61,294	69,857	32,132	17,477
	Std. Deviation	24,885	36,743	31,749	38,280	27,155
Média- fogyasztó szurkolók	Mean	91,875	60,231	68,076	50,131	52,613
	Std. Deviation	19,214	33,654	36,855	36,694	34,455
Elhivatott, „minden- evő” szurkolók	Mean	93,595	49,983	71,003	54,594	56,592
	Std. Deviation	17,744	38,827	30,070	37,272	36,481
Összesen	Mean	80,968	63,731	65,050	35,549	21,172
	Std. Deviation	30,526	35,707	34,526	38,588	32,819
Statiszti- kák	F	28,719	9,395	4,123	31,012	23,291
	Sig.	0,000	0,000	0,003	0,000	0,000
	Eta ²	0,077	0,027	0,012	0,082	0,404

One-way ANOVA Scheffe-teszt eltérést mutat

- Magyarország esetében az anti-futball és az összes többi csoport között; a globális futballt követők az alkalmi szurkolók kivételével minden csoport között; az alkalmi drukkerek és az anti-futball csoport között.
- Európa esetében eltér az anti-futballcsoport és a médiafogyasztó, valamint az elhivatott, „mindenevő” szurkolók között.
- Drukkerek; a futballt nézők és az elhivatott, „mindenevő” drukkerek.
- Saját település esetében az anti-futball-csoport és az elhivatott, „mindenevő” drukkerek között.
- Vallási közösség esetében az anti-futball és a nemzetközi futballt nézők, valamint a „médiafogyasztó szurkolók” és az elhivatott, „mindenevő” drukkerek között; a futballt nézők és az elhivatott, „mindenevő” drukkerek között; az alkalmi drukkerek és a médiafogyasztó szurkolók és a „mindenevő” drukkerek között.
- A kedvenc sportklub esetében különbség van az anti-futball-csoport és az összes többi csoport között; a globális futballkövető nézők és az alkalmi szurkolók minden csoporttól eltérőek.

Forrás: IDEA Intézet, 2024. november

3. táblázat. A futballrétegek politikai kötődései (ANOVA és százalék)

	Ideológiai kötődés (0–100 skála, átlagok)		Orbán Viktor szimpátia (0–100 skála, átlagok)	Pártpreferencia (%)*				
	Baloldali–jobbaldali skála ^a	Liberális–konzervatív skála ^b		Fidesz	TISZA	Mi Hazánk	Egyéb párt	NT, NV
Anti-futball csoport	52,193	50,183	19,804	18	48	5	15	14
Globális futballkövető	60,820	59,154	40,367	38	39	4	13	7
Alkalmi, eseménydrukker	62,784	63,718	45,406	42	28	10	12	8
Média-fogyasztó szurkolók	72,651	70,242	47,858	42	31	14	9	4
Elhivatott, „mindenevő” szurkolók	76,399	76,940	67,380	66	19	2	7	6
Összesen	76,399	76,940	35,844	33	39	6	12	9
F	36,552	47,441	51,482	Chi ²	271,155			
Sig.	0,000	0,000	0,000	Sig.	0,000			
Eta ²	0,091	0,115	0,128	Cramer's V	0,215			

A One-way ANOVA Scheffe-teszt eltérést mutat

- a baloldali–jobbaldali skálán az anti-futball- és az összes többi csoport között; a globális futball-kedvelők az alkalmi drukkerok kivételével minden csoport között; az alkalmi drukkerok a futballt elutasítók és a futballdrukkerok között; a médiafogyasztó szurkolók és az anti-futball, valamint a globális fogyasztók között, valamint a futball fanok és mindenki más között, kivéve a médiafogyasztó szurkolók között.
- a liberális–konzervatív skálán az anti-futball és az összes többi csoport között; a globális futballt nézők az alkalmi drukkerok kivételével minden csoport között; az alkalmi drukkerok és az anti-futball, valamint aktív futball drukkerok között, végül pedig a két erős szurkolói csoport esetében az anti-futball és a globális futballt nézők, valamint a „mindenevő” futballszurkolók és minden más csoport között (kivéve a szintén erős futballszurkoló, de médiafogyasztók között).
- Orbán Viktor megítélésekor a fentiekhez nagyon hasonló különbségek mutathatók ki. Az anti-futball és a mindenevő csoport minden mástól különbözik, a globális futballt nézők, az alkalmi szurkolók, valamint a médiafogyasztó szurkolók ettől a két csoporttól különböznek.

* a változók között a társadalomtudományokban szokatlanul magas Pearson korreláció regisztrálható. Bal–jobb és liberális–konzervatív $r = 0,740^{**}$; bal–jobb Orbán Viktor $r = ,603^{**}$; liberális–konzervatív Orbán Viktor $r = ,609^{**}$; liberális–konzervatív pártpreferencia $r = -0,428^{**}$. A magas korrelációk multikollinearitást okozhatnak a regressziós modellekben. Ezért úgy döntöttünk, hogy a későbbi regressziós modellben a liberális–konzervatív skálán való elhelyezkedést és Orbán Viktor megítélését illesztjük be (a baloldali–jobboldali ideológia, tehát nem), mert ezek között a legalacsonyabb a korrelációs együtttható értéke.

Forrás: IDEA Omnibusz, 2024. november

A 3. táblázat bal oldala arra utal, hogy az anti-futball-rétegtől az elhivatott, „mindenevő” drukkerékig haladva növekszik a jobboldaliság, illetve az ideológiai konzervativizmus. A futballt elutasítók az ideológiai skálán (amit a jobb láthatóság kedvéért 0–100 skálára transzformáltunk) teljesen középen helyezkednek el, míg az elhivatott, „mindenevő” drukkerék erősen jobboldaliak és erősen konzervatívak (76–77 átlagpont). A globális futballkövetők és az alkalmi drukkerék egyébként az ideológiai skálán közel állnak egymáshoz, ahogy a két erős drukker csoport is – ezt jelzi, hogy a One-Way ANOVA Scheffe-statisztika ezen rétegek között nem mutat szignifikáns különbséget.

Orbán Viktor miniszterelnöknek, mint az illiberális rezsimet szimbolizáló politikusnak a megítélése nem lineáris jelleget mutat, van ugyanis egy látható és statisztikailag bizonyítható ugrás a futballt elutasítók és mindenki más között. Ezt követően pedig a második nagyobb ugrás a két drukker csoport között mutatható ki: a labdarúgás iránt leginkább elkötelezett drukkerék minden csoport közül a legszimpatikusabbnak tartják a miniszterelnököt (67,38 átlagpont).

A táblázat jobboldali részén az egyes rétegek pártpreferenciái láthatók. A futballt elutasítók körében átlagot lényegesen meghaladó a TISZA Párt támogatása, ezzel párhuzamosan a legalacsonyabb a kormánypárti elköteleződés. A globális mérkőzéseket nézők átlag körüli támogatottsági mutatókkal rendelkeznek és polarizált pártpreferencia-szerkezet jellemzi őket. Az alkalmi meccsnézők, valamint az aktív drukkerék viszont inkább vagy dominánsan a populista kormánypárt támogatói (Enyedi, 2015; Böcskei, 2022; Metz, 2024), az aktív drukkeréknél közelíti a kétharmadot az arányuk (63%). Ennél a kérdésnél is van különbség az inkább média alapú és az aktív, mindenevő futball-drukkerék között, mert az előbbiek esetében jóval polarizáltabb a pártos elköteleződés, és a két nagy párt mellett a kisebb pártok támogatottsága is érdemi arányú. Itt a legmagasabb egyébként a szélsőjobboldali Mi Hazánk Mozgalom támogatottsága (14%). Az anti-futball és az aktív drukkerék közötti különbség tehát teljesen egyértelmű pártos mintázatot mutat.

Végül az utolsó, szintén ANOVA-számításon alapuló táblázat a politika és a futball összefonódásának megítéléséről szól. Azt demonstráljuk, hogy az

egy- vizsgált rétegek hogyan vélekednek az alábbi állításokról (Megjegyzés: a két állítás eltérő jellegű – az első normatív, a második percepció –, ezért az eredményeket külön itemenként értelmezzük).

- A futballkluboknak, válogatottaknak egyáltalán nem kellene részt venniük közéleti/politikai kérdésekkel kapcsolatos kampányokban.
- Magyarországon túlzottan összefonódott a labdarúgás a politikával.

Elöljáróban érdemes megjegyezni, hogy az első kérdés esetében a választ adók háromnegyede 4-es vagy 5-ös értékelést adott, tehát úgy vélte, hogy a kluboknak és a válogatottnak nem kellene részt vennie a politikai kampányokban, míg a második kérdés esetében 63% az egyetértők és 26 százalék az egyet nem értők aránya. A magyar társadalom többsége tehát a politika és a futball összefonódását érzékeli.

Ehhez képest az ANOVA-számítás mindkét kérdésnél szignifikáns eltérést jelez a labdarúgáshoz való viszony alapján képzett csoportok között. Az első kérdés esetében a futballt elutasítók véleménye a legmarkánsabb, de csak az aktív drukkerékétől tér el statisztikailag szignifikánsan,⁵ míg a túlzott politikai összefonódás esetében jelentősebb az egyes rétegek véleménykülönbsége. Az anti-futball-réteg mindenkitől eltérő mértékben vélelmezi a labdarúgás és a politika összefonódását, ahogy a nemzetközi futballt nézők is – a médiafogyasztó drukkeréken kívül – mindenkitől eltérő véleményen vannak. Ebben a kérdésben is érvényesül azonban, hogy az aktív módon és a médián keresztül szurkolók eltérő véleményen vannak: a „mindenevő” drukkerék érzékelik legkevésbé, hogy Magyarországon összeforrna a politika és a labdarúgás.

Az elemzett statisztikák alapján a futballrétegek gondolkodásában a pártos és az ideológiai polarizáció egyértelmű jelei mutathatók ki. A magyar társadalom lényegében tényként kezeli a politika és a labdarúgás összefonódását, és az is kitűnik az adatokból, hogy bár minden réteg igencsak különbözik egymástól, valójában a legtisztább, legvilágosabb eltérés a futballt elutasítók és az aktív futballdrukkerék között mutathatók ki. Míg az első, nagy létszámú, dominánsan női rétegben a lokális, a nemzeti és a globális identitás jól megfér egymással, ideológiailag inkább középen állnak, pártpreferenciáikban jellemzőek a nem kormánypárti attitűdök és a labdarúgás politikai összefonódását érzékelik, addig a „mindenevő” rendkívül aktív drukkerék esetében a pártos elköteleződés másik oldala regisztrálható. A magyarságtudatuk kiemelkedő, ami összekapcsolódik vallásos és szurkolói identitással, kifejezett jobboldali és konzervatív ideológiával, valamint a kormánypárt és Orbán Viktor domináns támogatásával.

4. táblázat. A footballrétegek véleménye a politika és labdarúgás összefonódásáról

football-klaszterek		Politikai kampány ^a	Túlzott összefonódás ^b
Anti-football-csoport	Mean	79,863	80,122
	Std. Deviation	31,623	33,922
Globális footballt követő	Mean	78,758	66,704
	Std. Deviation	30,832	38,498
Alkalmi, eseménydrukker	Mean	77,210	51,943
	Std. Deviation	34,528	38,259
Médiafogyasztó szurkolók	Mean	75,765	60,448
	Std. Deviation	31,461	38,924
Elhivatott, „mindenevő” szurkolók	Mean	66,656	42,671
	Std. Deviation	41,956	42,945
Összesen	Mean	77,219	67,168
	Std. Deviation	33,143	39,381
F		4,912	37,596
Sig.		0,001	0,000
Eta ²		0,015	0,104

Politikai kampány: A következőkben néhány labdarúgással kapcsolatos véleményt olvashat, amelyekkel vannak, akik egyetértenek, mások nem. Ön mennyire ért egyet? A footballkluboknak, válogatottaknak egyáltalán nem kellene részt venniük közéleti/politikai kérdésekkel kapcsolatos kampányokban.

Túlzott összefonódás: A következőkben néhány labdarúgással kapcsolatos véleményt olvashat, amelyekkel vannak, akik egyetértenek, mások nem. Ön mennyire ért egyet? Magyarországon túlzottan összefonódott a labdarúgás a politikával.

A One-way ANOVA Scheffe-teszt eltérést mutat

- az anti-football-réteg és a globális footballt nézők, illetve az aktív drukkerek között.
- Az anti-football-csoport tagjai minden más rétegtől eltérnek; a globális footballt nézők a médiafogyasztó drukkeren kívül mindenkitől eltérnek; az alkalmi drukker az anti-football-csoporttól és a globális labdarúgást nézőktől térnek el; a média-drukker véleménye eltérő az anti-football és a mindenevő drukkerétől. Végül a „mindenevő” drukker az alkalmi, elsősorban válogatott mérkőzéseket nézők kivételével minden más csoporttól térnek el.

Forrás: IDEA Intézet, 2024. november

A másik három réteget nem lehet ennyire világos karakterjegyekkel jellemezni, beleértve a médiafogyasztó drukkeret is, akik ugyan identitásukban inkább az aktív drukkerhez hasonlítanak, ugyanakkor pártos kötődéseik

kevésbé mutatnak kormánypárti jelleget. Az öt réteget figyelembe véve a hipotézisek konkrét tesztelésére NOMREG-regressziót alkalmaztunk, ahol a referenciaérték az anti-futball-csoport, azaz a labdarúgást elutasítók voltak.

EREDMÉNYEK – A HIPOTÉZIS TESZTELÉS

Hipotézisünkben azt állítottuk, hogy a magyar társadalmon belül a futball-drukkerek egy külön, identitásában, politikai gondolkodásában erősen elkülönülő csoportot képeznek. Úgy véltük, hogy rétegről rétegre egyre erősebb a magyar identitás, amely összekapcsolódik egy világos ideológiai orientációval. Miután azonban az illiberális rezsim csúcán Orbán Viktor miniszterelnök áll, ezért az ő tevékenységének megítélése hat leginkább az egyes futballrétegekben lévő állampolgárok identitás-struktúrájára.

Ahogy fentebb jeleztük, nominális logisztikus regressziós modelleket futtattunk hipotéziseink tesztelésére. A kiinduló (M0) modellbe csak a szociodemográfiai (az életkor, a szubjektív anyagi helyzet, a nem, valamint az iskolai végzettség szerepelt, településtípussal kiegészítve) változókat vontuk be, ezt követően a fokozatos modellépítés logikáját követve lépésről lépésre beemeltük a politikai attitűdöket, a pártkötődéseket, a futballhoz kapcsolódó attitűdöt, végül az identitásfaktorokat. A fejezet végén egy egyszerű keresztábra szemlélteti azt a normatív tengelyt, amely mentén a klaszterek tartalma jól „olvashatóvá” válik.

A modellépítés első lépésében a szociodemográfiai kontrollokra (életkor, nem, iskolai végzettség, településtípus, szubjektív anyagi helyzet) támaszkodó M0 modellt tekintettük bázisnak. Ez a lépés azt a célt szolgálta, hogy lássuk: önmagukban a társadalmi-demográfiai különbségek mennyiben képesek elkülöníteni a klasztereket. A szociodemográfiai blokk több kimenetnél is érdemi mintázatot mutatott: különösen és nem meglepő módon, a nem és az iskolai végzettség bizonyult stabil prediktornak (a későbbi, teljes modellekben is). Például a full modellben (lásd lentebb) a nők/férfiak különbsége több kategóriában is jelentős: a *fun, de médiából* kategória esélye $OR = 5,273$ (95% CI: 3,053–9,107; $p < 0,001$), a *fun, mindenevő* kategóriáé $OR = 5,022$ (2,656–9,496; $p < 0,001$) az anti-futballhoz képest. A legalacsonyabb végzettség (legfeljebb alapfok) több modellben is lefelé húzza a futballhoz kapcsolódó „nyitottabb” klaszterek esélyét; például a *kevés, globális* kategóriában a full modellben $OR = 0,191$ (0,049–0,742; $p = 0,017$). A bázismodell is jelzi tehát, hogy a klaszterek társadalmi szerkezete nem véletlenszerű: a futballhoz kötődő, „élmény-orientáltabb” klaszterekben markánsabb a férfi többlet, míg a végzettség hatása inkább a periférikusabb/korlátozottabb kulturális beágyazottság irányából értelmezhető. Ugyanakkor önmagában a szociodemográfia

nem elegendő: a későbbi lépésekben a politikai és identitásváltozók adják a magyarázóerő döntő részét.

A következő lépésben a szociodemográfiai kontrollok mellé politikai attitűd-változókat illesztettünk (önbesorolás a liberális–konzervatív skálán; Orbán Viktor szimpátia; valamint pártpreferencia dummyk, Fidesz, Tisza, Mi Hazánk és egyéb pártok). A modellilleszkedés-jellegű tesztek alapján az ideológiai dimenzió szisztematikusan hozzájárul a klaszterek elkülönítéséhez: a liberális–konzervatív skála összehatásteresztje szignifikáns (LR $\chi^2 = 11,993$; df = 4; p = 0,017), és ugyanígy Orbán Viktor megítélése is (LR $\chi^2 = 9,602$; df = 4; p = 0,048). Ezzel szemben, mémiképp meglepő módon, a pártpreferencia dummyk ebben a specifikációban nem adtak önálló magyarázóerőt (Fidesz: p = 0,426; Tisza: p = 0,775; Mi Hazánk: p = 0,221). Ez a mintázat arra utal, hogy a futballhoz való viszonyt (és a futballkultúra-típusokat) inkább a szélesebb ideológiai/értékorientációs és az Orbán Viktorhoz mint az illiberális rezsim vezéréhez való viszonyulás szervezi, nem pedig a pártlogika szerinti direkt táborhoz kötődés (legalábbis, amikor a többi blokk is jelen van).

Az egyik kulcslépés volt a normatív tengely beemelése: a *Nagy-Magyarországot ábrázoló drapériák* megítélése. Itt különösen fontos a referenciaválasztás: a futtatásban a 4-es opció szerepelt referencia-kategóriaként („Nem értek egyet a Nagy-Magyarországot ábrázoló szurkolói drapériák betiltásával, mert a trianoni döntés igazságtalan volt, minden alkalmat meg kell ragadni, hogy az ezzel kapcsolatos magyar álláspontot képviselni lehessen”), így a becsült OR-es ehhez viszonyít. A blokk összehatásteresztje egyértelműen szignifikáns (LR $\chi^2 = 39,212$; df = 12; p < 0,001), vagyis a témával kapcsolatos normatív állásfoglalás érdemben tagolja a klasztereket. A paraméterek szintjén több összehasonlítás is erős különbséget mutat, például a *globális fogyasztói*, vagy az *alkalmi, válogatott* mérkőzéseket nézők kategóriájában. A *Nagy-Magyarországot ábrázoló drapériák* megítélése tehát nem „mellékes attitűd”, hanem a klaszterek egyik szervező elve. Tartalmilag ez azt jelenti, hogy a futballkultúrához kapcsolódó szimbolikus-politikai állásfoglalás (mit tekintünk megengedhetőnek a stadionban, és milyen jelentést tulajdonítunk a jelképnek) erősen együtt jár a futballhoz való alapviszonnyal.

A modellépítés utolsó lépésében beléptettük a hat identitásfaktort: Futball-identitás – klubszimbólumok/klubkötődés (FAC1); vallásos identitás (FAC2); kulturális-nemzeti-tradicionális identitás (FAC3); székely identitás (FAC4); multidimenziós identitás (magyar, európai, lokális) (FAC5); európai, liberális identitás, benne a szívárványos zászlóval (FAC6) (lásd a Melléklet 4. táblázatát). Az identitásblokk egyenkénti LRT-tesztjei alapján a faktorok többsége nagyon erős magyarázóerőt ad: a klubkötődés faktora kiugró (LR $\chi^2 = 149,942$; df = 4; p < 0,001), és több más identitásdimenzió is szignifikáns (pl. kulturális-tradicionális nemzeti: $\chi^2 = 38,328$; p < 0,001; székely identitás: $\chi^2 = 32,482$;

$p < 0,001$; multidimenzionális: $\chi^2 = 63,652$; $p < 0,001$; „európai-liberális szivárvány zászló”: $\chi^2 = 41,506$; $p < 0,001$). A paraméterek szintjén az irányok is értelmezhetők. A „*mindenevő*” kategóriában például a klubkötődés nagyon erős pozitív kapcsolatot mutat (OR = 13,397; 4,687–38,294; $p < 0,001$), és a kulturális-tradicionális nemzeti identitás is erős (OR = 3,393; 2,089–5,512; $p < 0,001$). Ezzel szemben az „európai-liberális” identitás ugyanebben a kimenetben negatív irányú (OR = 0,089; 0,022–0,355; $p = 0,001$), vagyis erősen csökkenti az esélyét annak, hogy valaki a „*mindenevő*” klaszterbe tartozzon az anti-futballhoz képest.

A szintén erős szurkolói mentalitással rendelkező, de *média drukker*ek kategóriában a klubkötődés szintén erős (OR = 9,836; 3,489–27,731; $p < 0,001$), a multidimenzionális identitás pedig kifejezetten magas (OR = 3,726; 2,355–5,895; $p < 0,001$), miközben az „európai-liberális” identitás itt is negatív (OR = 0,324; 0,188–0,559; $p < 0,001$).

A teljes (kontroll + politikai attitűd + normatív tengely + identitásfaktorok) modell összességében erős illeszkedést mutat. A pseudo R^2 értékek: Cox–Snell = 0,561, Nagelkerke = 0,589, McFadden = 0,270. Módszertanilag fontos, hogy a pseudo R^2 értékeket nem „klasszikus” magyarázott varianciaként értelmezzük, hanem a modellilleszkedés és a megkülönböztető képesség összegző indikátoraiként. Ebben az értelemben a 0,270-es McFadden-érték kifejezetten erős illeszkedésre utal a nominális regressziók tipikus skáláján belül, így az eredményeket érdemes érdemi, társadalomtudományi következtetések alapjaként kezelni. Ezek együtt azt jelzik, hogy a klasztertagság nem ad hoc, hanem a bevont dimenziók mentén jól „kiszámítható”, és társadalmilag értelmezhető módon strukturált. A futballhoz való viszony (anti-futball ↔ fun/mindenevő) nem pusztán szociodemográfiai státuszfüggő és nem is egyszerűen pártpolitikai preferenciák lenyomata: a legerősebb elkülönítő erő a politikai-ideológiai dimenziók és különösen az identitásfaktorok belépésével jelenik meg. A klubszimbólumokhoz való kötődés és a tágabb identitáskonfigurációk nemcsak együtt járnak a futballhoz való viszonnal, hanem a klaszterek közötti határokat is élesen kijelölik.

A végén készítettünk egy keresztábra-elemzést (klaszterek × Nagy-Magyarország-drapéria tiltásának megítélése), amely megerősíti a regressziós eredményeket: a normatív állásfoglalás a klaszterekkel nemcsak „együtt mozog”, hanem érdemi módon differenciálja is őket. Fontos, hogy ez a kapcsolat a multivariáns modellben is megmarad, tehát nem pusztán a szociodemográfiai összetétel mellékterméke.

5. táblázat. A futballhoz kapcsolódó normatív attitűdök (FOCI05) megoszlása a futball-rétegek szerint (sorszázalékok)

	FOCI05_1	FOCI05_2	FOCI05_3	FOCI05_4	N
Anti-futball	49	20	12	19	284
Globális futballt fogyasztó	30	18	35	17	185
Alkalmi, válogatott meccseket nézők	10	10	32	49	73
Médián keresztüli szurkoló	26	12	37	25	172
Mindenevő	19	7	41	34	118
Összesen	32	15	28	25	832

FOCI05_1: Egyetértek a Nagy-Magyarországot ábrázoló szurkolói drapériák betiltásával, mert olyan politikai üzenetet közvetít, amelynek nincs helye a labdarúgó mérkőzéseken.

FOCI05_2: Egyetértek a Nagy-Magyarországot ábrázoló szurkolói drapériák betiltásával, mert ugyan Magyarország történelmi hagyományaihoz, kultúrájához hozzátartozik, de a környező országok lakosai számára sértő, provokatív lehet.

FOCI05_3: Nem értek egyet a Nagy-Magyarországot ábrázoló szurkolói drapériák betiltásával, mert Magyarország történelmi hagyományaihoz, kultúrájához hozzátartozik, ezen túl semmilyen politikai üzenetet nem hordoz.

FOCI05_4: Nem értek egyet a Nagy-Magyarországot ábrázoló szurkolói drapériák betiltásával, mert a trianoni döntés igazságtalan volt, minden alkalmat meg kell ragadni, hogy az ezzel kapcsolatos magyar álláspontot képviselni lehessen.

Megjegyzés: A táblázat a futball-rétegek kategóriái és a négy kategóriás normatív állítás-változó keresztábráját mutatja. A cellákban sorszázalék szerepel. A minta: N = 832 (a két változóra együttesen érvényes, hiányzás nélküli esetek). A két változó kapcsolata szignifikáns (Pearson $\chi^2(12) = 133.955$; $p < 0.001$), a kapcsolat erőssége Cramer's V = 0.232 ($p < 0.001$). A magasabb FOCI05-kategóriák a „mindenevő” irányába tolódó rétegekben nagyobb arányban jelennek meg.

Össességében az eredmények szerint a futballhoz való viszonyt leíró klaszterek elkülönítését három tényezőblokk adja: (1) a szociodemográfiai különbségek (különösen a nem és részben a végzettség), (2) a politikai-ideológiai és a vezéri viszonyulás (ideológiai skála és Orbán-szimpatia szignifikáns hozzájárulással), valamint (3) a normatív tengely és az identitásfaktorok, amelyek adják a modell magyarázóerejének súlypontját (pl. klubkötődés faktor: LR $\chi^2 = 149,942$; $p < 0,001$). A teljes modell magas illeszkedése azt támasztja alá, hogy a klaszterek társadalmilag és politikailag értelmezhetők, stabil mintázatokként írhatók le és erősen hozzájárulnak a hipotézisek teszteléséből származó információk megítéléséhez.

1. ábra. A „mindenevő” (CL = 5) és az „anti-futball” (CL = 1) réteg közötti prediktált valószínűségi különbség (ΔP) a Nagy-Magyarország-drapéria normatív pozíciói szerint.

Megjegyzés: $\Delta P = P(CL = 5) - P(CL = 1)$, százalékpontban. Az értékek a teljes multinomiális logit (NOMREG)-modellből származó egyéni prediktált valószínűségek (EST) alapján számolt csoportátlagok. A hibasávok 95%-os intervallumai a csoporton belüli szóródásból számolt standard hibán alapulnak.

HIPOTÉZISEK ÉRVÉNYESÜLÉSE

A hipotézisek közül H1 és H3 egyértelműen megerősítést kap, míg H2 csak részlegesen igazolható: a konzervatív ideológiai elköteleződés valóban összefügg a futballrétegekkel, de a kormányzó párt (Fidesz) támogatottsága a teljes modellben nem mutat önálló, stabil többfélehatást.

Hipo-tézis	Tartalmi állítás	Eredmény	Kulcs bizonyíték
H1	Erős magyar identitás: kultúrnemzethez igazodás + Nagy-Magyarország normatív elfogadása tagolja a futballré- tegeket	Támogatott	CL×FOCI05_orig: $\chi^2 = 133,955$ (df = 12; p < 0,001), V = 0,232; FOCI05_orig LRT: LR $\chi^2 = 39,212$ (df = 12; p < 0,001); kultúrnemzeti identitás: LR $\chi^2 = 38,328$ (p < 0,001)

H2	A futball erős politikai/ kormányzati összekapcsoló- dása → konzervatív ideológia és kormánypárti támogatás	Részben	Ideológia: LR $\chi^2 = 11,993$ (df = 4; p = 0,017); Fidesz dummy ns.: p = 0,426 (Tisza ns.; Mi Hazánk ns.)
H3	Orbán Viktor mint a rezsim élén álló vezér – megítélése a politikai indikátorok között különösen releváns a rétegek- lönbségekben	Támogatott (a politikai blokkban)	Orban_10: LR $\chi^2 = 9,602$ (df = 4; p = 0,048)

H1 (erős magyar identitás/kultúrnemzet–Nagy-Magyarország normatív tengely): a „trianoni/nagy-magyarországos” normatív állásfoglalás és a futballrétegek között masszív, strukturális kapcsolat látszik. A kétváltozós keresztábra leírószereűen mutatja, míg a multivariáns modellben a hatás kontroll mellett is megmarad: a FOCI05_orig önállóan is szignifikánsan hozzájárul a kategóriák elkülönítéséhez. Emellett a „kultúrnemzeti-tradicionális” identitásfaktor is erős magyarázó, ami tartalmilag konzisztens azzal, hogy a futballrétegek részben a magyar identitás normatív konfigurációi mentén rendeződnek.

H2 (futball és politika összekapcsolódása → konzervatív ideológia + kormánypárti támogatás): az eredmények itt kétfelé válnak. A konzervatív–liberális önbesorolás valóban számít, tehát az ideológiai dimenzió önálló tagolóerőt mutat. Viszont a pártpreferencia dummyk a teljes modellben nem szignifikánsak. A futballrétegek politikai beágyazottsága inkább ideológiai/identitásmechanizmusokon keresztül, és nem egy egyszerű „kormánypárti vs. ellenzéki” pártlogika mentén jelenik meg (legalábbis ebben a specifikációban, a kontrollok mellett).

H3 (Orbán Viktor megítélése, kiemelt szerepe): az Orbán Viktor iránti szimpátia a politikai indikátorok között ténylegesen kimutatható, önálló kapcsolatot mutat a futballrétegekkel. Fontos, hogy ez a hatás a szociodemográfiai kontrollok és más politikai változók mellett is megjelenik, tehát nem pusztán összetétel-hatás. Ugyanakkor a „különösen erős” jelzőt óvatosan érdemes használni: a modellben több identitás- és normatív tengely ennél is nagyobb magyarázó hozzájárulást ad (pl. futballklub-identitás; többretegű identitás), vagyis Orbán megítélése a politikai változók között valóban releváns és robusztus, de a teljes struktúrát a normatív identitásdimenziók dominálják.

Hangsúlyozni kell azonban azt is, hogy minden direkt kormányzati sportpolitikai szándék ellenére is a magyarok 48 százaléka lényegében soha nem néz futballt, sem a televízióban, sem pedig a helyszínen.

A jövőre nézve érdemesnek tartjuk a magyar labdarúgást aktívan követők politikai gondolkodásának további vizsgálatát, továbbá egyes nagyobb szurkolótáborok vizsgálatát. különös tekintettel a nemzetközi kutatásokhoz történő illeszkedésekkel. A kutatás limitációjához tartozik, hogy a társadalomkutatás kvalitatív eszköztárának alkalmazása még rétegzettebben tenné lehetővé a szurkolói attitűdök és identitások feltárását. Továbbá a kormányzó párt aktív sportpolitikája – például a kormány által hangoztatott, a 2036-os olimpiai játékok megrendezésre irányuló ambíciója – egyúttal nem csak a labdarúgást kedvelők, hanem velük összehasonlítva további sportágak követőinek politikai identitásvizsgálatát is indokoltá teszi, és a labdarúgáson belül nemcsak a férfi, hanem a női szakágra vonatkozólag is.

ÖSSZEGZÉS

A 2010-ben hivatalba lépett Orbán-kormány a sport területén is jelentős repolitizálási ambícióval lépett fel, amelyet közpolitikai (sportfinanszírozás) és szimbolikus (nemzeti identitásépítés) értelemben következetesen érvényesít is. Tanulmányunkban a kormányzó jobboldal és a futballt aktívan követők viszonyát vizsgáltuk, mégpedig olyan témák mentén, melyek úgy a kormányzó jobboldal retorikájában és gyakorlatában, mint pedig az utóbbi időkben a lelátói viselkedésekben is megjelentek.

Tudomásunk szerint kutatásunk az elsők között van azon empirikus vizsgálatok között, amelyek a hazai futballszurkolók és labdarúgást követők politikai identitásának feltárására irányulnak. A tárgyalt kutatást a jövőben továbbiak követhetik, amelyekkel ahhoz a nemzetközi politikai szociológiai irányhoz kívánunk kapcsolódni, amely a kortárs futballszurkolói közösségekre politikai csoportokként is tekint. E csoportokat a labdarúgás iránti elköteleződés mellett a fennálló rend és politikai erőviszonyok megerősítése vagy megváltoztatása is jellemezheti (Glaurdic, 2019: 3).

A magyar kormányzó jobboldal labdarúgás-politikája indokoltá tette, hogy a futballra ne csak mint a sport egy szociokulturális területére tekintsünk, hanem annak (párt)politikai jellegét is vizsgáljuk. Az elmúlt közel 15 év kifejezetten politikailag irányított sportpolitikája is amellet szól, hogy kapcsolódjunk úgy a tanulmányban is hivatkozott, mind pedig a (korábbi) posztszocialista régióban is releváns, futballszurkolókra vonatkozó politikai szociológiai kutatásokhoz (Perasovic–Mustapic, 2013; García–Zheng, 2017; Kossakowski–Nosal–Wozniak, 2020)

Kutatásunkban a kultúrnemzet koncepciójához kapcsolódunk, amely keretben nem az állam, hanem a közös kultúra, nyelv, hagyományok adják az összetartozás alapját (Szabó, 2006: 53.). Ez utóbbihoz kapcsoljuk a sport – szűkebben a labdarúgás – világát is. Tekintettel arra, hogy a kultúrnemzet kon-

cepciója múlt-orientált, és a történelmi emlékezetnek és időnek van benne jelentősége (uo.), így a lelátókon megjelenő történelmi Magyarország szimbolikájához való viszonyulás mentén vizsgálódtunk.

Kutatásunk megkezdésekor azt feltételeztük, hogy a kormányzatra az államnemzetben gondolkodás mellett jellemző a kultúrnemzet koncepciója (Smuk, 2013), amely a (magyar) futballt kifejezetten aktívan követők attitűdjében is megjelenik, mégpedig a többi csoporthoz képest markánsabb magyarságtudat, illetve a Nagy-Magyarország emlékezete melletti elköteleződés tükrében. Ez utóbbi lelátói szimbolikája magának a Nagy-Magyarországot ábrázoló jelképek használatának elfogadása.

A kormányzó jobboldal markáns állásponttal bír, akár a szimbolikus intézkedéseket, akár a jogi következményekkel bíró, elfogadott és hatályos törvényeket vesszük alapul. Kérdés volt azonban, hogy az ezek értéktartalmával való azonosulás mennyire van jelen a futballt követők körében és ebben a tekintetben mennyiben különböznek ők a labdarúgás iránt kevésbé érdeklődőktől.

Az eredmények tükrében a magyar jobboldal történeti és politikai gondolkodásához illeszkedve a magyar labdarúgás iránt aktívan érdeklődők politikai identitása nyitottabb a kultúrnemzet-identitás irányába. Meg kell jegyezni, hogy bár a kultúrnemzet-koncepció tetten érhető a különböző szurkolói rétegekben, de fontos jelezni, hogy nem egydimenziós értékvilágról beszélünk, hanem egymást kiegészítő többszörös identitásokról. Az a tanulmány korábbi részében idézett miniszterelnöki mondás, miszerint „a futball az életünk, a magyar ember életének a része, a nemzeti identitás része”, az a futballt követők egy részében valós összekapcsolódás, mégpedig a kormányzati üzenetekkel kifejezetten azonosulni tudó szurkolói szegmensé.

A lelátói konfliktusos politikai ügyek kapcsán a magyarországi nyilvánosságot követve kialakulhatott az a kép, hogy a futball iránt érdeklődők egy homogén csoportot alkotnak. Az adatok alapján a szurkolói társadalom korántsem annyira homogén az értékeit és a politikai viszonyulásait tekintve, mint ahogyan a szurkolókkal foglalkozó, tudományon kívüli nyilvánosság megjeleníti. Ez a következtetés nem áll távol a szurkolói csoportok politikai identitásának nemzetközi eredményeitől, amelyek a jellegzetes értékazonosságok mellett a táborok politikai heterogenitásának vizsgálatát is szorgalmazzák.

Érdekes eredménye a kutatásunknak, hogy a legnagyobb különbséget a futballt elutasítók és minden más szurkolói réteg között találtunk. Ha valaki szurkoló, identitásmintázata talán hasonlóbb, függetlenül a szurkolás intenzitásától és a labdarúgás iránti elköteleződés mértékétől, mintha egyáltalán nem érdekelné a foci. Kétségtelenül van különbség azonban az egyes rétegek között, és az is egyezik a hipotézisünkkel, hogy a kutatás során vizsgált populációban minél intenzívebb a szurkolás megélése, annál világosabb a politikai elköteleződés is a jobboldali, populista kormány és annak feje iránt.

MELLÉKLET

Függő változóhoz felhasznált változók

M1. táblázat. Függő változót létrehozó változók

Eredeti kérdés	Mérőeszköz
Ön milyen gyakran szokta megnézni a magyar férfi labdarúgó válogatott mérkőzéseit a televízióban?	1–4 skála, ahol 1 = soha; 4 = rendszeresen
És személyesen milyen gyakran szokta megnézni a magyar férfi labdarúgó válogatott mérkőzéseit? Kérjük, jelölje meg az Ön szokásait leginkább kifejező választ!	1–4 skála, ahol 1 = soha; 4 = rendszeresen
És milyen gyakran nézi az alábbi labdarúgó mérkőzéseket, akár személyesen, akár a televízióban? Magyar első osztályú bajnokság (NB1) mérkőzései:	1–4 skála, ahol 1 = soha; 4 = rendszeresen
Magyar klubcsapatok nemzetközi mérkőzései:	1–4 skála, ahol 1 = soha; 4 = rendszeresen
Külföldi labdarúgó bajnokságok, vagy külföldi csapatok nemzetközi mérkőzései:	1–4 skála, ahol 1 = soha; 4 = rendszeresen
A fenti kérdések bevonásával K-Means klaszterelemzés készült 5 kategóriával	

M2. táblázat. Független változók

Nem	Dummy: 1 = férfi; 0 = nő
Kor	18+
Elvégzett osztályok száma	0–21 fokú skála 0 nem végezte el a 8 osztályt, 21 – elvégezte a PHD képzést
Szubjektív jövedelem	1–5 skála, ahol 1 = deprivált, 5 = jövedelmeiből jól megél
Liberális–konzervatív-skála	0–100 fokú skála, ahol 0 = liberális, 100 = konzervatív
Orbán Viktor megítélése	0–100 fokú skála, ahol 0 = egyáltalán nem elégedett, 100 = nagyon elégedett

M3. táblázat. Magyarázó változók

Változó		Mérőeszköz
Identitás faktorok (6 darab)	FAC1. Futball szimbólum identitás nélkül FAC2. Vallásos identitás FAC3. Kultúrnemzeti szimbólumok, futball identitással FAC4. Székely szimbólum, identitás nélkül FAC5. Többrétegű identitás (magyar, európai, lokális) FAC6. Európai, liberális identitás (szivárványos zászlóval)	Rotált faktorok (maximum likelihood, varimax rotáció) KMO:0,651; Sig = 0,000; Eigenvalues: 2,52; 1,59; 1,26; 1,17; 0,88; 0,81. Cumulative %: 22,939; 37,376; 48,863; 59,540; 67,523; 74,920.
A faktorok tartalma:		
Ön mennyire kötődik érzelmileg a következőkhöz? Nagy mértékben, inkább igen, inkább nem vagy egyáltalán nem? Tehát mennyire kötődik Ön:	Magyarországhoz? Európához? A településhez, ahol jelenleg él? A vallási közösségéhez, amihez tartozik? A kedvenc csapata szurkolói közösségéhez?	1–4 skála, ahol 1 = egyáltalán nem; 4 = nagyon nagy mértékben
Van-e otthon a lakásban	FUTBALL11_1 Magyar zászló, vagy sál, vagy matrica FUTBALL11_2 Történelmi Nagy-Magyarország (vármegyéinek) térképe, matricája FUTBALL11_3 Székely zászló FUTBALL11_4 Egy történelmi személyiség arcképe jelentősége* FUTBALL11_5 Szivárványos zászló FUTBALL11_6 Egy élő politikus arcképe FUTBALL11_7 Valamilyen keresztény vallási szimbólum FUTBALL11_8 Valamilyen más vallási szimbólum FUTBALL11_9 Európai Unió zászló, matrica FUTBALL11_10 Egy párt címere, logója, zászlója FUTBALL11_11 Valamilyen futballklub szimbólumai	Dummy változók

Változó		Mérőeszköz
Történelmi nemzet koncepció	A következőkben néhány, labdarúgással kapcsolatos véleményt olvashat, amelyekkel vannak, akik egyetértenek, mások pedig nem értenek egyet.	Football05
A közelmúltban a nemzetközi labdarúgó szövetség részéről felmerült, hogy a történelmi, Nagy-Magyarországot ábrázoló szurkolói drapériák és zászlók kihelyezését betiltják a nemzetközi labdarúgó mérkőzéseken.	Egyetértek a Nagy-Magyarországot ábrázoló szurkolói drapériák betiltásával, mert olyan politikai üzenetet közvetít, amelynek nincs helye a labdarúgó mérkőzéseken. Egyetértek a Nagy-Magyarországot ábrázoló szurkolói drapériák betiltásával, mert ugyan Magyarország történelmi hagyományaihoz, kultúrájához hozzátartozik, de a környező országok lakosai számára sértő, provokatív lehet. Nem értek egyet a Nagy-Magyarországot ábrázoló szurkolói drapériák betiltásával, mert Magyarországok történelmi hagyományaihoz, kultúrájához hozzátartozik, ezen túl semmilyen politikai üzenetet nem hordoz. Nem értek egyet a Nagy-Magyarországot ábrázoló szurkolói drapériák betiltásával, mert a trianoni döntés igazságtalan volt, minden alkalmat meg kell ragadni, hogy az ezzel kapcsolatos magyar álláspontot képviselni lehessen.	Kategóriás változó
Futballklubok közéleti, politikai szerepvállalása, kapcsolata		
	A futballkluboknak, válogatottaknak egyáltalán nem kellene részt venniük közéleti / politikai kérdésekkel kapcsolatos kampányokban. Magyarországon túlzottan összefonódott a labdarúgás a politikával.	1–5 skála, ahol 1 = egyáltalán nem ért egyet; 5 = kifejezetten egyetért

* az illeszkedésvizsgálat során ezek az itemek kikerültek a faktorelemzésből.

M4. táblázat. A nominális logit modellek illeszkedése és a fokozatos modellépítés áttekintése (Pseudo R² mutatók)

Modell	Prediktor blokkok	N_ valid	Cox-S- nell R ²	Nagelkerke R ²	McFadden R ²
M0	Szocdem: kor + Subincome + nem + iskola (4) + településtípus (4)	934,79	0,173	0,183	0,064
M1	M0 + ideológia (cons_lib_10) + Orbán (Orban_10)	934,79	0,317	0,334	0,128
M2	M1 + párt (party_fidesz, party_tisza, party_mihazank)	899,21	0,340	0,358	0,139
M3	M2 + identitásfaktorok (FAC1_1–FAC6_1)	934,79	0,404	0,424	0,169
M4 Full	M3 + futball-normatív tengely (FOCI05_orig)	799,01	0,561	0,589	0,27

Jegyzet: A függő változó a Published CL (referencia: Anti-futball), becslési eljárás: multinomiális (nominális) logit. A táblázatban szereplő Cox–Snell, Nagelkerke és McFadden Pseudo R² mutatók nem értelmezhetők a lineáris regresszió R²-ének megfelelőjeként, de a modellek relatív illeszkedésének/„magyarázóerejének” összevetésére alkalmasak. A szociodemográfiai M0 modellhez képest a Teljes modell lényegesen jobb illeszkedést mutat (Cox–Snell = 0.561; Nagelkerke = 0.589; McFadden = 0.270).

M5. táblázat. Teljes NOMREG-paraméterek (OR + CI + p)

Referenciák: DV ref = 1 Anti-futball; FOCI05 ref = 4. opció; iskola ref = 4 felsőfok; település ref = 10 főváros.

Kimeneti_kategória_vs_ref	Prediktor	B	SE	p	OR	CI_low	CI_high
2 globális (vs 1)	Kor	−0,082	0,085	0,336	0,921	0,78	1,089
2 globális (vs 1)	Szubjektív jövedelem	0,113	0,113	0,316	1,119	0,898	1,396
2 globális (vs 1)	Nem (1 = férfi)	0,53	0,238	0,026	1,699	1,066	2,71
2 globális (vs 1)	Liberális–konzervatív (10)	0,039	0,057	0,494	1,04	0,93	1,162
2 globális (vs 1)	Orbán-szimpatia (10)	0,12	0,078	0,125	1,127	0,967	1,314
2 globális (vs 1)	Fidesz dummy	−0,445	0,772	0,564	0,641	0,141	2,912
2 globális (vs 1)	Tisza dummy	0,179	0,327	0,585	1,196	0,63	2,27
2 globális (vs 1)	Mi Hazánk dummy	−0,344	0,666	0,605	0,709	0,192	2,613
2 globális (vs 1)	Futball identitás (klubszimbólum)	1,654	0,525	0,002	5,228	1,869	14,619

Kimeneti_kategória_vs_ref	Prediktor	B	SE	p	OR	CI_low	CI_high
2 globális (vs 1)	Vallásos identitás	0,16	0,131	0,222	1,174	0,907	1,519
2 globális (vs 1)	Kulturális-tradicionális, nemzeti identitás	0,544	0,218	0,013	1,724	1,124	2,643
2 globális (vs 1)	Székely identitás	0,464	0,134	0,001	1,59	1,222	2,067
2 globális (vs 1)	Többdimenziós identitás	0,173	0,159	0,275	1,189	0,871	1,624
2 globális (vs 1)	Liberális, európai identitás (szivárványos zászlóval)	-0,092	0,145	0,526	0,912	0,687	1,212
2 globális (vs 1)	Iskola: 1 alapfok (vs 4)	-1,655	0,692	0,017	0,191	0,049	0,742
2 globális (vs 1)	Iskola: 2 középfo, érettségi nélkül (vs 4)	0,342	0,316	0,278	1,408	0,758	2,614
2 globális (vs 1)	Iskola: 3 középfo, érettséggel (vs 4)	0,105	0,284	0,711	1,111	0,636	1,94
2 globális (vs 1)	Település: 1 község (vs 10)	-0,094	0,329	0,775	0,91	0,477	1,736
2 globális (vs 1)	Település: 3 város (vs 10)	0,243	0,33	0,461	1,275	0,668	2,435
2 globális (vs 1)	Település: 6 mjev (vs 10)	0,066	0,358	0,853	1,068	0,53	2,153
2 globális (vs 1)	FOCI05 = 1 (vs 4)	0,917	0,409	0,025	2,502	1,122	5,583
2 globális (vs 1)	FOCI05 = 2 (vs 4)	1,114	0,431	0,01	3,048	1,309	7,095
2 globális (vs 1)	FOCI05 = 3 (vs 4)	1,664	0,385	0	5,278	2,48	11,234
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Kor	0,183	0,133	0,169	1,2	0,926	1,557
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Szubjektív jövedelem	0,146	0,116	0,207	1,157	0,922	1,453
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Nem (1 = férfi)	0,84	0,367	0,022	2,315	1,127	4,755
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Liberális-konzervatív (10)	0,086	0,08	0,281	1,09	0,932	1,274
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Orbán-szimpatia (10)	-0,078	0,114	0,495	0,925	0,739	1,157
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Fidesz dummy	-0,5	1,134	0,659	0,606	0,066	5,595

Kimeneti_kategória_vs_ref	Prediktor	B	SE	p	OR	CI_low	CI_high
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Tisza dummy	−0,457	0,502	0,362	0,633	0,237	1,693
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Mi Hazánk dummy	−1,425	0,903	0,114	0,24	0,041	1,41
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Futballidentitás (klubszimbólum)	−44,761	21,827	0,04	3,64E−20	9,58E−39	0,138
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Vallásos identitás	−28,803	13,477	0,033	3,10E−13	1,05E−24	0,092
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Kulturális-tradicionális, nemzeti identitás	−414,43	194,836	0,033	1,04E−180	0	7,25E−15
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Székely identitás	−1234,65	579,39	0,033	0	0	9,48E−44
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Többdimenziós identitás	−14,913	7,198	0,038	3,34E−07	2,49E−13	0,447
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Liberális, európai identitás (szírványos zászlóva)	−11,148	4,977	0,025	1,44E−05	8,35E−10	0,248
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Iskola: 1 alapfok (vs 4)	0,881	0,605	0,145	2,414	0,738	7,897
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Iskola: 2 középfo, érettségi nélkül (vs 4)	−0,475	0,47	0,313	0,622	0,247	1,564
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Iskola: 3 középfo, érettségivel (vs 4)	−0,506	0,43	0,24	0,603	0,259	1,402
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Település: 1 község (vs 10)	−0,238	0,528	0,652	0,788	0,28	2,216
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Település: 3 város (vs 10)	0,433	0,493	0,38	1,541	0,586	4,052
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	Település: 6 mjev (vs 10)	0,349	0,53	0,509	1,418	0,502	4,004
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	FOCI05 = 1 (vs 4)	−1,52	0,605	0,012	0,219	0,067	0,716
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	FOCI05 = 2 (vs 4)	−0,955	0,617	0,121	0,385	0,115	1,288
3 alkalmi, válogatott (vs 1)	FOCI05 = 3 (vs 4)	0,498	0,445	0,263	1,646	0,688	3,937
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Kor	0,193	0,106	0,069	1,213	0,985	1,493

Kimeneti_kategória_vs_ref	Prediktor	B	SE	p	OR	CI_low	CI_high
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Szubjektív jövedelem	-0,429	0,147	0,004	0,651	0,488	0,869
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Nem (1 = férfi)	1,663	0,279	0	5,273	3,053	9,107
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Liberális-konzervatív (10)	0,147	0,067	0,028	1,158	1,016	1,32
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Orbán-szimpatia (10)	0,182	0,079	0,022	1,199	1,027	1,4
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Fidesz dummy	-1,321	0,814	0,105	0,267	0,054	1,317
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Tisza dummy	0,19	0,421	0,651	1,209	0,53	2,76
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Mi Hazánk dummy	-0,854	0,706	0,227	0,426	0,107	1,699
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Futball identitás (klubszimbólum)	2,286	0,529	0	9,836	3,489	27,731
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Vallásos identitás	0,318	0,15	0,033	1,375	1,025	1,843
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Kulturális-tradicionális, nemzeti identitás	1,04	0,229	0	2,83	1,808	4,429
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Székely identitás	0,138	0,163	0,398	1,148	0,834	1,58
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Többdimenziós identitás	1,315	0,234	0	3,726	2,355	5,895
4 médián keresztüli szurkoló (vs 1)	Liberális, európai identitás (szivárványos zászlóval)	-1,127	0,279	0	0,324	0,188	0,559

Kimeneti_kategória_vs_ref	Prediktor	B	SE	p	OR	CI_low	CI_high
4 médian keresztüli szurkoló (vs 1)	Iskola: 1 alapfok (vs 4)	-1,009	0,756	0,182	0,365	0,083	1,606
4 médian keresztüli szurkoló (vs 1)	Iskola: 2 közép fok, érettségi nélkül (vs 4)	0,49	0,375	0,192	1,632	0,782	3,408
4 médian keresztüli szurkoló (vs 1)	Iskola: 3 közép fok, érettséggel (vs 4)	0,406	0,346	0,241	1,5	0,762	2,954
4 médian keresztüli szurkoló (vs 1)	Település: 1 község (vs 10)	-0,523	0,384	0,173	0,593	0,279	1,258
4 médian keresztüli szurkoló (vs 1)	Település: 3 város (vs 10)	-0,306	0,391	0,435	0,737	0,342	1,586
4 médian keresztüli szurkoló (vs 1)	Település: 6 mrv (vs 10)	-0,11	0,404	0,786	0,896	0,406	1,979
4 médian keresztüli szurkoló (vs 1)	FOCI05 = 1 (vs 4)	0,76	0,448	0,09	2,137	0,888	5,145
4 médian keresztüli szurkoló (vs 1)	FOCI05 = 2 (vs 4)	0,794	0,484	0,101	2,212	0,858	5,707
4 médian keresztüli szurkoló (vs 1)	FOCI05 = 3 (vs 4)	1,486	0,394	0	4,418	2,04	9,569
5 „mindenevő” (vs 1)	Kor	-0,086	0,122	0,479	0,917	0,723	1,165
5 „mindenevő” (vs 1)	Szubjektív jövedelem	-0,117	0,185	0,527	0,89	0,619	1,278
5 „mindenevő” (vs 1)	Nem (1 = férfi)	1,614	0,325	0	5,022	2,656	9,496
5 „mindenevő” (vs 1)	Liberális-konzervatív (10)	0,25	0,079	0,001	1,284	1,101	1,498
5 „mindenevő” (vs 1)	Orbán-szimpatia (10)	0,138	0,097	0,154	1,148	0,95	1,387
5 „mindenevő” (vs 1)	Fidesz dummy	0,118	1,05	0,91	1,125	0,144	8,805

Kimeneti_kategória_vs_ref	Prediktor	B	SE	p	OR	CI_low	CI_high
5 „mindenevő” (vs 1)	Tisza dummy	0,298	0,679	0,661	1,347	0,356	5,096
5 „mindenevő” (vs 1)	Mi Hazánk dummy	-2,219	1,087	0,041	0,109	0,013	0,915
5 „mindenevő” (vs 1)	Futball identitás (klubszimbólum)	2,595	0,536	0	13,397	4,687	38,294
5 „mindenevő” (vs 1)	Vallásos identitás	0,152	0,183	0,405	1,164	0,814	1,667
5 „mindenevő” (vs 1)	Kulturális-tradicionális, nemzeti identitás	1,222	0,248	0	3,393	2,089	5,512
5 „mindenevő” (vs 1)	Székely identitás	0,42	0,168	0,012	1,522	1,095	2,115
5 „mindenevő” (vs 1)	Többdimenziós identitás	1,992	0,381	0	7,329	3,475	15,456
5 „mindenevő” (vs 1)	Liberális, európai identitás (szívárványos zászlóva)	-2,424	0,708	0,001	0,089	0,022	0,355
5 „mindenevő” (vs 1)	Iskola: 1 alapfok (vs 4)	0,783	0,606	0,196	2,189	0,668	7,175
5 „mindenevő” (vs 1)	Iskola: 2 középfook érettségi nélkül (vs 4)	-0,395	0,45	0,38	0,674	0,279	1,628
5 „mindenevő” (vs 1)	Iskola: 3 középfook, érettségivel (vs 4)	0,168	0,387	0,665	1,183	0,554	2,524
5 „mindenevő” (vs 1)	Település: 1 község (vs 10)	0,402	0,462	0,385	1,495	0,604	3,7
5 „mindenevő” (vs 1)	Település: 3 város (vs 10)	0,834	0,456	0,067	2,303	0,942	5,633
5 „mindenevő” (vs 1)	Település: 6 mjev (vs 10)	-0,708	0,547	0,195	0,492	0,169	1,439
5 „mindenevő” (vs 1)	FOCI05 = 1 (vs 4)	0,943	0,537	0,079	2,568	0,897	7,353
5 „mindenevő” (vs 1)	FOCI05 = 2 (vs 4)	0,681	0,612	0,266	1,977	0,595	6,562
5 „mindenevő” (vs 1)	FOCI05 = 3 (vs 4)	1,089	0,43	0,011	2,971	1,279	6,904

JEGYZETEK

- ¹ 400 forintos euróárfolyamon számolva ez 140 millió euro közpénz.
- ² Idővel a Carpathian Brigade nevű csoport vált a magyar válogatott tulajdonképpen hivatalos szurkolótáborává.
- ³ A vizsgálat végeredménye reprezentatív az ország felnőtt népességére nem, életkor és régió tekintetében. A teljes magyar weben és a közösségi médiában történő adatfelvétel lekérdező szoftverrel, önkitöltős online kérdőíven keresztül (CAWI) történt. Súlyozás során a különböző internet- és Facebook felhasználási szokások kontrollálásra kerülnek, kiegészítve ezzel a reprezentativitást biztosító súlyozási eljárásokat. Az 1500 fős véletlen minta hibahatára az alapmegoszlások esetében legfeljebb $\pm 2,8$ százalékpont.
- ⁴ A K-középpontú többváltozós statisztikai eljárás alkalmas arra, hogy segítségével feltarthatóak legyenek a halmazon belül egymáshoz leginkább hasonló (közeli) egységek. Az adatok az egyes klasztereken belül hasonlítanak egymáshoz valamilyen dimenzió szerint, míg ugyanazon dimenzió mentén különböznek a többi klaszter elemeitől (Benedek–Úrák–Fazakas, 2023). A K-középpontú, nem hierarchikus statisztikai eljárás minden egyes elemet ahhoz a klaszterhez sorol, amelyiknek a középpontja a legközelebb esik az adott elemhez (a bemeneti változók normalizálva lettek). Elemzésünk során ötféle számítást végeztünk, úgy, hogy 4 és 8 közötti klaszterszámot adtunk meg. A K-Means-klaszterezés során ötféle szempont alapján dönthető el, hogy mennyi az optimális klaszter száma (teljesítés, heterogenitás, értelmezhetőség, mértékszámok és optimalizáció, valamint stabilitás). 4 klaszter esetén még volt egy nagyméretű klaszter, amely önmagában akkora volt, mint a másik három egyben, a hatodik klasztertől kezdve viszont olyan kisméretű (pl. 50 fős) klaszterek is kialakulnak, amelyek az alacsony elemszám miatt szinte nem elemezhetőek, és az értelmezhetőségük is egyre nehezebb. Ezért döntöttünk az optimálisnak tekintett 5 klaszternél.
- ⁵ Valamint a globális futballt nézők véleménye a mindenevő futbalszurkolókétól.

IRODALOM

- Anderson, Benedict (2006): *Elképzeltek közösségek – Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest, L'Harmattan.
- Balázs Gábor (2008): Az ultra, mint társadalmi jelenség. *Replika*, 62: 169–181.
- Balogh Renátó–Bácsné Bába Éva (2024): Motivációs különbségek a magyar futballklubok szurkolói között. *Közgazdasági Szemle*, 71 (3), 325–343. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2024.3.325>
- Blackshaw, Tony (2008): Contemporary community theory and football. *Soccer & Society*, 9 (3): 325–345. <https://doi.org/10.1080/14660970802008959>
- Boyle, Raymond–Haynes, Richard (2009): *Power Play. Sport, the Media and Popular Culture*. Edinburgh University Press, 144–163.

- Böcskei, Balázs (2022): Governing populism – the Discursive Populism of Fidesz. In: Frank Decker (ed.): *Aufstand der Außenseiter. Die Herausforderung der europäischen Politik durch den neuen Populismus*. Nomos, 385–399.
- Brand, Alexander–Niemann, Arne (2014): Football and National Identity in Europe. In: Hofmeister, Wilhelm (ed.): *More than a Game. Sports, Society and Politics*. Konrad-Adenauer-Stiftung, 43–51.
- Carrard, Philippe (2002): L'Equipe de France du monde: sport and national identity. *French Cultural Studies*, 13 (37): 65–82. <https://doi.org/10.1177/095715580201303704>
- Cashmore, Ellis–Cleland, Jamie (2012): Fans, homophobia and masculinities in association football: evidence of a more inclusive environment. *British Journal of Sociology*, 63 (2): 370–387. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2012.01414.x>
- Cleland, Jamie (2013): Discussing homosexuality on association football fan message boards: A changing cultural context. *International Review for the Sociology of Sport*, 50 (2): 125–140. <https://doi.org/10.1177/1012690213475437>
- Chung, Sanho (2023): “Because Hongkongers Should Support Hong Kong”: Entanglement of National Identity, Political Ideology, and Football Fandom in Hong Kong. *Journal of Sport and Social Issues*, 47 (3): 203–227. <https://doi.org/10.1177/01937235231171372>
- Cronin, Mike (2023): Fascism, Strongmen, Populism, and Football: Continuity or Change? *Journal of Sport History*, 50 (2): 253–270.
- Dixon, Kevin–Cashmore, Ellis–Cleland, Jamie (2022): ‘A little less conversation’: an exploration of soccer fan attitudes towards ‘the knee’ protest and the anti-racism message. *Soccer & Society*, 24 (5): 698–711. <https://doi.org/10.1080/14660970.2022.2108018>
- Dixon, Kevin–Cashmore, Ellis–Cleland, Jamie (2023): Banter and the rise of LGBTQ+ awareness in football cultures: a bourdieusian approach. *Soccer & Society*, 25 (7): 872–884. <https://doi.org/10.1080/14660970.2023.2288835>
- Doidge, Mark (2018): The role of activism and football in supporting refugees. In: T. F. Carter–D. Burdsey–M. Doidge (eds.): *Transforming sport knowledges, practices, structures*. Routledge, 21–35.
- Dunning, Erci–Murphy, Patrick–Waddington, Ivan (2002): Towards a sociological understanding of football hooliganism as a world phenomenon. In: Dunning, Erci–Murphy, Patrick–Waddington, Ivan–Astrinakis, Antonius (eds.): *Fighting fans: Football hooliganism as a world phenomenon*. University College Dublin Press, 1–22.
- Eichberg, Henning (2002): Popular Identity in Sport and Culture – about Living Democracy. *Play the Game*, 2002. október 28. <https://www.playthegame.org/news/popular-identity-in-sport-and-culture-about-living-democracy/>
- Eichberg, Henning (2003): Playing and displaying identity – about bodily movement, political ideologies and the question of Olympic humanism. In: Pawlucki, Andrzej (ed.): *Postmodernity and Olympism. Academy of Physical Education and Sport*. Academy of Physical Education and Sport in Gdansk, 57–78.
- Enyedi, Zsolt (2015): Paternalist populism and illiberal elitism in Central Europe. *Journal of Political Ideologies*, 21 (1): 9–25.
- Feischmidt Margit–Pulay Gergő (2016): ‘Rocking the nation’: the popular culture of neo-nationalism. *Nations and Nationalism*, 23 (2): 1–18. <https://doi.org/10.1111/nana.12264>
- Földesiné Szabó Gyöngyi (1994): *Helyzetkép a lelátóról*. Magyar Testnevelési Egyetem.

- Freyer Tamás (2001): Szurkolói rendbontások magyar labdarúgó mérkőzéseken 2000. tavaszán. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 3-4: 17–21.
- García, Borja–Welford, Jo (2015): Supporters and football governance, from customers to stakeholders: A literature review and agenda for research. *Sport Management Review*, 18 (4): 517–528. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2015.08.006>
- García, Borja–Zheng, Jinming (2017): *Football and Supporter Activism in Europe. Whose Game Is It?* Palgrave Macmillan.
- García, Borja–Llopis-Goig, Ramón (2019): Club-militants, institutionalists, critics, moderns and globalists: A quantitative governance-based typology of football supporters. *International Review for the Sociology of Sport*, 55 (8): 1–20. <https://doi.org/10.1177/1012690219868661>
- Giulianotti, Richard (2019): Football events, memories and globalization. *Soccer & Society*, 20 (7-8): 903–911. <https://doi.org/10.1080/14660970.2019.1680490>
- Glaurdic, Josip (2019): Football activism as political contention: Contextual determinants of membership in the association of supporters of Hajduk Split. *International Review for the Sociology of Sport*, 55 (8): 1–22. <https://doi.org/10.1177/1012690219889565>
- Grodecki, Mateusz (2020): Occasional Nationalists: The National Ideology of Ultras. *Nationalities Papers*, 49 (3): 562–575. <https://doi.org/10.1017/nps.2020.25>
- Győri Szabó Róbert (2016): Futball és politika a 20. századi Magyarországon. *Tér-Gazdaság-Ember*, 4 (1): 85–117.
- Győri Szabó, Róbert (2019): Football and Politics in Twentieth-Century Hungary. *The International Journal of the History of Sport*, 36 (2-3): 131–148. <https://doi.org/10.1080/09523367.2019.1629583>
- Hadas, Miklós (2009): Football and Social Identity: The Case of Hungary in the Twentieth Century. *The Sports Historian*, 20 (2): 43–66. <https://doi.org/10.1080/17460260009443368>
- Halmai, Gábor (2024): From Liberal Democracy to Illiberal Populist Autocracy: Possible Reasons for Hungary's Autocratization. *Hague Journal on the Rule of Law*, 16: 439–463. <https://doi.org/10.1007/s40803-024-00231-6>
- Havran, Zsolt–Jandó, Zoltán (2024): Orban's Big Football Reform Wings or Shackles? In: Wojtaszyn, Dariusz–Fitzpatrick, Daniel–Benedikter, Roland (eds.): *The Political Economy of European Football. Perspectives from Central and Eastern Europe*. Routledge, 180–204.
- Horak, Roman–Spitaler, Georg (2003): Sport Space and National Identity: Soccer and Skiing as Formative Forces: On the Austrian Example. *American Behavioral Scientist*, 46 (11): 1506–1518. <https://doi.org/10.1177/0002764203046011004>
- Horváth Bence (2020): Orbán: A futball mindig vigasz és elégtétel volt a magyar ember számára. *444.hu*, 2020. május 30. <https://444.hu/2020/05/30/orban-a-futball-mindig-vigaszes-elegtetel-volt-a-magyar-ember-szamara>
- Jandó Zoltán (2024): Annyi pénz ömlött a magyar fociba, hogy Ausztrián kívül mindenkit lehangyunk a régióban. *G7*, 2024. június 24. <https://g7.hu/kozelet/20240624/annyi-penz-omlott-a-magyar-fociba-hogy-ausztrian-kivul-mindenkit-lehangyunk-a-regioban/>
- Jenne, Erin K.–Mudde, Cas (2012): Hungary's Illiberal Turn: Can Outsiders Help?. *Journal of Democracy*, 23 (3): 147–155. <https://doi.org/10.1353/jod.2012.0057>

- Kalman-Lamb, Nathan (2020): Imagined communities of fandom: sport, spectatorship, meaning and alienation in late capitalism. *Sport in Society*, 25 (6): 922–939. <https://doi.org/10.1080/17430437.2020.1720656>
- Kanistar, Georg–Pfaff, Katharina (2024): Is football coming out? Anti-gay attitudes, social desirability, and pluralistic ignorance in amateur and professional football. *Social Science Research*, 117: 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2023.102947>
- Kassay Lili (2017): Akarunk mi meccsre járni? A labdarúgó mérkőzésre járás mögötti szurkolói motivációkat meghatározó tényezők. *Testnevelés, sport, tudomány*, 2 (3), 52–63. <https://doi.org/10.21846/TST.2017.3.5>
- King, Anthony (2000): Football Fandom and Post-National Identity in the New Europe. *British Journal of Sociology*, 51 (3): 419–442. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2000.00419.x>
- Kossakowski, Radosław (2014): The Cosmopolitan Game? Contemporary Football in The Light of Ulrich Beck's Theory. *Kultura i Edukacja*, 5 (105): 36–62. <https://doi.org/10.15804/kie.2014.05.03>
- Kossakowski, Radosław (2023a): Places of Resistance and Right-Wing Ideologies: The Politics of Polish Football Stadiums. In: Alpan, Basak–Sonntag, Albrecht–Herd, Katarzyna (eds): *The Political Football Stadium. Identity Discourses and Power Struggles*. Palgrave, 223–240.
- Kossakowski, Radosław (2023b): The Long Shadow of Communism, Hooliganism and Identity Politics: Contemporary Football Fandom in Eastern Europe. In: Buarque, de Hollanda Bernardo–Busset, Thomas (eds.): *Football fandom in Europe and Latin America: culture, politics, and violence in the 21st century, Football Research in an Enlarged Europe*. Palgrave Macmillan, 149–171.
- Kossakowski, Radosław–Nosal, Przemysław–Wozniak, Wojciech (2020): *Politics, Ideology and Football Fandom. The Transformation of Modern Poland*. London, Routledge.
- Körösenyi, András–Patkós, Veronika (2017): Liberal and Illiberal Populism. The Leadership of Berlusconi and Orbán. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 8 (3): 315–337. <https://doi.org/10.14267/cjssp.2017.3S.14>
- Körösenyi, András–Illés, Gábor–Gyulai, Attila (2020): *The Orbán Regime. Plebiscitary Leader Democracy in the Making*. Routledge.
- Magrath, Rory (2017): 'To Try and Gain an Advantage for My Team': Homophobic and Homosexually Themed Chanting among English Football Fans. *Sociology*, 55 (5): 1–17. <https://doi.org/10.1177/00380385177026>
- Magrath, Rory (2021): Gay Male Football Fans' Experiences: Authenticity, Belonging and Conditional Acceptance. *Sociology*, 52 (4): 1–18. <https://doi.org/10.1177/003803852199401>
- Malczynski, Piotr (2021): The national team – shaping the nation's representation in football. *Review of Nationalities*, 21, 141–152. <https://doi.org/10.2478/pn-2021-0011>
- Markovits Andrei S. (2007): The other 'American exceptionalism': why is there no soccer in the United States?. *The International Journal of the History of Sport*, 7 (2): 230–264. <https://doi.org/10.1080/09523369008713725>
- Martin, Diana Plaza–Hernández, Eduardo Sebastián Alarcón (2021): The 'Greater Hungary' and the EURO 2020. Sports diplomacy of an illiberal state. *Soccer & Society*, 22 (4): 327–342. <https://doi.org/10.1080/14660970.2021.1906533>
- Metz, Rudolf (2024): 'Sympathy for the devil': The strategic use of the populist repertoire in Viktor Orbán's politics. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 10 (2): 95–113.

- Molnár, Győző (2022): Nationalism and sport intersection in Hungary: building fences, expanding nationhood. *National Identities*, 25 (4): 305–322. <https://doi.org/10.1080/14608944.2023.2188584>
- Molnár, Győző–Whigham, Stuart (2021): Radical right populist politics in Hungary: Reinventing the Magyars through sport. *International Review for the Sociology of Sport*, 56 (1): 133–148. <https://doi.org/10.1177/1012690219891656>
- Orbán Viktor (2023a): A magyar futball élt, él és élni fog. *Magyar Hírlap*, 2023. december 22. <https://www.magyarhirlap.hu/belfold/20231222-orban-viktor-a-magyar-futball-elt-el-es-elni-fog>
- Orbán Viktor (2023b): a magyar futball nem a szórakoztatóipar része. *Világgazdaság Online*, 2023. július 27. https://www.vg.hu/sportgazdasag/2023/07/orban-viktor-a-magyar-futball-nem-a-szorakoztatoipar-resze#google_vignette
- Ørnulf, Seippel (2017): Sports and Nationalism in a Globalized World. *International Journal of Sociology*, 47 (1): 43–61. <https://doi.org/10.1080/00207659.2017.1264835>
- Pál Tamás (2024): Szerlemfoci címen könyvet írtak a felcsúti futball százéves történelméről. *Telex.hu*, 2024. május 22. <https://telex.hu/sport/2024/05/22/felcsut-foci-100-eves-puskas-akademia-konyv-szerlemfoci-bemutato-orban-viktor-meszaros-lorinc>
- Perasovic, Benjamin – Mustapic, Marko (2013): Football supporters in the context of Croatian sociology: Research perspectives 20 years after. *Kinesiology*, 45 (2): 262–275.
- Pető Péter (2020): *Lesgől – Az Orbán-rendszer sportpolitikája*. Noran Libro.
- Péter, László (2018): *Forbidden Football in Ceausescu's Romania*. Palgrave Macmillan, 93–121.
- Pirro, Andrea L. P.–Stanley, Ben (2021): Forging, Bending, and Breaking: Enacting the “Illiberal Playbook” in Hungary and Poland. *Perspectives on Politics*, 20 (1): 86–101. <https://doi.org/10.1017/S1537592721001924>
- Power, Martin J.–Paul Widdop–Dan Parnell–James Carr–Stephen R. Millar (2020): Football and politics: the politics of football. *Managing Sport and Leisure*, 25 (1-2): 1–5. <https://doi.org/10.1080/23750472.2020.1723437>
- Ruddock, Andy (2024): Sport, media and populism: Why Polish soccer fans matter to European politics. *Journal of Multicultural Discourses*, 18 (3): 191–198. <https://doi.org/10.1080/17447143.2024.2315252>
- Sidnam, William (2015): The Arsenalisation of Space: the Imagined Community of a Football Club. *New Zealand Journal of Research on Europe*, 9 (1): 135–189.
- Sipos-Onyestyák, Nikolett–Szikora, Katalin–Szekeres, Diána (2024): Sports Facility Development and Politics in Budapest since 1945. *The International Journal of the History of Sport*, 41 (8): 736–759. <https://doi.org/10.1080/09523367.2024.2401355>
- Smith, Matthew (2022): Half of football fans say homophobia is a serious problem in the sport. *YouGov*, 2022. május 25. <https://yougov.co.uk/sport/articles/42604-half-football-fans-say-homophobia-serious-problem->
- Smith, Matthew (2024): Homophobia in football: the views of fans across Europe. *YouGov*, 2024. május 15. <https://yougov.co.uk/sport/articles/49409-homophobia-in-football-the-views-of-fans-across-europe>
- Smuk Péter (2013): Nemzeti értékek az Alaptörvényben. In: Szoboszlai-Kiss Katalin–Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*. Universitas Győr, 446–463.

- Spaaij, R.–De Waele, J. M.–Gibril, S.–Gloriozova, E. (2018): Football and politics: Between the local and the global. In: J. M. De Waele–S. Gibril–E. Gloriozova–R. Spaaij (eds.): *The Palgrave International Handbook of Football and Politics*. Palgrave Macmillan, 3–17.
- Szabó Ildikó (2006): *Nemzeti tematika és politikai szocializáció: A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon, 1867–2006*. Akadémiai doktori értekezés.
- Takács Tibor (2014): *Szoros emberfogás*. Jaffa.
- Tomic, Ivan (2023): Sport and National Identity. *South Eastern European Journal of Communication*, 5 (2): 97–103. <https://doi.org/10.47960/2712-0457.2.5.97>
- Walser, Julia–Fletcher, Thomas–Magrath, Roy (2021): Fan attitudes towards sexual minorities in German men's football. *Leisure Studies*, 41 (3): 356–371. <https://doi.org/10.1080/02614367.2021.1980088>

„HARCOSOK KLUBJA” ÉS AZ ELHALLGATOTT IGAZSÁG*

Politikai videónarratívák és morális érzelmkifejezés
a pandémia árnyékában¹

MITRÓ DÓRA

(Eötvös Loránd Tudományegyetem Pszichológiai Intézet)

*A tanulmány bérkezett: 2025. augusztus 15., opponálás: 2025. szeptember 9. –
2025. november 23., véglegesítés: 2026. január 30.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a morális érzelmek és a politikai narratívák megjelenését vizsgálja három magyarországi politikus – Orbán Viktor, Magyar Péter és Toroczkai László – COVID-19-járványt értékelő videóiban. A kutatás célja annak a feltárása, hogy milyen módon használják a politikai szereplők a morális érzelmeket a kollektív emlékezet alakítására, valamint, hogy ezeket hogyan közvetítik a multimodális narratívák verbális és képi elemei. A narratívaelemzés eredményei alapján a kormánypárti videó nemzeti büszkeséget és összefogást hangsúlyozó narratívát alkalmaz, a Tisza Párt videójának központi eleme a feldolgozatlan trauma és a felelősségre vonás, míg a Mi Hazánk Mozgalom a „felébredés” és a rendszerkritika motívumára épít. A multimodális elemek, köztük a nemzeti szimbólumok, archív felvételek és statisztikák minden esetben tudatosan támogatják a videók érzelmi és morális kereteit.

Kulcsszavak: morális érzelmek ■ COVID-19 ■ politikai narratíva ■ multimodális narratívaelemzés

Az elmúlt két évben a magyar politikai tér jelentős átalakuláson ment keresztül, új ellenzéki erőként Magyar Péter vezetésével megjelent a Tisza Párt, amely a 2024-es EP választáson 7 mandátumot szerzett, és a legfrissebb közvéleménykutatások szerint a 2026-os országgyűlési választáson a kormánypártok kihívója lehet,² emellett pedig megerősödött, és szintén mandátumot szerzett az Európai Parlamenti választáson a Mi Hazánk szélsőjobboldali párt. A megváltozott szereplői kör és erőviszonyok új kommunikációs stratégiák és narratívák megjelenését eredményezték. Jelen kutatás lehetőséget ad arra, hogy friss képet kapjunk a megváltozott erőviszonyokról és a politikai tér jelentős alakjairól,

* Ez a kutatás az Európai Unió támogatásával, a 101132601 számú támogatási megállapodás (MORES projekt) keretében valósult meg. A megfogalmazott nézetek és vélemények kizárólag a szerző(k) álláspontját tükrözik, és nem feltétlenül egyeznek az Európai Unió vagy az Európai Kutatási Végrehajtó Ügynökség álláspontjával. Az Európai Unió és a támogatás nyújtója nem vonható felelősségre ezekért.

amelyhez a tanulmány a járvány kezdete után 5 évvel megjelent, visszatekintő videókat fogja elemzés alá vonni. 2025 január 26-án, Orbán Viktor YouTube-csatornáján közlésre került az „Így győztük le a Covid-járványt” című videó,³ amely retrospektív módon mutatja be a Fidesz válságkezelési stratégiáját, hangsúlyozva az elért eredményeket és a kihívásokkal szembeni helytállást. A videó megjelenésével egy időben, az ellenzék vezéralakja, a Tisza Párt elnöke, Magyar Péter és Európai Parlamenti képviselője, Dr. Kulja András elő, online adásban beszéltek a témáról.⁴ Szemben a Fidesz sikerkommunikációjával, az ellenzéki párt kritikus hangvételben nyilatkozott a magyarországi járványhelyzetről és a kormány munkájáról. Ezen felül megjelent a szélsőjobboldali, a lezárásokkal szemben kritikus Mi Hazánk Mozgalom elnöke, Toroczkai László összegző videója is, „Amit sem Orbán Viktor, sem Magyar Péter nem mondott el a Covid-járványról!” címmel, amelyben az általuk képviselt, „elhallgattatott” narratívát mutatja be.⁵

A narratívák nem csupán az események egymásutániságát írják le, sokkal inkább azt a komplex keretrendszert, amiben a cselekvők, az események, az idő és a tér olyan módon szerveződnek, hogy azok jelentőségteljesen kapcsolódjanak egymáshoz, ahol mind az elbeszélő, mind a tartalom hatással vannak a narrációra (Whitebrook, 2001). A különböző narratívák kulcsszerepet játszanak a politikai kommunikációban, mivel ezek formálják az információk észlelését, a döntéshozatalt és érzéseinket, illetve lehetővé teszik a történelmi események újrafelvetését (Ash et al., 2022). A globális válsághelyzetek lehetőséget teremtenek a politikai szereplők számára, hogy eltérő narratívákat alakítsanak ki, amelyek révén befolyásolhatják saját támogatói bázisukat és a közvetített politikai képet (Hay, 1999), lehetőséget adva a versengő narratívák kibontakozásának és összehasonlításának. Ennek egyik közelmúltbeli példája a COVID–19-világjárvány, amelynek kezelése és az azt érő kritikák továbbra is kiemelt témái a magyar politikai közbeszédnek. A pandémia nem csupán egészségügyi és gazdasági kihívások elé állította a világot, hanem mélyreható politikai és társadalmi megosztottságot is előidézett (Muldoon et al., 2021).

A narratívák értelmezéséhez elengedhetetlen figyelembe venni azt a médiakörnyezetet, amelyben a tartalmak megjelennek és terjednek. A közösségi média mára a hírfogyasztás egyik fontos forrásává vált, ezen belül is egyre fontosabbak azok a platformok, ahol vizuális tartalmakat fogyasztunk, mint a YouTube, a Tiktok vagy az Instagram (Newman et al., 2024). A politikai kommunikációban szintén fontos szerepet töltenek be ezek a platformok, ugyanis a médiatartalmak hatékonyan közvetítenek morális érzelmeket (Szabó, 2024a). A politikai szereplők gyakran alkalmazznak ehhez köthető retorikai és vizuális eszközöket annak érdekében, hogy saját narratívájukat megerősítsék és befolyásolják a közvéleményt (Farkas–Bene, 2024).

A politikai térben zajló megszólalásokról feltételezhetjük, hogy tudatosan hivatottak irányítani a közvéleményt, alkalmanként emocionális közlések által

(Szabó–Kiss, 2021). A narratívaépítés során a politikai szereplők gyakran jelenítenek meg morális érzelmeket. A morális érzelmekifejezések hozzájárulnak a politikai konfliktusok elmélyítéséhez, az ellenfelek erkölcsi lejáratásához és a saját csoport morális megerősítéséhez. Ezek olyan érzelmi válaszok, amelyek egy társadalom normáihoz és értékeihez köthetők, és nem csupán az egyén saját érdekeit szolgálják, hanem más emberek vagy csoportok jólétére is kiterjednek (Cushman, 2011), ezáltal a társas kapcsolatok és az együttműködés fenntartásában kulcsszerepet játszanak, mivel előidézik a közösségi normákhoz való igazodást és a proszociális viselkedést (Szabó, 2024b).

Számos kutatás foglalkozik a morális érzelmek témájával, köztük a legkiemelkedőbb Jonathan Haidt elmélete (2003), ami négy fő kategóriába sorolja a morális érzelmeket: másokat elítélő érzelmek (például megvetés, harag, undor), önreflexív érzelmek (szégyen, bűntudat, büszkeség), mások szenvedésére adott érzelmek (együttérzés, empátia) és mások elismerésére adott érzelmek (hála, felemelkedettség érzése). A felsoroltak közül a jelen kutatás a szégyen és a büszkeség témáira épít, amelyek a magyar politikai narratívák legmeghatározóbb motívumai, mivel ezek egyaránt képesek legitimálni a hatalmat és delegitimálni az ellenfeleket.

Haidt (2003) szerint a szégyen egy olyan önreflexív morális érzelem, amely akkor jelenik meg, amikor az egyén azt észleli, hogy a társadalmi normákat megszegte és negatív megítélés tárgyává fog válni. Ennek következtében leértékeli önmagát, ezt pedig visszavonulással próbálja feloldani. Ezzel szemben a szégyenkeltés egy olyan társas folyamat, amelynek célja az, hogy másokban keltsen szégyenérzetet, feljogosítva önmagát mások megítélésére (Szabó–Kiss, 2023). A szégyenkeltés sokszor eszközként jelenik meg a morális felsőbbrendűség narratívájában (Tosi–Warmke, 2016), ahol az egyén vagy a csoport magát erkölcsileg másoknál magasabb rendűnek tünteti fel.

A szégyen ellentéte a büszkeség, amely általában a pozitív érzelmekhez kapcsolható, mivel az egyén olyan cselekedetek nyomán tapasztalja meg az érzést, amelyek azt jelzik, hogy az egyén jó és kompetens. A büszkeség torzult formája a hübrisz, vagyis arrogáns büszkeség, amely nem a teljesítmény vagy az erőfeszítés, hanem az én felsőbbrendűségének érzékelése mentén jön létre (Tracy et al., 2009). A hübrisz a pszichológiai kutatásokban gyakran az arrogancia, önhittség és túlzott önbizalom megnyilvánulásaként jelenik meg, amely szoros kapcsolatban áll az erkölcsi felsőbbrendűség narratívájával. A hübrisztikus vezetők a külső kritikákat és figyelmeztetéseket elutasítva irányítanak, sikerességüket arrogáns büszkélkedéssel hangsúlyozzák (Sadler-Smith et al., 2016). Jelen kutatás fontos részét képezi az, hogy milyen morális érzelmek kerülnek előtérbe a videók során, illetve, hogy a szégyenkeltés és a hübrisz, azaz a szégyentelenség, milyen módon jelennek meg a vizsgált megszólalásokban.

A kutatás célja annak feltárása, hogy hogyan építik fel a politikai aktorok a morális érzelmekifejezéseket tartalmazó narratívákat a járvány utólagos értéke-

lése során. Azonban azt fontos kiemelni, hogy az nem mérhető, hogy a narratívák a politikusok tényleges érzelmeire és belső megélésükre alapulnak-e, ezért pontosabb azt feltételezni, hogy ezek a narratívák stratégiai kommunikációs eszközként értelmezhető morális érzelmkifejezések. Továbbá a kutatásom célja, hogy a vizuális narratíva-analízis módszerét alkalmazva megértsük, milyen morális érzelmek jelennek meg a kiválasztott politikai szereplők kommunikációjában és hogyan használják ezeket a politikai pozíciójuk erősítésére. Az elemzés során különös figyelmet fordítok arra, hogy a vizuális elemek, a narratív struktúra és a morális érzelmek miként járulnak hozzá a politikai üzenetek közvetítéséhez, ezáltal átfogóbb képet kapva a magyar politikai diskurzusról.

Annak érdekében, hogy a kérdésről megfelelő képet alkossunk, multimodális elemzési mód használatára van szükség. A vizuális narratíva-elemzés és a narratív pszichológiai keret együttes alkalmazása lehetőséget teremt a morális érzelmkifejezések és a politikai narratívák összefüggéseinek feltárására a mai magyar politikai kommunikáció kontextusában. Az elemzés kiterjed mind a vizuális aspektusokra, mind a narratív struktúrákra, ezáltal lehetővé téve annak a feltárását, hogy a képi, verbális és auditív elemek hogyan járulnak hozzá a morális érzelmek politikai kommunikációban betöltött szerepéhez.

Ebben a kutatásban, a következő kutatási kérdést vizsgálom: milyen morális érzelmek jelennek meg Orbán Viktor, Magyar Péter és Toroczkai László koronavírus-járványra visszatekintő értékelő videóiban, és ezeket hogyan jelenítik meg a multimodális narratívák verbális, textuális és képi elemei által?

A pandémia időszakában számos hazai és nemzetközi kutatás is készült a COVID-19 és az érzelmek kapcsolatának témájában (vö. Kaur et al., 2021; Renström-Bäck, 2021; Szabó, 2022; Widmann, 2022), melyek erős hangsúlyt fektettek a médiakommunikációban megjelenő érzelmi megnyilvánulásokra és annak társadalmi hatásaira. Az elemzések rámutattak arra, hogy a válsághelyzetben közzétett politikai médiatartalmak nem csupán információkat közöltek, hanem aktívan formáltak a befogadók érzelmi reakcióit, ezzel hangsúlyozva a politikai szereplők érzelemszabályozási stratégiáinak jelentőségét. Azonban kevés figyelem irányult arra, hogy a politikai szereplők utólagosan hogyan értelmezik újra a járvány időszakában átélt eseményeket. Jelen kutatás ezért a magyar politikai élet vezéralakjai által közzétett retrospektív videókat multimodális vizuális narratíva-elemzés tárgyává teszi. Ezáltal a képi és verbális elemek egyaránt értelmezésre kerülnek, amely jelenleg a magyar politikatudomány kutatásain belül ritkán alkalmazott módszer.

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy Orbán Viktor, Magyar Péter és Toroczkai László koronavírus-járványra visszatekintő értékelő videóit eltérő, de tudatosan alkalmazott narratívákat, morális érzelmeket és vizuális elemeket alkalmaztak a szavazópolgárok megszólítása érdekében. A Fidesz narratívájában a domináns morális érzelm a büszkeség, valamint annak hübrisztikus formája, amely a válság sikeres kezelésén és a nemzeti egység

hangsúlyozásán keresztül jelenik meg. A Tisza Párt videójában ezzel szemben a szégyenkeltés, harag és empátia alkotja meg az érzelmi keretet, míg a személyes történetek bemutatásával a veszteség és az erkölcsi felelősségre vonás narratívája kerül középpontba. A Mi Hazánk Mozgalom videójában az erkölcsi felsőbbrendűség és a leleplezés narratívájában mind a szégyenkeltés, mind a hübrisztikus büszkeség helyet kap, amelyen keresztül az elbeszélő magát sikeresen pozicionálja a kívülálló igazságtevő szerepébe.

MÓDSZER

Jelen kvalitatív kutatás a vizuális narratíva-elemzést kombinálja a narratív pszichológiai módszertannal, ezáltal lehetőség nyílik három, a hazai koronavírus-járványt feldolgozó politikusi videó (ld. 1. táblázat) multimodális elemzésére, amelyben mind a vizuális, mind a narratív elemek figyelmet kapnak.

1. táblázat. A Covid-videókra vonatkozó alapadatok

A videó címe	A közzététel dátuma	Platform	Videó hossza (percben)	Főbb szereplők	Szereplők száma	Megtekintések száma
Így győztük le a Covid-járványt	2025. január 26.	YouTube	36	Orbán Viktor, Müller Cecília, Szíjjártó Péter, Dr. Szlávik János, Pintér Sándor, Prof. Dr. Merkely Béla	kb. 25	198 000 (2025. június. 16.)
Hogyan kezelte valójában a Covid-járványt a kormány?	2025. január 26.	Facebook Live / Reddit	92	Magyar Péter, Dr. Kulja András	2 fő + nézői levelek	302 000 (2025. június. 16.)
Amit sem Orbán Viktor, sem Magyar Péter nem mondott el a Covid-járványról!	2025. január 27.	YouTube	11	Toroczkai László	1 fő	186 000 (2025. június. 16.)

A két módszer együttes használatával jobban megérthetjük a közösségimédia-platformokon megjelenő mozgóképes tartalmakat és az általuk közvetített

narratívákat. A YouTube és egyéb videómegosztó platformok lehetőséget teremtenek arra, hogy a tartalomgyártók nagyobb kontrollt gyakoroljanak üzeneteik terjesztése felett (McBeth et al., 2012), ami tovább erősíti a narratív pszichológiai szempontok bevonásának jelentőségét.

Az elmúlt években a vizuális narratív elemzési módszer egyre nagyobb figyelmet kapott, mivel lehetőséget biztosít a politikai szereplők által megosztott vizuális tartalmak komplex elemzésére (Freistein–Gadinger, 2022a). A módszer alkalmas lehet a vizuális reprezentációk és a hozzájuk tartozó szövegek közötti dinamikus kapcsolat vizsgálatára (Freistein–Gadinger, 2020). Fontos kiemelni, hogy a legtöbb eddigi kutatás állóképeket vetett elemzés alá (vö. Braccio, 2023; Freistein–Gadinger, 2022a; Freistein–Gadinger, 2022b), jelen tanulmány azonban mozgóképes tartalmakra fog fókuszálni. Ez a megközelítés azonban kihívásokat is rejt magában, hiszen a mozgókép dinamikus természete új módszertani kérdéseket vet fel, ugyanakkor értékes alapot nyújthat a jövőbeli kutatások számára.

Elemzési szempontok

A vizuális narratívaelemzés során olyan alapvető képi jellemzőket vizsgálunk, amelyek befolyásolják a politikai üzenetek emocionális és morális hatását. Az elemzés középpontjában többek között a kameraállás és a képi kompozíció áll, amelyek azt határozzák meg, hogy a szereplők milyen érzelmi távolságból és nézőpontból jelennek meg; a közeli beállítások az empátia és az azonosulás lehetőségét erősítik, míg a kameraállások (alsó/felső/szemmagasság) a dominanciához kötődnek. Emellett figyelembe veszem a kameramozgásokat és a vágás ritmusát is, amelyek a narratív dinamika megteremtésében játszanak szerepet; míg a gyors vágás és kameramozgás feszültséget közvetít, addig a lassú tempó és a statikus képi világ stabilitást, megnyugvást közölhetnek. Fontos szempont a zenei aláfestés és a hangeffektusok vizsgálata is, amelyek gyakran tudattalanul strukturálják a befogadó érzelmi reakcióit és a képi tartalommal összhangban felerősíthetik a félelem, büszkeség, együttérzés vagy felháborodás érzését.

A különböző szimbólumok (pl. nemzeti zászló, kereszt, kórházi ágyak) különösen jelentőségteljesek, mivel érzelmi tartalmuk mellett ideológiai jelentéseket is hordoznak. A nemzeti szimbólumok a kollektív identitás és a politikai legitimáció narratíváit képviselik, az egészségügy jelképei a gondoskodás érzetét aktiválhatják. Vizsgálom továbbá a verbális és textuális elemek, mint a feliratok vagy a vizuálisan kiemelt szövegrészek megjelenését is, és azt, hogy ezek miként illeszkednek a képi kompozícióhoz és hogyan befolyásolják a narratíva morális tartalmát. Kiegészítő szempontként figyelembe veszem a videók színvilágát és fényhasználatát, valamint a nonverbális jeleket, amelyek szintén hozzájárulhatnak a morális érzelmek narratív építéséhez. A fenti szem-

pontok mentén elemzem, hogy a vizuális és multimodális elemek miként járulnak hozzá a morális érzelemkifejezések és politikai kijelentések közvetítéséhez a vizsgált videókban.

A narratív pszichológia azt vizsgálja, hogyan szervezik az emberek és a közösségek saját élettörténeteiket és a történetek miként tükrözik identitásukat, érzelmeiket és társas alkalmazkodásukat (László, 2011). Ezáltal a megközelítés alkalmas lehet a fent említett politikai videók elemzésére, mivel lehetővé teszi azt, hogy megértsük a politikai szereplők milyen narratív stratégiákat alkalmaznak az üzeneteik átadására. A módszer arra összpontosít, hogy a narratívák hogyan strukturálják a jelentést, miként formálják a befogadók érzelmi és kognitív válaszait, valamint milyen identitásformáló hatással bírnak (László, 2005).

A videók narratív elemeinek elemzését László János (2005) narratív pszichológiai tartalomelemzési keretrendszere alapján végzem, amely lehetővé teszi a különböző történetek pszichológiai jelentésrétegeinek feltárását. Az elemzés során több szempontot veszek figyelembe: először is a szereplők funkcióját, vagyis azt, hogy a narratívában megjelenő szereplők milyen társadalmi és pszichológiai pozícióban tűnnek fel, például vezetőként, áldozatként vagy bűnbakként. Fontos szempont továbbá a téri, érzelmi távolság szabályozás, amely azt mutatja meg, hogy a szereplők milyen érzelmi közelségben vagy távolságban állnak egymással, illetve a befogadóval. Elemzem az elbeszélői perspektívát is, vagyis azt, hogy ki meséli a történetet, milyen nézőpontból és milyen szerepet vállal benne. Az időélmény vizsgálata során arra fókuszálok, hogyan strukturálódik az események időrendje és milyen viszonyban áll a narratíva a múlt, a jelen és a jövő eseményeivel. A narratív koherencia azt mutatja meg, mennyire következetes és logikailag összefüggő a történet, míg a narratív értékelés arra világít rá, hogy milyen érzelmi és értékítéletek jelennek meg a szereplők megszólalásaiban. Végül a szelf-referencián keresztül azt vizsgálom, hogyan jelenik meg az elbeszélő önmaga a történetben, és miként formálja ezáltal saját identitását.

Emellett a dolgozat fókuszába azok a morális érzelmek kerülnek, amelyek a politikai narratívákban hozzájárulnak a politikai szereplők pozícióinak érzelmi megalapozásához. A vizsgálat különös figyelmet fordít a büszkeség, szegény, szégyenkeltés és erkölcsi felsőbbrendűség motívumokra, melyek szorosan kapcsolódnak a politikai identitáskonstrukcióhoz és a hatalmi pozíció legitimálásához. Azonban az olyan morális érzelmek, mint a harag, megvetés, empátia és hála szintén megjelenhetnek a narratívákban, de az elemzés során kiegészítő jelleggel bírnak, mivel kevésbé következetesen kapcsolódnak az identitásformáló narratívákhoz. A videók elemzése a bennük megjelenő morális érzelemkifejezések narratív keretei mentén történik, különös tekintettel a szégyenkeltés és a hübrisz visszatérő strukturális mintázatainak vizsgálatára, amelyek a következő elemek megjelenése alapján fognak elemzésre kerülni.

A szégyenkeltés narratívája egy olyan struktúrára épül, amelyben az elbeszélő kijelöl egy erkölcsi normát (pl. az igazmondás, felelősségvállalás vagy a közösség érdekeinek képviselése), majd annak megszegésével vádol meg egy másik szereplőt vagy csoportot, ezáltal morális felsőbbrendűségi pozíciót teremtet saját maga számára. A kritika ebben az esetben, nem kizárólag a konkrét cselekedetre irányul, hanem az érintett egész identitására kiterjed, ezzel továbbberősítve az érintett személy társadalomból való kizárásának fontosságát, a megtisztulás lehetőségét (például bocsánatkérés formájában) implicit vagy explicit módon ajánlva fel a vétkezőknek. A vizuális és verbális eszközök, például leleplező hangnem vagy érzelmileg megterhelő beszámolók, mind ennek az érzelmi mechanizmus alkalmazásának eszközei. Emellett a hübrisz narratívája az omnipotens, tévedhetetlen szereplő megkonstruálására törekszik. Az ilyen történetstruktúrákban a főszereplő – jellemzően valamilyen politikai vezető – teljes kontrollal bír az események fölött, magabiztosságát pedig sikerorientált nyelvhasználat, heroikus önábrázolással és széleskörű társadalmi támogatás demonstrálásával támasztja alá. A vizuális retorika (pl. állami intézmények megjelenítése, katonás rend) és a magas modalitású kijelentések („Magyarország megcsinálta”) az öngazolás és a kritika kizárásának eszközei. Az ilyen narratívákban a kritikus hangok gyakran teljesen hiányoznak, így a narrátor morális és kompetenciabeli felsőbbrendűsége megerősítést nyer, a társadalmi konfliktusok pedig elrejtve maradnak.

EREDMÉNYEK

ORBÁN VIKTOR – ÍGY GYŐZTÜK LE A COVID-JÁRVÁNYT – EXKLUZÍV

Cselekmény

A kormány által közzétett videóban elhangzó narratívák célja egy kollektív identitás kiépítése, a válságkezelés igazolása, valamint az érzelmi hatáskeltés. A történet a kezdeti fenyegetéstől a hősi helytálláson át a sikeres védekezésig jut el. A nemzeti identitásképzés egyik eszközévé vált a járvány elleni védekezés, amelyet a narratíva nem egy krízisként értelmez, hanem egy nemzeti erőpróbaként. A központi konfliktus nem explicit ellenfélhez kötődik, hanem a globális járvány jelentette fenyegetéshez. A „harcosok klubja” metafora központi motívuma a narratívának, amelyben a magyar emberek, a vezetők és egészségügyi dolgozók összefogása által közösen győzték le a globális krízishelyzetet. A videóban visszatérő motívum a bátorság és az erő, amelyek a magyar nemzet egységét hivatottak erősíteni, az országon belüli összefogás hangsúlyozása által. A narratíva értékelő dimenziója egyértelműen pozitív, ezáltal az esetlegesen vétett hibák teljesen háttérbe szorulnak.

Szereplők

A narratívában megjelenő szereplők funkcióinak vizsgálata során világosan elkülöníthetők a vezetői, szakértői és kollektív hösszerepek. Orbán Viktor kulcsszereplőként jelenik meg, aki az elbeszélés során kiemelkedő vezetőként és irányítóként pozicionálja magát. Gyakran személyesen is feltűnik kórház-látogatások során, csökkentve a vezető és az állampolgár közötti téri-érzelmi távolságot.

1. ábra. Orbán Viktor – Így győztük le a Covid-járványt – Exkluzív

Mellette Szijjártó Péter a hatékonyság és versenyképesség képviselője, amely által az mutatják be, hogy Magyarország mindenben leggyorsabban és leghatékonyabban cselekedett a Covid-járvány alatt. Emellett Müller Cecília, Szlavik János és Merkely Béla szakmai hitelességet kölcsönöznek a történetnek. A hétköznapi civilek, mint az orvosok, ápolók, tudományos szakemberek, pedagógusok a nemzeti összefogás eszközeként kerülnek bemutatásra. A széles támogatói bázis bemutatása továbbfokozza a magabiztosság és hitelesség érzését, illetve bemutatja azt, hogy a kormány a szakpolitikai intézkedéseket szakvélemények alapján hozta meg.

A narratívában kiemelt szerepet kap az érzelmi azonosulás motívuma, amelyet az orvosok, ápolók és hétköznapi emberek történeteinek keresztül mutatnak be, ezzel is erős és drámai hatást keltve. A dinamikát drámai jelenetek: „A legdrámaibb ezekben a helyzetekben leginkább az volt, amikor ápolónők kapták el a betegektől a Covidot”; „Még a legeslegelső hullámban volt egy kismama, akinek úgy született meg a kisgyermek, teljesen normális terhességben, hogy ő pozitív volt, hát óriási volt az aggodalom, hogy mi lesz a kisbabával, hogy tud majd akkor a gyerme-

kével időt tölteni, és aztán persze minden jó lett” és személyes történetek: „Laosz körön a thaiföldi érkezés utáni teszt az pozitív lett, akkor még nem éreztem semmit. Haza is hoztak és az egy borzasztó 17 nap volt karanténban. Nagyon beteg is voltam. Ráadásul akkor még nem volt oltás, nem tudtuk, hogy mivel jár ez az egész. Ott volt ez az egész bizonytalanság, hogy egyik nap így voltam, a másik nap úgy. Szóval tényleg borzasztó volt.” teszik hitelessé.

A szelfreferenciát vizsgálva láthatjuk, hogy a karakterek kizárólag pozitív színben jelennek meg, ezzel megerősítve a nemzeti identitást és egységet. A Fidesz megszokott kommunikációjától (Böcskei, 2021) eltérve a szégyenkeltés és ellenségkonstruálás teljesen elmarad, sem az ellenzék, sem a kritikusok nem kerülnek megemlézésre, még negatív színben sem, ezzel is azt a narratívát erősítve, hogy a járványkezelési stratégiák hibátlanok voltak. A kormány magukat erkölcsileg és intellektuálisan felsőbbrendű pozícióba helyezik ezzel mutatva, hogy minden áldozatot meghoztak a magyar állampolgárok érdekében, mindezt a tévedhetetlenség lencséjén keresztül bemutatva.

Szerkezet

A videó a járvány hirtelen felütésétől indul, majd a krízis csúcspontján keresztül eljut a megoldásig, amely egy koherens és lineáris narratív struktúrába szerveződik. Az elbeszélés egyből azzal kezdődik, hogy a Covid-járvány felütötte a fejét, azonban a magyar szakemberek proaktivitása miatt a védekezés az országban hamar megkezdődhetett. A videó drámai tempóban ível felfelé egészen a narratíva tetőpontjáig, amely egybeesik a Covid-járvány csúcspontjával is. Innentől elkezdődik a megoldás, vagyis a vakcinák beadása, amelyet a maszkok elhagyása, majd a normához való visszatérés követ.

Az időélmény a történetben a járvány időszakához hasonlóan strukturálódik, az elbeszélés ugyan utólagos és retrospektív, de a drámai sürgősség és gyors reagálás élménye által az időt sűrítettnek éljük meg. A jövőre is jelentős hangsúly kerül, a tapasztalatok tanulságként szolgálnak, örökséget képviselnek a következő generációk számára.

Az elbeszélői perspektíva többszörösen rétegezett, de a domináns nézőpont egy központosított, a kormány nézőpontjából strukturált narratíva, ahol az elsőszámú elbeszélő maga a miniszterelnök. A miniszterek és orvosok hitelesítő funkciót hivatottak adni a narratívához, a megszólaltatott idősök pedig a „valódi tapasztalatot” közvetítik. A videó narratívája az információkat szelektív módon mutatja be, ezzel irányított és zárt értelmezést kínál a néző számára, amely kevés teret hagy alternatív értelmezéseknek.

Érzelmi dinamika

A morális érzelmek közül a videóban a legdominánsabban megjelenő motívumok a büszkeség és a hübrisztikus büszkeség, amelyek mind szerkezetileg,

mind pedig a karakterábrázolásban meghatározó szerepet töltenek be. A történet érzelmi ívet követ, mivel kezdetben a félelem és bizonytalanság dominál, ezt fokozatosan felváltja a cselekvés és a megküzdés, ezáltal pedig eljut a siker és a megnyugvás érzelmi állapotáig. Ezzel a járványkezelést egy lezárt, pozitív kimenetelű folyamatként kezelve. A büszkeség kollektív érzelmeként konstruálódik, a hübrisztikus formája pedig elsősorban a kormányzati szereplők karakterábrázolásában jelenik meg, ezzel minimalizálva az alternatív értelmezések lehetőségét a járvány időszakáról. Ez a fokozatos érzelmi elrendezés elősegíti a nézők azonosulását a kormánnyal és megerősíti a pozitív narratívát a járványkezeléssel kapcsolatban.

Vizuális narratíva-elemzés

A kormánypárti videó vizuális kompozícióját a sokszínűség és a dinamizmus jellemzi. A felvételek különböző helyszíneken készültek, láthatók interjúhelyzetek, megbeszélések, kórházi jelenetek, utcai felvételek, repülőtéri pillanatok és archív képsorok. Az interjúk során a szereplők általában félközeli beállításban, szemmagasságból jelennek meg, egy irodában vagy szobában, gyakran a magyar zászló előtt, amely a nemzeti identitás hangsúlyozását szolgálja. A beszélők nem a kamerába, hanem a kamera mögött ülő, nem látható interjúztatóhoz intézik szavaikat. Ez a beállítás egyszerre teremt professzionális és közvetett kommunikációt. Az olyan szereplők, mint a miniszterek és szakértők formális szerepben jelennek meg, míg Orbán Viktor gyakran olyan helyszíneken tűnik fel, ahol emberekkel kerül interakcióba, ezzel emberközelibb, „nép között járó” vezetőként pozicionálja magát.

A kameramozgásokat tekintve az interjúk során jellemzően statikus képekkel találkozunk, azonban a különböző helyszínek bemutatásakor pásztázó kameramozgások is megjelennek, például a kórházak belső tereinek részletes bemutatása során. A vágásdinamika gyors és ritmikus, a képek között gyakori a váltás, különösen az archív felvételek és az interjúk között. Az elbeszélők arca csak időnként marad hosszabban képen, gyakoriak az illusztratív bejátszások, amelyek a tartalomhoz kapcsolódó képeket (pl. oltás, üres utcák, orvosok) mutatnak be. Ez a szerkesztésmód növeli a videó tempóját és fokozza a drámai hatást.

A zene szinte végig jelen van a videóban és jelentősen hozzájárul az érzelmi helyzet kialakításához. A különböző szakaszokban változó hangulatú zenei aláfestés, például diadalmas, komoly vagy érzelmes, ami segíti a nézők érzelmi bevonódását. A videó érzelmi csúcspontján elhangzik az *Ismerős Arcok* „Nélküled” című dala, amely a nemzeti összetartozás erőteljes szimbóluma. Ez a zenei bejátszás azt hivatott jelezni, hogy a különböző társadalmi csoportok – köztük a gyerekek, felnőttek és külföldi magyarok – egységben vésztették át a járványt.

A képi szimbólumok között dominálnak a nemzeti jelképek (magyar zászló), kórházi jelenetek, betegágyak, valamint olyan vizuális motívumok, amelyek a kollektív erőfeszítést és összefogást hangsúlyozzák (pl. biztató üzenetek az orvosoknak), illetve a nemzeti egység és kitartás metaforáiként is működnek. Textuális elemek csak a sikeres beoltásokkal kapcsolatban jelennek meg, azonban egyéb statisztikai adatok nincsenek jelen a videóban. Emellett láthatók rövid, erőteljes kijelentések („Magyarország megcsinálta”, „Nekünk minden élet számít”), amelyek a siker üzenetét közvetítik.

A videó fényhasználata is tudatosan szerkesztett. Az interjúk alatt a háttér sötét, míg a beszélők arcát megvilágítják, ezzel is kiemelve őket. A visszatekintő, múltbeli jelenetekre jellemző a fakóbb, fekete-fehér vagy szürke színvilág, valamint a képszélek sötétítése, amely a néző figyelmét a középpontra irányítja és a drámaiságot fokozza. A testbeszéd és mimika alapján a szereplők határozottságot és nyugalmat sugároznak, ez különösen a minisztereknél és szakértőknél figyelhető meg, akik kompetens és megbízható benyomást keltenek.

ÖSSZEFOGLALÁS

A videó narratívájának elsődleges célja a járványkezelés során hozott politikai döntések utólagos igazolása és legitimálása. Ezt egyrészt a gyors, proaktív és hatékony cselekvés hangsúlyozásával éri el, amelyre számos szereplő konkrét példákkal utal. A „totális védekezés”, a „megszervezett beszerzések” és az „orvosokba vetett bizalom” retorikai elemek egy jól működő, felelős állami irányításra utalnak. A narratíva másik fontos célja a kollektív emlékezet formálása, a múlt eseményeinek szelektív értelmezésével egy olyan szándékoltan konstruált valóságot mutat be, amely elhallgatja a társadalmi feszültségeket és a kritikus hangokat, ezáltal az eseményeket egyértelmű sikertörténetként keretezi. A történet központi motívumai közé tartozik a bátorság, az összefogás és a hősi helytállás, míg a negatív pólus alig, vagy egyáltalán nem jelenik meg. Így a narratíva egyértelműen azt az üzenetet közvetíti, hogy a magyar társadalom és kormány példamutatóan és hibátlanul kezelte a válságot.

A narratíva fő célja	A karakter-ábrázolás	Koherencia	A vizuális narratíva jellemzői	A megjelenő morális érzelmek
A járványkezelés legitimálása, a válság sikeres lezárásának bemutatása	Kormány és tagjai, mint kompetens, sikeres vezetőség. Fontos a néphez való kötődés és közelség	Szerkezeti és időbeli linearitás, koherencia tudatosan kiépítve	Dinamikus vágás, drámai képi és zenei világ	Büszkeség, hübrisztikus büszkeség

MAGYAR PÉTER – HOGYAN KEZELTE VALÓJÁBAN
A COVID-JÁRVÁNYT A KORMÁNY?

Cselekmény

A Tisza Párt elnöke, Magyar Péter és európai parlamenti képviselője, Dr. Kulja András élő közvetítés keretében osztották meg nézeteiket a kormányzati járványkezeléssel kapcsolatban, amelyhez kiindulópontként az Orbán Viktor által megosztott videó szolgált. A beszélgetés fókuszában a kormánypárt hivatalos narratívájának megkérdőjelezése és lebontása áll, amely által a nézők árnyaltabb képet kapnak a Covid-19-világjárvány alatti és utáni magyar egészségügy helyzetéről. A narratív értékelés szempontjából a történet konfliktusa a hivatalos és a megélt valóság közötti ellentétre épül. A narratíva a leleplezés logikáját követi, mivel a néző fokozatosan szembesül a kormányzati kommunikáció és az egészségügyi valóság közötti különbségekkel.

Szereplők

Az adás során a két főszereplő, Magyar Péter és Dr. Kulja András eltérő narratív funkciókat töltenek be. Magyar Péter elsősorban kritikus elemzőként, illetve narrátori szerepben jelenik meg, a beszélgetést reflexiók és kérdések révén strukturálja, miközben folyamatosan hitelteleníti a kormányzat hivatalos narratíváját.

Kulja ezzel szemben tanúságtevőként lép színre, aki személyes orvosi tapasztalataival hitelesíti az ellennarratívát. Ebben a konstrukcióban kettős szerepet tölt be, mivel egyszerre jelenik meg a hősi helytállás és a rendszer áldozatává válás pozíciójában. Elbeszélései nem csupán egyéni történeteket, hanem strukturális hiányosságokat, intézményi kudarcokat is bemutatnak, valamint említésre kerül a szervezetlenség, a mentális teher és a kommunikációs kontroll, amely ezt az időszakot jellemezte az egészségügyi dolgozók számára. Ez az alternatív narratíva éles ellentétet képez a kormányzati szereplők által képviselt „sikertörténettel”, amely a járványidőszak kollektív emlékezetének kontrollját célozza meg.

A beszélgetés narratív szerkezetében a „mi” és „ők” morális kettősség szelf-referencia eszközén keresztül válik hangsúlyossá, mivel az elbeszélők saját magukat az igazság birtokosaként határozzák meg, míg a kormányzati szereplőket a hazugság terjesztőiként pozicionálják. A kormányzati szereplők említése során, a Tisza Párt képviselői tudatosan távolítják el magukat a Fidesz sikerkommunikációjától, amelyet a szégyenkeltés motívumával hangsúlyoznak a videóban. A befogadók érzelmi bevonását és azonosulását erősítve több, a nézők által beküldött, érzelmileg megterhelő levél is felolvasásra kerül (pl. családtag elvesztése, egészségügyi dolgozók kimerültsége, a kórházi ellátás embertelen körülményei), amelyek a téri, érzelmi távolságszabályozás eszkö-

zeként működnek. A levélírók ezáltal a kollektív trauma hordozóiként jelennek meg a narratívában.

Szerkezet

Az elbeszélői perspektíva a kétfős párbeszéd helyzetén alapszik. Itt Magyar Péter, a civil ember képviselőként jelenik meg a narrátori pozíciója mellett, Kulja pedig egy mélyebb betekintést kínál az egészségügy válságáról. A perspektíva informális szerkezete miatt a néző úgy érezheti, hogy ő is a beszélgetés része, ezáltal a Tisza Párt képviselőit közelebbinek érezheti magához.

Az időélmény retrospektív módon, a Covid-időszak eseményeire visszatekintve jelenik meg, azonban a visszaemlékezések mindig a jelen politikai kommunikációjára adott kritikai válaszként jelennek meg. A múlt így nem lezárt történetként, hanem a jelenben is aktív, újraértelmezett tapasztalatként van jelen. A traumatikus események narratív feldolgozása gyakran szenzoros és érzelmi részletekben gazdagok, azonban strukturálisan töredezettek, ismétlődőek és kevésbé koherensek lehetnek (Crespo–Fernández-Lansac, 2016). Az ilyen narratívákban fontos szerepet tölt be a múlt folyamatos értelmezése és újraértékelése, ez a videó során Kulja elbeszéléseiben többször felmerül, ennek következtében a narratíva koherenciája nem lineáris módon valósul meg. Azonban a videó narratív struktúrája klasszikus mintát követ, amelyben a különböző elemek jól elhatárolhatóak egymástól. A kiindulási helyzet az Orbán Viktor által közzétett győzelmi propagandavideó, amivel szemben áll a magyar állampolgárok által megélt valóság. A központi konfliktust a két narratíva közötti ellentmondás adja, ahol a hivatalos győzelmi narratíva („Harcosok klubja”, „Megcsináltuk”) a Covid-időszakot sikernek mutatja be, míg a valós, megtapasztalt tragikus események („50 ezer haláleset”, „szakemberhiány”) egészen más képet festenek az ország helyzetéről. A két narratíva közötti ellentét a lélegeztetőgép-ügy említésekor tetőzik, hiszen a kormány kommunikációja szerint megfelelő mennyiségű gép állt rendelkezésre, míg a Tisza Párt szembeállítja a nézőket azzal a ténnyel, hogy az említett gépek használhatatlanok voltak, amely a kormányzati narratíva erkölcsi delegitimálását szolgálja.

Érzelmi dinamika

A narratíva célja az igazság bemutatása, valamint a kollektív gyász és trauma elismerése. Ebben a folyamatban a morális érzelmek, különösen a harag, a szégyen és az empátia aktívan formálják az események értelmezési kereteit. A narratíva érzelmi íve először az áldozatok iránti együttérzésre épül, majd dühöt és az igazságérzet megsértettségének érzését vált ki. Magyar Péterék narratívája szerint a Fidesz hivatalos kommunikációja a valóság torzítására és az erkölcsi felelősség elhárítására szolgál, amelyet nem pusztán politikai, hanem etikai problémaként tárgyalnak. Ennek következtében a narratíva a nézőt morális ítéletalkotásra ösztönzi, így a külső csoport nem csupán hibás, hanem

erkölcsileg elítélendő szereplőként jelenik meg. A szégyen és a szégyenkeltés tehát a narratíva kulcsmotívumaként működik, amely a politikai ellenfél teljes erkölcsi leértékeléséhez vezet.

Vizuális narratíva-elemzés

A videó vizuális szerkesztése tudatosan az emberközeliségre és a hitelességre épül. A szereplők, Magyar Péter és Dr. Kulja András egy semleges stúdiótérben jelennek meg. A háttér letisztult, csak a pártlogókat jeleníti meg, így a fókusz kizárólag a megszólalókra irányul. A kamera szemmagasságból, középre komponáltan rögzíti a szereplőket, így a nézők úgy érezhetik, ők is a beszélgetés részei, ez pedig érzelmi azonosulást válthat ki (ld. 2. ábra).

2. ábra. Magyar Péter és Dr. Kulja András – Hogyan kezelte valójában a Covid-járványt a kormány?

A kamera statikus, mivel élő adásban zajlott a beszélgetés, vágás is csak akkor történik, ha az egyik szereplőről a másikra vált a kamera, vagy ha egyéb felvételeket illesztenek be a beszélgetésbe. A videó szerkesztése lassú és kiegyensúlyozott, ami komolyságot közvetít. Ez a ritmus lehetőséget ad az elhangzottak teljeskörű feldolgozására; ez pedig különösen fontos, amikor súlyos társadalmi problémákról, halálesetekről vagy a politikai felelősség kérdéséről esik szó. A videó néhány pontján bejátszások és animált statisztikák is megjelennek, például a lélegeztetőgépek számáról, a halálozási adatokról vagy a kormány politikusainak korábbi megszólalásairól. A bejátszások az elhangzó kritikák vizuális alátámasztásaként működnek.

Zenei aláfestés egyáltalán nincs jelen a beszélgetés alatt, ami felerősíti a beszélők hiteles jelenlétét és a videó dokumentarista hangvételt. A fényhasz-

nálat szintén a közvetlenséget szolgálja: a háttér sötétebb tónusú, így az arcok és a gesztusok kiemelkednek a térből.

A testbeszéd és a mimika visszafogott, de következetes, jól illeszkedik a videó mondanivalójához. Magyar Péter beszédstílusa higgadt, néha enyhén indulatos. Dr. Kulja András arckifejezése komoly, néha feszültséggel és szomorúsággal teli, különösen akkor, amikor személyes, érzelmileg megterhelő történeteket oszt meg. Mindkét szereplő gesztikulációja visszafogott, de érzelmileg őszinte, a szemkontaktus, a fej- és kézmozdulatok az empátia jeleiként értelmezhetők.

ÖSSZEFOGLALÁS

A narratíva célja a kollektív igazságkeresés és a hivatalos narratíva dekonstruálása, amely által arra törekszik, hogy a kollektív emlékezetet ne a sikerpropaganda, hanem az átélt valóság formálja. Ezáltal nem csupán erős érzelmi reakciót válthat ki a nézőkből, hanem olyan morális cselekvésre is ösztönözheti őket, mint a társadalmi felelősségvállalás. Az emlékezet mindig értelmezések és érzelmi szűrők mentén formálódik. Magyar Péterék egyik célja lehetett a magyarok által átélt gyász és veszteség validálása és a kollektív traumaemlékezet fenntartása.

A történetben dominánsak az olyan morális érzelmek, mint a harag, az empátia, a szégyen és a bűntudat. A harag a kormány erkölcsileg elfogadhatatlan döntéseire irányul, illetve arra, hogy ezt a veszteséges időszakot sikerkommunikációval próbálták megmásítani. Kulja által a nézők empátiás bevonódást élhetnek át az orvosi élményeken keresztül, illetve a nézők által beküldött történetek segítségével.

A narratíva fő célja	A karakter-ábrázolás	Koherencia	A vizuális narratíva jellemzői	A megjelenő morális érzelmek
A hivatalos narratíva megkérdőjelezése, a kollektív trauma és veszteségek láthatóvá tétele	Magyar Péter mint kritikus elemző és narrátor. Dr. Kulja András mint tanúságtevő	A narratív koherencia és az időélmény nem lineáris, fontos a múlt újraértelmezése	Statikus, letisztult képi világ	Szégyenkeltés

A videó legfontosabb motívuma a szégyenkeltés, ami az erkölcsi leleplezés retorikáján keresztül valósul meg, mivel a narratíva elítéli a miniszterelnök és a kormány kommunikációját, azt morálisan elfogadhatatlannak ítéli. A beszélgetés világosan megfogalmaz több erkölcsi normát is, köztük például az egészségügy segítése, a kormányzati feladatok teljes körű ellátása, a magyarok ér-

dekeinek szolgálása és a hazugságok mellőzése. Magyar Péter a kormányt, elsősorban pedig Orbán Viktort jelöli meg a fent említett normák megszegőjének. A videó során nyíltan bírálja a kormányzati szereplőket és cselekedeteiket. A Tisza Párt képviselői magukat a kormánypárttal szemben, egy morálisan felsőbbrendű pozícióba helyezik. Emellett Kulja narratívája révén a felsőbbrendű csoportba kerülnek az orvosok, ápolók és azok a betegek és hozzátartozói, akik a Covid-időszakot és a magyarországi járványkezelési helyzetet elszenvedték. A szégyenkeltés keretein belül a bűnbánatra vagy megtisztulásra nem adnak lehetőséget a kormányzati szereplőknek, a magyar politikai életből száműznék, tetteikért felelősségre vonnák őket.

TOROCZKAI LÁSZLÓ – AMIT SEM ORBÁN VIKTOR, SEM MAGYAR PÉTER
NEM MONDOTT EL A COVID-JÁRVÁNYRÓL!

Cselekmény

A szélsőjobboldali Mi Hazánk Mozgalom elnöke, Toroczkai László által közölt videó egy alternatív, általuk a „harmadik útnak” nevezett narratívát képviseli, amely mind a kormánypárti, mind az ellenzéki, elsősorban a Tisza Párthoz köthető álláspont felé éles kritikákat fogalmaz meg a Covid-járvány eseményeivel és a járványkezelési stratégiákkal kapcsolatban. A videó egy olyan érzelmi keretet kínál, amely új jelentést adhat a Covid-időszaknak, azok számára, akik elégedetlenek voltak az akkori döntésekkel. A történet érzelmi és morális kereteit a harag és a megfélemlítés miatti felháborodás határozza meg. A narratív értékelésen keresztül az érzelmek a közönséget igazságkeresésre és politikai ébredésre ösztönzik.

Szereplők

Ebben a kontextusban Toroczkai László a „leleplező” szerepkörét tölti be, ő az, aki a rejtve maradt valóságot a nyilvánosság elé tárja. A videó főszereplőjeként nemcsak az igazság birtokosaként jelenik meg, hanem egyúttal annak hiteles közvetítőjeként is, akinek küldetése a félrevezetett állampolgárok felvilágosítása. A szelfreferencia által a beszédében megjelenik az intellektuális és morális fölény, magát a hatalmi struktúrán kívülinek látja, aki ezáltal képes a valóság feltárására. Toroczkai László hangsúlyozza morális felsőbbrendűségét; saját és pártja tevékenységét így mutatja be: „A Mi Hazánk Mozgalom az egész Covid-időszakot végigküzdötte, rengeteget tüntettünk, rengeteget tiltakoztunk, rengeteg oknyomozó, tényfeltáró videót készítettünk.”.

A narratíva Orbán Viktort és Magyar Pétert egy hiányos és megfélemlítő narratíva képviselőinek állítja be, akik céljukként a választópolgárok megfélemlítését választották. Az emlékezetpolitikára jellemző szelektív emlékezet

motívumát előhívva, a videó a hatalmon lévőkről azt a képet festi, hogy kizárólag a számukra kedvező valóságelemeket emelik ki a politikai céljaik elérése érdekében, az igazságot manipulálva vagy megmászva (Pataki, 2010). Ezen felül megjelenik a magyar társadalom is mint szereplő, az „áldozat” szerepében, a videó azt sugallja, hogy az emberek megtevesztés áldozatai lettek és most szembesülniük kell a valósággal.

Az elbeszélő érzelmileg közelíti magát a hallgatósághoz, személyes hangvételt alkalmazva, közvetlenül a magyar emberekhez szól. Azonban a hatalmi szereplőktől és a nemzetközi szervezetektől távolságot tart, őket ridegnek és manipulatívnak állítja be, ezáltal megjelenik a „mi” és „ők” közötti ellentét is, ahol a saját csoport a kiszolgáltatottságot, míg a külső csoport a döntéshozó szerepet képviseli. A szereplők világos erkölcsi ellentétben jelennek meg, a „jók” és a „rosszak” élesen elkülönülnek egymástól. A morális polarizáció hasonló elbeszélői mintázatot mutat a Tisza Párt narratívájával, azonban a Mi Hazánk Mozgalom esetében radikálisabb állítások és érzelmi tónus jelennek meg.

Szerkezet

Az elbeszélői perspektíva első személyű, a narrátor a kamerába beszél, így közvetlen kapcsolatot teremt a nézőkkel, ezzel érzelmileg bevonva a hallgatóságot. Toroczkai nem csupán történetmondó, hanem aktív értelmező is, mivel az eseményeket nemcsak elmeséli, hanem folyamatosan minősíti, értelmezi, ezáltal saját szerepét – mint igazságfeltáró – is beemeli a történetbe. A narratívában önéletrajzi elemek is megjelennek, hiszen az elbeszélő saját tapasztalatait, élményeit is integrálja az elmondottakba, ezzel adva hitelességet a történetének.

A narratív pszichológia egyik alapvető eleme a múlt eseményeinek és a személyes identitásnak a szubjektív újraértelmezése (László, 2005). Ez a folyamat nem az objektív valóság rekonstruálására törekszik, hanem arra, hogy a tapasztalataink szűrőjén keresztül szubjektíven értelmezzük életünk történéseit. A Mi Hazánk videója éppen ezt a narratív pszichológiai elvet használja ki, a múlt eseményeit, jelen esetben a Covid-időszakot egy új értelmezési keretbe helyezi. Ez az új kontextus élesen szembe megy a hivatalos, mainstream állásponttal, és a járványkezelést nem pusztán hibásnak, hanem tudatosan félrevezető, manipulatív folyamatként ábrázolja. A narratíva célja, hogy a közös múltat átértelmezze, és egy olyan kollektív emlékezetet formáljon, amely a hatalommal szembeni bizalmatlanságon alapul, ezzel a nézők jövőbeli politikai preferenciáit és társadalmi hozzáállását is befolyásolná.

A narratíva logikusan van felépítve, először megismerjük a problémát, majd megtudjuk mi az elhallgatott igazság, ezt követi a leleplezés majd a konklúzió. Toroczkai érveket, példákat, történeti mozzanatokot mutat be, amelyek együtt belső egységet alkotnak, ezáltal a politikai eseményeket új értelmezési keretbe foglalja. A történet zárt struktúrájú, kevés nyitottságot hagy alternatív értelmezésre, amely szintén a koherenciát erősíti.

Érzelmi dinamika

A videó érzelmi és morális dinamikáját a felháborodásra és erkölcsi ítéletalkotásra épülő narratíva határozza meg. A történet emocionális szerkezete a felháborodásból indul ki, majd a leleplezés során eléri a csúcspontját, végül egy moralizáló konklúzióban ér véget. Az elbeszélés számos erőteljes morális és érzelmi töltetű jelenetet vonultat fel, például az árulás, a káosz, a kísérletezés és a veszély motívumait, amelyek célja a nézők érzelmi bevonása, az igazságérzet aktiválása és a morális felháborodáskeltés. A narratíva olyan erkölcsi normákat állít fel, mint a magyar polgárok megvédelem vagy az igazság kimondása, amelyeket többek közt a kormány megszegett. A szabályszegők, akik részt vettek a rendszer fenntartásában – mint például a politikusok, döntéshozók, bizonyos orvosok, kutatók vagy akár a hétköznapi emberek is –, és akik kritikátlanul elfogadták az intézkedéseket, a narratíva elbeszélője által nyilvános bírálat áldozatai lesznek. Az érzelmek további bevonása érdekében a narratíva kitér a részvétnyilvánításra azon emberek felé, akik valamilyen kárt szenvedtek el a Covid-járvány során átélt rendszerhibák által (halálesetek, vállalkozók, a munkanélkülivé vált emberek). Ugyanakkor a Mi Hazánk Mozgalom tevékenységének bemutatása során megjelenik a hübrisztikus büszkeség, amely tovább hangsúlyozza az erkölcsi felsőbbrendűséget. Ennek eszközéül politikai ellenfelei leértékelését választotta, amely több megszólalásban is megjelenik, például: *„Most pedig elmondom, hogy Orbán Viktor és a Fidesz, illetve az ő globalista ellenzéke hogyan tették tönkre fél Magyarországot, hogyan árulták el a magyarokat a Covid-időszakban.”; „Kulja András pedig a véleményterror élharcosa.”.*

Vizuális narratíva-elemzés

Toroczkai László videójának központi jellemzője a leleplező, kritikus hangvétel, amelyhez szervesen illeszkedik a vizuális szerkesztés. A videó fő helyszíne Szeged, azon belül az épület, amelyen megtalálható a Karikó Katalint ábrázoló freskó (ld. 3. ábra). A képi kompozíció tudatosan osztja meg a figyelmet a beszélő és a háttér között, a szereplő hol a kép szélén, hol középen helyezkedik el, így a freskó, mint ismétlődő, de kontextusában kritikus szimbólum, hangsúlyosan jelenik meg. A kameraállás kezdetben alulnézeti és távolabbi, majd később közelebb húzódva közelebb képeket mutat.

A kameramozgás szinte állandó, bár a fő beállítás statikusnak tűnik, enyhe mozgás végig érzékelhető, ami élő, közvetlen hatást kelt. A vágások tempója változékony, míg a fő narrátor képe hosszabban látható, ezt gyakran szakítják meg archív felvételek, képek, cikkrészletek és videók más közszereplőkről, például Kulja Andrásról. A bejátszások nemcsak a videó feszültségét fokozzák, hanem Toroczkai leleplező narratíváját is megerősítik, amely szerint ő az egyetlen, aki a valóságot ismeri és meg meri mutatni.

3. ábra. Toroczkai László – Amit sem Orbán Viktor, sem Magyar Péter nem mondott el a Covid-járványról!

A videó zenei világa minimális, csak Toroczkai YouTube-csatornájának a bemutatására szolgáló montázsképek alatt hallható, illetve a vágóképek közötti ugrásokat hangeffektusok kísérik. Ez a letisztult auditív tér kiemeli a beszélő szavait és fokozza a közvetlen, „valódi” megszólalás illúzióját. A vizuális szimbólumok, például a Karikó-freskó, a Szegedi Biológiai Kutatóintézet képei, vagy az erőteljesen keretezett cikkrészletek egyértelműen alátámasztják a videó politikai és morális üzeneteit. Az idézett cikkek kijelölt vagy pirossal keretezett részei retorikai eszközként működnek, amelyek nem pusztán ilusztrálnak, hanem az érzelmi és morális értelmezést is irányítják.

A fényhasználat természetes, Toroczkai testbeszéde és mimikája határozott, folyamatos a gesztikuláció és erős a szemkontaktus a kamerával. Ez a kommunikációs stílus az önbizalmat és az elhivatottságot hangsúlyozza, ugyanakkor nem nélkülözi időnként az indulatos tónust sem.

ÖSSZEFOGLALÁS

Toroczkai László videója egy leleplező narratívára épül, amelyben a kormányt és az ellenzéket egyaránt bírálja a COVID-19 időszakában tanúsított magatartásuk miatt. A történet középpontjában az elhallgatott igazság feltárása áll, Toroczkai pedig önmagát kívülálló, igazságot képviselő szereplőként pozicionálja. A narratívában olyan erőteljes morális érzelmek dominálnak, mint a harag, a hübrisz, a szégyenkeltés és a morális felsőbbrendűség. A videó zárt szer-

kezetű, koherens történetet kínál, amely egyértelmű erkölcsi ítéleteket fogalmaz meg, és kevés mozgásteret hagy az alternatív értelmezéseknek. A cél nem csupán a múlt újraértelmezése, hanem a politikai rendszerrel szembeni bizalmatlanság megerősítése is.

A narratíva fő célja	A karakter-ábrázolás	Koherencia	A vizuális narratíva jellemzői	A megjelenő morális érzelmek
Leleplezés és igazságfeltárás, a teljes politikai elit erkölcsi delegitimálása	„Rendszer”, mint bűnös, Toroczkai László, mint erkölcsileg felsőbbrendű személy	A narratíva koherens és tudatosan strukturált, az időélmény újraértelmező	Változékony tempó, gyakori bevágások archív felvételekről, közszereplőkről	Szégyenkeltés, hübrisztikus büszkeség

KONKLÚZIÓ

A tanulmány célja annak a feltárása volt, hogy a politikai szereplők miként alkalmaznak morális érzelmeket a mozgóképes tartalmaikban és ezeket hogyan jelenítik meg a multimodális narratívák elemei által. Az elemzés eredményei rávilágítanak arra, hogy a vizsgált politikai szereplők – Orbán Viktor, Magyar Péter és Toroczkai László – a COVID-19-járvány utólagos értelmezése során jelentősen eltérő morális érzelmkifejezéseket, narratív struktúrákat és traumafeldolgozási stratégiákat alkalmaztak, amelyek szorosan összefüggnek a politikai életben betöltött szerepükkel, célközönségükkel, és önmeghatározásukkal a közéleti térben.

A Fidesz által felépített narratíva célja a válságkezelés igazolása és a nemzeti egység hangsúlyozása, amelyhez a hübrisztikus büszkeséget és öngazolást használja fel eszközként, tudatosan mellőzve a párt kommunikációjára egyébként jellemző szégyenkeltést és az ellenfelek explicit megjelenítését. A narratív pszichológiai elemzés alapján a videó egy lezárt, koherens történetet alkot, amelyben a kormány a kompetens és cselekvő főszereplő pozícióját foglalja el. A vizuális narratívaelemzés ezt a keretet erősíti tovább a dinamikus vágástechnikával és a szimbolikus nemzeti elemek használatával, amelyek együttesen a „győzelmi” narratíva kialakításához járulnak hozzá, minimalizálva a veszteségek és a trauma érzékelhetőségét.

Ezzel szemben a Tisza Párt narratívája a kollektív trauma és a valós veszteségek láthatóvá tételére törekszik, azáltal, hogy a kormánypárt által képviselt, hivatalos narratívát megkérdőjelezi és aktívan delegitimálja. A narratív struktúra ebből a szempontból nyitott, töredezett és érzelmileg telített, amelyben a múlt folyamatos újraértelmezése és az áldozati perspektíva dominál.

A szégyenkeltés központi eszközként jelenik meg, amely morális ítéletalkotásra ösztönzi a befogadót, miközben a részvétnyilvánítás révén csökkenti a téri, érzelmi távolságot. A vizuális narratívában ezt a hatást a komoly hangvétel, a statikus képi világ, valamint a megjelenített statisztikai elemek erősítik.

A Mi Hazánk narratívája a leleplezés logikáját követi, amely mind a kormányt, mind az ellenzéki szereplőket erkölcsileg elítéli, miközben saját magát az igazság kimondójának és morálisan felsőbbrendűnek ábrázolja. A narratív pszichológiai elemzés megmutatta, hogy a Mi Hazánk Mozgalom által képviselt struktúra egy olyan erkölcsi világképet hoz létre, amelyben a politikai szereplők mellett a civilek egy része is bűnösnek jelenik meg, míg a narrátor egy kívülálló, igazságfelfedő pozícióban jelenik meg. A szégyenkeltés és a morális leértékelés ezáltal az elbeszélést átfogó érzelemmé válik, amelyet a hübrisztikus önreprezentáció egészít ki. A vizuális narratíva ezt a keretet képi bevágásokkal, idézetekkel, vizuális szimbólumokkal, direkt megszólításokkal és erős verbális elemekkel támasztja alá.

A három eltérő megközelítés jól mutatja, hogy a morális érzelmek és a narratív struktúrák szelektív alkalmazása által a politikai aktorok különböző módokon keretezhetik ugyanazt a történelmi eseményt. A különbségeket a jelenleg betöltött pozíciók és a jövőben lehetségesen betöltendő pozíciók magyarázhatják. Míg a Fidesz célja a hatalom és ezzel együtt az eddigi választók megtartása, addig a Tisza Párt célja, a párt fiatalsága miatt, a támogatók toborzása és hosszútávon a hatalom megszerzése. A Mi Hazánk Mozgalom célja alternatív magyarázatok erősítése és a támogatói kör szélesítése.

Az elemzés megerősíti azokat a korábbi elméleteket, amelyek szerint a morális érzelmek a politikai kommunikációban stratégiai eszközként használhatók. Ezen érzelmek segítségével a politikai aktorok befolyásolni kívánják a kollektív emlékezetet és az általuk konstruált identitást, a szavazók érzelmi meggyőzése érdekében. A kutatás eredményei arra is rávilágítanak, hogy a morális érzelmek stratégiai használata a politikai kommunikáció jelenlegi állapotában hozzájárulnak a társadalmi és politikai polarizáció elmélyüléséhez. A fent említett érzelmek támogatják a „mi” és „ők” erkölcsi ellentét keretrendszerét, ezáltal beszűkítve a komplexebb, árnyaltabb alternatív értelmezések lehetőségét, amely hozzájárul a saját pozíció megerősítéséhez. További kutatások lehetnek szükségesek a morális felsőbbrendűség motívumának értelmezésére, amely a jelen magyar politikai életre kiemelten jellemző és káros, mivel az nem csupán az ellenfelek delegitimálását szolgálja, hanem a saját politikai álláspontot megkérdőjelezhetetlenként állítja be, ezzel ellehetetlenítve az események több szempontból való értelmezését.

A vizsgálat azt is feltárta, hogy a morális érzelmek és a retrospektív politikai üzenetek közvetítése nem csupán verbális tartalmakon keresztül valósulhat meg, hanem multimodális narratívák szoros kapcsolatán keresztül is. Ezen elemek mindhárom esetben tudatosan illeszkedtek az adott politikai célhoz.

A képi, szöveges és verbális rétegek egymást erősítve építették fel az érzelmi és morális keretet, ezáltal fokozva a befogadóra gyakorolt hatást. A továbbiakban a hasonló multimodális mozgóképes elemzések fontos szerepet tölthetnek be abban, hogy komplexebb képet kapjunk a politikai tér eseményeiről.

Az elemzés korlátai között érdemes megemlíteni, hogy az kizárólag e három politikai szereplő nyilvánosan elérhető audiovizuális tartalmai alapján készült, így az eredmények nem általánosíthatóak a teljes magyar politikai mezőre. Emellett a vizuális narratívaelemzés kvalitatív jellege szükségszerűen interpretatív, tehát bizonyos kutatói szubjektivitást hordoz. A vizsgálat időbeli és kulturális kontextusa szintén befolyásolhatja az eredmények érvényességét, mivel a kollektív emlékezet és a politikai diskurzus dinamikusan változik.

A limitációk ellenére a multimodális módszer lehetővé teszi a különböző közszereplői megszólalások újfajta elemzését, ami hozzájárulhat a politikai élet pontosabb megértéséhez. A kutatás ezáltal új nézőpontból közelíti meg a járványidőszakot, mivel az érzelm kifejezéseket nem a krízis idején, hanem retrospektív kontextusban vizsgálja, rávilágítva az utólagos narratívaépítés sajátosságaira. Az eredmények azt mutatják, hogy a járvány kollektív élménye és emlékezete nem egységes, hanem politikai és érzelmi vonalak mentén újra és újra konstruálódik, ezáltal a jövőbeli közéleti diskurzusokban is meghatározó tényező maradhat.

JEGYZETEK

- ¹ A dolgozat elkészítésében nyújtott segítségéért, javaslataiért köszönettel tartozom Szabó Gabriellának.
- ² Például: https://hvg.hu/360/20250312_Median-Tisza-Part-Fidesz-part-preferenciak-nepszeruseg-felmeres
- ³ <https://www.youtube.com/watch?v=RFboMsQYz80>
- ⁴ <https://www.youtube.com/live/CaeXmBg61Lc?is=9PYdjalHuz2bDk2j>
- ⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=Cos43au7WgU>

IRODALOM

- Ash, Elliot–Gauthier, Germain–Widmer, Philine, (2022): RELATIO: Text semantics capture political and economic narratives. *ETH Zurich, Center for Law & Economics*, Vol. 2021, No. 11. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000565136>
- Böcskei Balázs (2021): Kormányzó populizmus – A Fidesz ellenség- és identitáskonstruáló populizmusa. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 30, No. 4, 61–79. <https://doi.org/10.30718/poltud.hu.2021.4.61>
- Braccio, Luca (2023): *The Revival of the Far-Right in Italian Politics: A visual narrative analysis of images of Giorgia Meloni*. <https://doi.org/10.20381/ruor-29531>

- Crespo, María–Fernández–Lansac, Violeta (2016): Memory and narrative of traumatic events: A literature review. *Psychological Trauma Theory Research Practice and Policy*, Vol. 8, No. 2, 149–156. <https://doi.org/10.1037/tra0000041>
- Cushman, Fiery, A. (2011): Moral Emotions from the Frog’s Eye View. *Emotion Review*, Vol. 3, No. 3, June, 261–263. <https://doi.org/10.1177/1754073911402398>
- Farkas, Xénia–Bene, Márton (2024): Visuals and Moralisation: Patriotic Pride and Shaming Through Visual Communication in the 2022 Hungarian Parliamentary Elections on Facebook. In: Szabó, G. (eds): *Managing Moral Emotions in Divided Politics*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-67023-7_5
- Freistein, Katja–Gadinger, Frank (2020): Populist stories of honest men and proud mothers: A visual narrative analysis. *Review of International Studies*, Vol. 46, No. 2, 217–236. <https://doi.org/10.1017/S0260210519000421>
- Freistein, Katja–Gadinger, Frank (2022a): Performing leadership: international politics through the lens of visual narrative analysis. *Political Research Exchange*, Vol. 4, No. 1, <https://doi.org/10.1080/2474736x.2022.2124922>
- Freistein, Katja–Gadinger, Frank (2022b): Deconstructing the ‘Hollow Man’. In: Dawson, P.,–Mäkelä, M. (Eds.). (2022): *The Routledge Companion to Narrative Theory* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003100157>
- Haidt, Jonathan (2003): The moral emotions. In: R. J. Davidson–K. R. Scherer–H. H. Goldsmith (Eds.): *Handbook of affective sciences*. Oxford, Oxford University Press, 852–870. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195126013.003.0045>
- Hay, Colin, (1999): Crisis and the structural transformation of the State: Interrogating the process of change. *The British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 1, No. 3, 317–344. <https://doi.org/10.1111/1467-856x.00018>
- Kaur, M.–Verma, R.–Otoo, F. N. K. (2021). Emotions in leader’s crisis communication: Twitter sentiment analysis during COVID-19 outbreak. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 31(1–4), 362–372. <https://doi.org/10.1080/10911359.2020.1829239>
- László János (2005): A narratív pszichológiai tartalomelemzés. *Magyar Tudomány*, Vol. 166, No. 11, 1366–1375.
- László János (2011): A tudományos narratív pszichológiai tartalomelemzés és a pszichológiai tartalomelemzés hagyományai. *Pszichológia*, Vol. 31, No. 1, 3–15. <https://doi.org/10.1556/pszi-cho.31.2011.1.2>
- McBeth, Mark–K., Shanahan–Elizabeth, A., Anderson–Molly C. Arrandale–Rose, Barbara (2012): Policy story or gory Story? Narrative Policy Framework analysis of Buffalo Field Campaign’s YouTube videos. *Policy & Internet*, Vol. 4, No. 3–4, 159–183. <https://doi.org/10.1002/poi3.15>
- Muldoon, Orla–T., Liu–James, H.–McHugh, Cillian, (2021): The political Psychology of COVID-19. *Political Psychology*, Vol. 42, No. 5, 715–728. <https://doi.org/10.1111/pops.12775>
- Newman, N.–Fletcher, R.–Robertson, C. T.–Arguedas, A. R.–Nielsen, R. K. (2024): *Reuters Institute Digital News Report 2024*. Reuters Institute for the Study of Journalism. <https://doi.org/10.60625/RISJ-VY6N-4V57>
- Pataki Ferenc (2010): Kollektív emlékezet és emlékezetpolitika. *Magyar Tudomány*, Vol. 171, No. 7, 778–798. https://www.epa.hu/00600/00691/00079/pdf/mtud_2010_07_778-798.pdf

- Renström, E. A.–Bäck H. (2021). Emotions during the Covid-19 pandemic: Fear, anxiety, and anger as mediators between threats and policy support and political actions. *Journal of Applied Social Psychology*, 51, 861–877. <https://doi.org/10.1111/jasp.12806>
- Sadler-Smith, Eugene–Akstinaite, Vita–Robinson, Graham–Wray, Tim (2016): Hubristic leadership: A review. *Leadership. Sage Journals*, Vol.13, No. 5, 525–548. <https://doi.org/10.1177/1742715016680666>
- Szabó Gabriella (2022): *Érzelmek és járványpolitizálás. Politikai érzelmenedzserek és érzelmszabályozási ajánlataik Magyarországon a COVID-19-pandémia idején.* ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Szabó Gabriella (2024a): Politikai purifikáció: Morális leértékelés, büntudat- és szégyenkeltés Márki-Zay Péter miniszterelnök-jelölti kampánykommunikációjában. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 33, No. 1, 79–101. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2024.1.79>
- Szabó, Gabriella (2024b): Approaching Moral Emotions and Moral Emotion Management in Election Campaigns: Introduction. In: Szabó, G. (eds): *Managing Moral Emotions in Divided Politics.* Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-67023-7_2
- Szabó Gabriella–Kiss, Balázs (2021): Politikai kommunikáció és expresszivitás. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 30, No. 1, 39–59. <https://doi.org/10.30718/poltud.hu.2021.1.39>
- Szabó, Gabriella–Kiss, Balázs (2023): Unpacking shame management in politics: strategies for evoking and steps to mitigate the feeling of shame. *Political Research Exchange*, Vol. 5, No.1, <https://doi.org/10.1080/2474736x.2023.2221733>
- Tosi, Justin–Warmke, Brandon (2016): Moral Grandstanding. *Philosophy and Public Affairs*, Vaool. 44., No. 3., 197–217. pp. <https://doi.org/10.1111/papa.12075>
- Tracy, Jessica L.–Joey T. Cheng–Richard W. Robins–Kali H. Trzesniewski. (2009): Authentic and Hubristic Pride: The Affective Core of Self-esteem and Narcissism. *Self and Identity*, Vol. 8, No. 2–3, 196–213. <https://doi.org/10.1080/15298860802505053>
- Whitebrook, M. (2001). *Identity, Narrative and Politics* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315011455>
- Widmann, T. (2022), Fear, Hope, and COVID-19: Emotional Elite Rhetoric and Its Impact on the Public During the First Wave of the COVID-19 Pandemic. *Political Psychology*, 43: 827–850. <https://doi.org/10.1111/pops.12831>

RECENZÍÓK

Schweitzer András

Demokratikus visszacsúszás,
autokrácia, beágyazottság

Kovács Róbert

Polarizáció, populizmus és bipoláris
hegemónia Magyarországon

DEMOKRATIKUS VISSZACSÚSZÁS, AUTOKRÁCIA, BEÁGYAZOTTSÁG

Schweitzer András

(ELTE Társadalomtudományi Kar, Politikai és Nemzetközi Tanulmányok Intézete)

A recenzió beérkezett: 2025. december 26.

(Bozóki András–Fleck Zoltán: Embedded Autocracy: Hungary in the European Union. Bloomsbury Publishing, 2024)

Harmónia–komplikáció–megoldás. A narratológia klasszikus elmélete szerint ezt a háromelemű struktúrát szokták követni az elbeszélések, akár ókori görög hősi eposzról, akár lépcsőházi pletykáról van szó. Ennek változata egy sajátos magyar elbeszélés-mód: a „Valahol utat vesztettünk” séma. Ebben a történet-mesélési szerkezetben hiányzik a harmadik rész: a kezdetben fennálló összhangot itt is kibillentí valamilyen komplikáció, csak épp nem oldódik meg a probléma, nem jön a talpraesett főhős, nem alakul ki új nyugalmi helyzet.

Ezt a szerkezetet, amelyet Ady verssora (és Szekfű Gyula cikksorozatának címe) tömörített sokat idézett kifejezéssé, nemcsak a magyar himnusz, de az elmúlt másfél évtized számos belpolitikai elemzése követte. Utóbbiak szerint az elmúlt közel négy évtized Magyarországon egy felemelkedésből hanyatlásba forduló történet, amely az Annus Mirabilis-szal jött demokratikus átalakulást követő U-kanyarról és autoriter irányú visszacsúszásról szól.

Ezt az alapsémát publicisztikai és tudományos megközelítésű munkák sorra követi. Az előbbieik közé tartozik például a 2012-ben magyar tudósok és értelmiségiek kisesszéiből összeálló *Miért hagytuk, hogy így legyen?* Komolyabb történeti elemzésnek tekinthető a magyar származású osztrák újságíró Paul Lendvai 2011-ben megjelent könyve, *Az eltékozolt ország* vagy a politikában kétszer is megmártózó politikai elemző Szelényi Zsuzsa személyes élményekkel is tarkított *Szétzilált ország* (2023). A társadalomtudományok eszköztárát használó munkák közt említhető Pap András László által kiadott *Democratic Decline in Hungary* (2018); a Kovács János Mátyás és Trencsényi Balázs által szerkesztett, magyar és külföldi vezető társadalomtudósok munkáiból összeálló *Brave New Hungary* (2020); Csanádi Mária és öt másik kutató által írt *Dynamics of an Authoritarian System* c. kötet (2022).

A Bozóki András és Fleck Zoltán *Beágyazott autokrácia* (Embedded autocracy) című munkája a társadalomtudományos szakmunkák sorozatába igazodik, mégsem egy már megismert história újabb verzióját adja elő. A politikatudós és jogszociológus szerzőpáros tavaly megjelent kötete az előzmények ellenére rendkívül fontos munka mind megközelítésében, mind tudományos kidolgozottságát tekintve, sőt sok szempontból ennek az elemző irányvonalnak a megkoronázása.

A könyv alapkoncepcióját a cím is jelzi: a magyarországi autokratikus rezsim társadalmi beágyazottsággal rendelkezik, vagyis azért maradhat fent immár másfél évtizede, mert a létének megvannak a szélesebb társadalomszerkezeti, jogi-intézményi és kulturális alapjai. (A beágyazottság vagyis embeddedness fogalma Karl Polanyitól ered, aki a piac működését mindenek fölé helyező megközelítésekkel szemben a gazdaság társadalmi beágyazottságára hívta fel a figyelmet *The Great Transformation* címen 1944-ben megjelent nagyhatású munkájában.) „Nem egyszerűen Orbán Viktor volt az, aki egyoldalúan átalakította a magyar társadalmat – valójában arra nem is lett volna képes. Sikerének oka, hogy a politikáját a társadalom mélyen ülő attitűdjeihez igazította.” (43. o.), „Az Orbán-rezsim nem csupán egy személyfüggő rendszer és nem csak választási autokrácia [... létrehozásához] különböző társadalmi rétegek aktív támogatására és passzív beletörődésére volt szükség” (31. o.).

Ez az alapötlet persze sem nem új, sem nem meglepő, hanem természetes, sőt egyenesen tautologikus. Végző soron azt állítja: az marad fenn, ami valamiért fennmaradhat. Ámde mégis fontos ennek a tautológiának a kimondása. Az evolúciós elmélet is egy tautológián alapul (az egyedek és a fajok úgy választódnak ki, illetve úgy alakulnak, hogy az él túl, amelyik túlélhet), mégis egy fontos felismerés, sőt a biológia tudományának talán a legfontosabb felismerése. A fókusz ráirányítása a változást befolyásoló közegre a magyar politikai átalakulás elemzésekor is hasznos felismerésekre vezet. Ez a könyv pedig minden eddiginél részletesebben és pontosabban veszi végig, hogy milyen mechanizmusokon keresztül talál kapcsolódást a rezsim a magyar társadalomhoz, mi az, ami a legitimitását és fennmaradását biztosítja.

A könyv ezzel implicit módon beszáll abba az általánosabb – nemzetközi szinten főképp az elmúlt évtizedben felerősödött – tudományos vitába, amely az autoriter rendszerek előretörése, a demokratikus visszacsúszás, illetve a demokratikus kiüresítés okairól szól. A gazdasági, kulturális és intézményi magyarázatok elburjánzását látva akad szerző, aki immár fontosnak tartotta, hogy újra hangsúlyozza az elsődleges aktorok szerepét. Larry Bartels amerikai politikatudós *A demokrácia a csúcsától erodálódik* (Democracy Erodes from the Top) című könyve szerint félreértjük az autokratizálódás jelenségét, ha a populizmusra, a bevándorlásellenességre, a politikai intézményekkel vagy az európai integrációval kapcsolatos kiábrándultságra figyelünk; a politikusok ugyanis sosem a demokrácia eltörlésének ígéretével nyernek választásokat. Bartels sze-

rint nem a választók, hanem a demokrácia sérülékeny pontjait kihasználó oportunisták politikusként jelentik a fő problémát. Bozóki és Fleck könyve implicit módon ezzel a megközelítéssel száll vitába – miközben nem cáfolja az aktor szerepét, hanem (nagyon helyesen) hitet tesz a multikauzalitás mellett (25. o.).

A kötet négy tematikus és négy kronológikus fő fejezetből áll. Ez a szerkezet a tartalomjegyzékben is megjelenik és nagy vonalakban áttekinthető rendszert ad. A további tagolás már kevésbé világos, a fő fejezeteket alfejezetek szabdalják fel három további szinten (az alfejezeteken belül jellemzően egy vagy két al-alfejezettel, illetve egészen eltérő hosszúságú al-al-alfejezettel), ezek beiktatása helyenként kissé randomnak érződik, és számozás híján kevésbé segíti az eligazodást.

Az első fejezet a bevezetés kiterjesztéseként is értelmezhető, amennyiben például a de-demokratizáció, az autokratizáció, a demokratikus visszacsúszás alapvető fogalmait tisztázza – hivatkozások sorát felvonultatva. A terminológiai összefoglaló – akárcsak a későbbiekben más helyütt is – elegánsan tömör, de logikusan felépített és pontos mini literature review. Hasonlóan összeszedett a magyar demokratikus visszacsúszás jelenségének ismertetése tágabb összehasonlításban és a politikatudomány fogalmi keretének bemutatásával. Az Orbán-rezsimet meghatározó vezetési stílus három tartópillére a szerzők szerint a perszonalizmus, a populizmus, és az autoritarianizmus. A rezsim szociológiai értelemben beágyazott autokrácia. Létrejöttének okai komplex rendszert alkotnak. A munka célként nem ennek feltérképezését, hanem sokkal inkább a működési mechanizmusok bemutatását tűzi ki.

A következő négy fejezet a hanyatlástörténet kifejtéseként értelmezhető. A folyamat áttekintése az első Orbán-kormány 1998–2002 közötti működésének vizsgálatával kezdődik (2. fejezet), majd annak bukását követően a következő három szakasszal folytatódik: a liberális demokrácia dekonszolidációja 2002–2010 (3. fejezet), az Orbán-rezsim kiépülése és az autokratizálódás kezdeti időszak 2010–2014 (4. fejezet), az autoritarianizmus megszilárdulása 2014 után (5. fejezet). A fejezetek nem követik szigorúan a kronológikus határvonalakat, ahol a téma megkívánja, előfordulnak visszautalások vagy előretekinetések.

A második fejezet Orbán hatalmának kiteljesedéséről szóló történeti áttekintés, jól megírt, ütős leírásokkal. A fókuszban a Fidesz politikáját meghatározó elvek és technikák állnak, ám a fejezetben dióhéjban a miniszterelnök személyes előéletének és a Fidesz jobboldalra pozicionálásának bemutatása is helyet kap. A kormány felállításának jellegzetesen centralizáló mozzanata a kancelláriarendszer meghonosítására tett törekvés (a miniszterelnöki hivatal létrehozása), amelyet a frappáns összefoglalókban bővelkedő szöveg a „nem a kormánynak van miniszterelnöke, hanem a miniszterelnöknek van kormánya” bon mot-val jellemez. A fejezet felidézi azokat a jelenségeket, amelyek a Fidesz-politizálásban később is meghatározók lesznek, az összekacsintást a névlegesen ellenzéki MIÉP-pel, vagy a demokrácia hadszíntérre alakítását a

társadalom identitárius polarizálásával. Az eseménytörténeti leírásokat demokráciára, hibrid rezsimekre, demokratikus konszolidációra vonatkozó elméletek helyezik kontextusba.

A harmadik fejezet Orbán Viktor és a Fidesz nyolc évig tartó ellenzéki szerepét vizsgálja. A kommunikációban még élesebbé válik a társadalom polarizálása, a „Mi magyarok” szembeállítása a „bankárkormánnyal”, amely kudarcot vallott a gazdaság megreformálása terén. Az európai parlamenti választásokon az egyre inkább euroszeptikusként megjelenő Fidesz 2004-ben győzni tud (nemzeti-jóléti témákkal), a 2006-os választásokon azonban kudarcot vall. Ebben a részben a későbbi autokratikus átmenetet megkönnyítő újabb politikai elemek kerülnek elő: a demokratikus intézményrendszer rugalmatlansága, a demokratikus közéletet nagyban helyettesítő pártokrácia, a végrehajtó hatalom kontrollja a parlament felett, illetve a választási rendszer aránytalansága.

A negyedik fejezet a második Orbán-kormány időszaka, elsősorban az autokratizáció konkrét politikai és jogi lépéseinek bemutatása, többek között: az új Alaptörvény egypárti bevezetése, a választási törvény átalakítása. A Fidesz mindezt a kétharmados parlamenti többség birtokában, a forradalmi változásra jogosultságot hirdető nemzeti retorikával, az elitváltás igényével, elvek és kompromisszumok nélküli „egész pályás letámadással” és jogalkotási pergőtűzzel hajtja végre.

Az ötödik fejezet az autoritariánus berendezkedés (akkomodáció) folyamatát vizsgálja: a szerzők szerint az Alaptörvény negyedik kiegészítése 2013-ban már a jogállamiság elhagyását jelentette, a 2014-es „szabad, de nem tiszta” választásokkal pedig szerintük Magyarország letért a demokrácia útjáról. A folyamat a 2009-ben Orbán által felvázolt centrális erőter megvalósulásának tekinthető: ezt jelenti az egyszemélyi vezetés kiépülése, ahol még a miniszterek sem önálló aktorok. Az autoriter átalakulás folyamatos volt, de nem feltétlenül tervezett. Ezzel párhuzamosan rendszerszintűvé vált a Fidesz-közi oligarchákat gyarapító korrupció is.

A kormányzati kommunikáció továbbra is igyekezett fenntartani a demokratikusság látszatát. Az Orbán-rezsim kiépülésének kommunikációs eszközei a szerzők szerint megfeleltethető Guriyev és Treisman *Spindiktátorok* című könyvében leírt információs autokráciákéinak: ide tartozik a lehetséges kritikusok kooptációja, nyugati lobbizás alkalmazása, médiatulajdonosok fenyegetése, politikai riválisok immobilizálására bírósági perekkel; prorezsim spamek, hackerek és trollhadseregek alkalmazása. A Carl Schmitt antiliberális elveit megidéző politikai kommunikáció elsősorban az ellenségnek (a „Soros-maffia” részének) tekintett ellenzék, valamint a független média és a civil szervezetek ellen irányult. Ehhez kapcsolódott a Népszabadság felszámolása 2016-ban, a civil szervezetek elleni ügynöktörvény, a CEU elűldözése, kulturális intézmények, illetve az MTA elleni támadások.

A korszak első felére jellemző volt a szélsőjobboddallal való, korábban már megismert szimbiózis – ezúttal a MIÉP helyett a Jobbikkal. A Fidesz szondázta a programjukat, átvett és ezáltal mainstreammé tett bizonyos antiroma, anti-EU frázisokat, antiliberális, etnonacionalista üzeneteket; miközben azt sugallta, hogy a szélsőségeseket csakis ő tudja kordában tartani. 2015-től a menekülthullám segítette az antiliberális nemzeti kommunikációt. A 2018-as választásokon – míg a megosztott ellenzék a rendszerszintű korrupciót próbálta a közbeszédbe emelni – a Fidesz a migrációs veszélyekkel kampányolt sikerrel. 2022-ben az egyesült ellenzék még kevesebb média-hozzáféréssel rendelkezve maradt alul a Fidesz Ukrajna elleni orosz inváziót követő „békekommunikációjával” szemben.

A rezsिम konszolidációja paradox módon a kivételesség állapotának meghonosítását és normalizálását is jelentette, ami a 2015-ös menekültválságot követően bevezetett migrációs veszélyhelyzethez köthető. Ezt később a Covid-járványra, majd az Ukrajnában folyó háborúra történő hivatkozás állandósította. A vészhelyzeti szabályozást az Alaptörvény 10. kiegészítése (2022) intézményesítette.

A hatodik fejezet az Európai Unió szerepét vizsgálja az átalakulásban. Ez a rész kevésbé tűnik a beágyazottság vizsgálatának, mintsem inkább a Bozóki András–Hegedűs Dániel-féle klasszikus esszé továbbgondolásának. A magyar demokratikus visszacsúszás – amely az Unió számára komoly kihívás, hiszen annak demokratikus elköteleződését kérdőjelezi meg – egy sajátos, egyedülálló (sui generis) rezsимformát eredményezett, amelyet a Bozóki–Hegedűs szerzőpáros 2018-ban „kívülről korlátozott hibrid rezsимként” azonosított. A cikk szerint ebben az EU rendszert fenntartó, korlátozó és legitimáló funkcióval is bír. A könyvfejezet megállapítja, hogy az Unió az autoriter átalakulást nem tudta megállítani, ám lassítani igen.

A korlátozó hatásról szóló elmélet a fejezet szerint az elmúlt évek fejleményei alapján finomításra szorul: egyrészt nem statikus, hanem dinamikusan változó reakcióról van szó; másrészt az Unió valódi korlátozó hatása rendre elmarad a potenciális befolyásoló képességtől. Az is megállapítható, hogy a Bizottság főleg azokban az esetekben avatkozik be erőteljesen, ahol a szimbolikus, illetve procedurális megfelelés hiányát érzékeli (például ahol a nemzeti kormány a formális együttműködésre sem hajlandó a Bizottsággal). Az uniós intézmények későn reagálnak érdemben a magyarországi demokratikus visszacsúszásra. A jogállamisági kondicionalitás sem látszik hatékony korlátnak. Ugyanakkor – jegyzi meg a szerzők (az európai jobboldali pártok előretörése alapján lehet, hogy kissé elsietve) – a NATO és EU iránti elköteleződés megkérdőjelezése Magyarország elszigetelődéséhez vezetett az Unión belül.

A hetedik fejezet az autokratikus legalizmus kiteljesedését és a bírói hatalmi ág átalakulását vizsgálja. Miközben a bírói függetlenség a jogállamiság egyik legfontosabb fenntartója és meghatározója, a jogállamiság lebontásában

kiemelkedő szerepet játszik a jogásztársadalom. Az Európai Unió szerepe ebben a részben is megjelenik, a Bizottság által előírt jogállami követelmények, a „mérőkövek” között a bírói függetlenség helyreállítása is szerepel. Ez a szövegrész a korábbi fejezeteknél jóval erősebben normatív (lásd: a szolidaritás a jogi szakmában „tragikusan alacsony”, avagy „jó okunk van, hogy agódjunk a bírói függetlenség miatt...”).

A nyolcadik (leghosszabb és intellektuálisan talán a legizgalmasabb) fejezet a legitimáció szerepét vizsgálja. Az Orbán-rezsim ideológiához való viszonyának különféle megközelítéseiről ismét egy tartalmas szakirodalmi áttekintés születik. A szerzők – úgy tűnik – amellett teszik le a voksot, hogy a rezsim kevésbé ideologikus, inkább csak pragmatikus okokból idéz meg fragmentáltan és inkonzisztensen ideologikus elemeket, mint etnonacionalizmus, patriarchizmus, szociálkonzervativizmus, antipluralizmus, xenofóbia, antielitizmus. A legitimáció megszerzésében sokkal jellemzőbbnek tűnik a propaganda szerepe, amely soha nem látott magas intenzitással folyik, és „valószínűleg áthatóbb, mint az 1950-es években, bár nem kapcsolódik erőszakos elnyomáshoz”. A fejezet felidézi a médiafelvásárlások sorát, a KESMA médiaholding létrehozását, az állami hirdetési kampányokat, az internetes influenszerek használatát. A legitimációt elősegítő üzenetek közt szerepel a kereszténységre hivatkozás, a „nem leszünk gyarmat” kurucos mentalitása, illetve a nemzeti izoláció és önviktimizáció társadalomlélektani mintái.

A fejezet része egy táblázatban is megjelenített komparatív vizsgálat arról, hogy a Horthy-, Rákosi-, Kádár- és Orbán-rezsimek mennyire használják az ideológiát, a mentalitást, illetve a propagandát. Bár a kategóriák első pillantásra zavaróan átfedők – a propaganda egy kommunikációs mód, amely közvetíthet ideológiát és építhet a befogadó közeg mentalitásának elemeire – az összehasonlítás mégis érdekes, és magyarázóerővel bír. Horthy Miklós mindhárom elemet egyenlőképp használta. Rákosi Mátyás az ideológiára és a propagandára helyezte a súlyt, mert a hagyományos társadalmi mentalitással szemben állt. Kádár János viszont éppen arra épített, miközben jelentősen lejjebb csavarta a propagandát (amivel elfogadhatóvá, sőt szerethetőbbé is vált). Orbán Viktor esetében a szerzők szerint a propaganda az elsődlegesen meghatározó, ezt követi a mentalitás, legvégül pedig az ideológia, amely mindhárom megelőző rezsimnél gyengébben jelenik meg.

A fejezet részletes gyűjteményt mutat be a Fidesz szimbolikus politizálásáról, a kulturális és tudományos intézmények átalakításáról, a Kossuth tér átépítéséről és a budai Vár kormányzati központtá alakításáról. Részletes áttekintést mutat be továbbá a direkt demokráciát imitáló nemzeti konzultációkról, illetve a kötcsei, a tusnádfürdői, és az évertékelő miniszterelnöki beszédekről, amelyek funkciói az identitásképzés, a cselekvési terv bemutatása és az ellenség, illetve a követendő harcmód meghatározása.

A könyv nagy része az angolszász társadalomtudományi hagyományokra jellemző jól olvasható és pontosan megírt szöveg – tömören megfogalmazott mondatokkal, pontosan definiált fogalmakkal, elemző leírásokkal. Az egyik legfőbb erénye, hogy a magyar autokratizáció folyamatát úgy elemzi részletesen, hogy a jelenségeket összekapcsolja az általánosabb politikaelméleti megállapításokkal. Mindeközben a megfogalmazások jól követhetők és olvashatóak. A rezsim működésének egyes elemei gyakran érdekes paradoxonok formájában jelennek meg. Ilyen például a centrális erőter, amely Magyarországon az extrém jobboldalon helyezkedik el (7. o.), a populizmus és elitizmus sajátos összekapcsolódása, amely szerint a populizmus fedi el az elitizmust (138. o.), vagy az „alkotmányba épített alkotmányellenesség” (143. o.).

Akad néhány kevésbé szerencsés vagy nem teljesen világos megfogalmazás is. Ilyen például, hogy az Orbán-rezsim „bizonyos szempontból szociáldarwinizmusként” írható le (279. o.). Félrevezető interpretáció, hogy Lánczi András „leplezetlen őszinteséggel” mondta volna, hogy „amit korrupciónak neveznek az gyakorlatilag a Fidesz legfőbb politikája” (173. o.). Akár egyetértünk vele, akár nem, Lánczi sem elismerni, sem igazolni nem próbálta a korrupciót, hanem eleve hibás értelmezésnek minősítette a fogalom használatát. Magyarán nélkül vélhetően csak a magyar olvasóknak lesz értelmezhető, hogy „state revenues were losing their public character” (az állami bevételek elvesztették közösségi jellegüket). Ugyanakkor másoknak is feltűnhet, hogy a magyar jogalkotásra oly jellemző „salátatörvény” szó – az 54., illetve a 259. oldalon – összesen négyféle fordításban is megjelenik a szövegben.

A szöveg nagy része a Fidesz hatalomra kerülésének politikai és jogi lépéseivel kapcsolatosak és erről szólnak a könyv legérdekesebb megállapításai is. Ugyanakkor ezek olvasásakor nem mindig világos, hogyan kapcsolódnak ezek a lépések a beágyazottság kérdéséhez. Miként igazolják Orbán Viktor politikai manőverei azt a központi tézist, hogy a politikai és jogi intézmények, a társadalmi és kulturális tényezők sokat számítanak egy autokrácia kiépülésében, megszilárdulásában, működésében? A Fidesz által alkalmazott propaganda-módszerek és kommunikációs panelek természetesen alkalmasak lehetnek arra, hogy a társadalmi beágyazottságot megteremtsék, ámde más helyütt úgy tűnik, hogy a beágyazottságot nem az autoriter rezsim teremti meg, az csak komfortosan ráépül a már meglévő mintázatokra: például a társadalmi megosztottságra, az autonóm cselekvés vagy a jogtudatosság hiányára, a nemzet-tudat etnikai és kizárólagos jellegére. Ha viszont így van, akkor a könyvben nagyobb helyet is kaphatna az eleve meglévő kulturális és társadalmi mintázatok aktuálpolitikától független elemzése.

Egy másik irány, amellyel a kutatás kiegészíthető lenne, a regionális összehasonlítás. Főképp a kulturális mintázatok ismertetésénél merül fel a gyanú, hogy az államszocialista múlt hatásaihoz köthető társadalmi jelenségek – például a politikai aktivizmus alacsony szintje – más régiós ország sajátjai is

lehetnek. Jelenti-e ez vajon, hogy egy Orbán Viktorhoz hasonló politikus ott is hasonló pályáívet futhatna be? (Megjegyzendő, hogy egy helyütt a könyv ezt a témát is érinti, amikor az informális és formális szabályok keveredését a Kádár-rezsimnek a szomszédos országokéhoz képest puha diktatúra jellegének tudja be.)

Azt is érdekes lenne megtudni, hogy az orbáni autoriter nyomással szembeállítva a társadalmi-kulturális tényezők jelentettek-e egyfajta pull-faktort vagy inkább csak megnehezítették, hogy elégséges ellenerő jöhessen létre? Másképp szólva, a társadalmi elvárások és predispozíciók mindenképp kikényszerítették volna-e egy autoriter vezető felemelkedését, vagy legalábbis egy perszonifikált rezsim megjelenését? A Ferenc József–Horthy Miklós–Kádár János–Orbán Viktor-összehasonlítás ezt sugallja.

Mindent egybevetve a könyv Orbán Viktor hatalomra jutásának és az Orbán-rezsim működésének kitűnően használható elemzése, amely az eseménytörténetet adekvát politikaelméleti és jogelméleti keretben vizsgálja és keretezésének köszönhetően kiválóan elkerüli az egydimenziós kauzális értelmezések csapdáját. Ripp Zoltán *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990* opuszához, avagy a Bozóki András szerkesztette *A rendszerváltás forгатókönyve* kötethez hasonlóan a legújabbkori magyar történelem megkerülhetetlenül fontos alapműve.

POLARIZÁCIÓ, POPULIZMUS ÉS BIPOLÁRIS HEGEMÓNIA MAGYARORSZÁGON

Kovács Róbert

(CEU Department of Historical Studies)

A recenzió beérkezett: 2026. január 14.

(Emilia Palonen: The Birth and Death of Liberal Democracy in Hungary. The Populist Logic of Polarisation as Hegemony. Helsinki University Press, 2025)

A Magyarországon zajló politikai folyamatok a rendszerváltást követően a második Orbán-kormány idején keltették fel ismét a nemzetközi tudományos közösség figyelmét. Éppen ezért különös jelentőséggel bír azon külföldi szakértők munkássága, akik nem csupán az elmúlt tizenhat évben fordították figyelmüket hazánkra, hanem már jóval 2010 előtt is. A finn politológus, Emilia Palonen ez utóbbi kategóriába tartozik. A Helsinki Egyetem politológia tanszékének docense 1999 óta aktívan foglalkozik Magyarország politikájával. A magyar politikában való jártasságát több Magyarországon töltött kutatói vendégidőszak és szakmai látogatás alapozta meg, olyan mentorok iránymutatása mellett, mint a hazánkat kiválóan ismerő finn politológus Heino Nyyssönen, valamint Schöpflin György és Ágh Attila. 2025-ben jelent meg Palonen magyarországi kutatásait összefogó műve, amely Magyarország politikáját vizsgálja a Kádár-korszaktól egészen Orbán Viktor 2010 utáni hatalmi konszolidációjának kezdetéig. A magyar kutatóközönség számára azért lehet érdekes a könyv, mivel egy innovatív értelmezést kínál a magyar liberális demokrácia megbicskalásának az okaira, a polarizáció és a populizmus fogalmainak újrarendelt alkalmazásával.

Palonen a megszokottnál hosszabb történelmi perspektívából ad választ arra a kérdésre, hogy miért történhetett meg a mű címében szereplő liberális demokrácia halála. A szerző könyvének a központi állítása, hogy az Orbán-rendszer felemelkedése egy politikai polarizációs folyamat kiéleződésének volt az eredménye, amely az 1990-es évek vége óta határozta meg a magyarországi közéletet. Palonen amellett érvel, hogy ezt a polarizációt a két fő politikai tábor (a nemzeti-konzervatív jobboldal és a szocialista-liberális baloldal) közösen hozta létre azáltal, hogy az identitásukat egymás kölcsönös elutasításából eredeztették, vagyis a másik oldalt alapvetően illegitimnek, az országra/

nemzetre nézve veszélyesnek mutatták be. Ez egy lényeges megállapítás, amely nemcsak a magyarországi közéletet készítheti a mulasztásaikkal való szembenézésre, hanem más, mélyebb polarizáció felé sodródó társadalmakat is figyelmeztethet a folyó végén váró vízesésre.

Palonen könyvében a két központi fogalmat, a polarizációt és a populizmust a megszokottól eltérő, újszerű fogalmi keretbe helyezve tárgyalja. A diszkurzív politikatudomány képviselőjeként, az essexi iskola, főként Ernesto Laclau és Chantal Mouffe munkásságára építve alkotta meg a szerző az elméleti keretét, de minden bizonnyal sokat merített a Szabó Márton által vezetett Diszkurzív Műhelybe való bekapcsolódásból is. A Gramsci, majd Althusser által körvonalazott hegemoniaelméletre alapozva, Palonen a polarizációt „bipoláris hegemoniaként” írja le, vagyis a jelentésképzés során kialakulhat egy állapot, amikor egyik politikai oldal sem képes hegemon helyzetbe kerülni. Palonen érvelése szerint Magyarországon a polarizáció folyamata a megszokottól eltérően így nem töredezettséget, hanem koncentrációt jelentett, amelyben a két egymást kölcsönösen elutasító tábor a centrumtól eltávolodva egy közös törésvonal mentén hozta létre az identitását.

Hogy elemezze ezt a folyamatot, a szerző újszerű módon használja a populizmus fogalmát, amelyet nem ideológiaként, hanem a hegemoniáért folyó harcban való artikulációs és mobilizációs logikaként értelmez. Palonen elemzési keretében így a populizmus nem a vizsgálat tárgya, hanem a politikai identitásformálások elemzésének az eszköze. Populista logikáról akkor beszél a szerző, amikor a politikai jelentésformálásban résztvevő aktorok egy „antagonisztikus határvonal” mentén konstruálják a kollektív szubjektumot („mi”). Palonen értelmezésében például az első Orbán-kormány időszakában a Fidesz kollektív identitása („polgári Magyarország”) az elutasított értékekkel és pozíciókkal (a kommunizmussal, a liberalizmussal és a nagyvárosi létformával) szemben formálódott meg. A politikai identitások vonzerejét Palonen az ezekhez kapcsolódó pozitív és negatív érzelmek dinamikájával magyarázza: az említett esetben egyrészt a polgárosodás haladó szellemű, ugyanakkor a múltat idéző eszményéhez kötődő pozitív azonosulásról, másrészt a „nemzetietlenek” minősített magatartásformákkal szembeni elhatárolódásról van szó.

A szerző három különböző populista dinamikát különböztet meg, hogy a populizmus logikáját egy tipológia mentén könnyebben lehessen alkalmazni különböző esetekre. A perempopulizmus (*fringe populism*) során egy kihívó mozgalom elutasítja a teljes létező politikai teret, egy saját, teljesen új társadalmi vízió mellett törve lándzsát. Versengő populizmus (*competing populism*) vagy bipoláris hegemonia esetén két szembenálló erő minden politikai különbsége egyetlen domináns ellentétben összpontosul. *Mainstream* populizmus esetén pedig egy hatalmon lévő mozgalom a marginálisnak vagy ellenségnek tekintett elemek elutasításával tartja meg a pozícióját.

Ez az elméleti keret egy olyan megfontolandó újítást hoz a populizmus-vitába, amely képes lehet a fogalom megbélyegző konnotációi helyett tisztán analitikus módon használni azt. Azonban az elemzés végére érve, az az érzése az olvasónak, hogy hiányzik valami az elméleti keretből. Egyfelől Palonen hangsúlyozza azt, hogy mind a két meghatározó politikai tömb használta a populizmus logikáját, másfelől mégiscsak a Fideszt emeli ki, mint a legmeghatározóbb „populista” pártot. Ez alatt azt érti, hogy a Fidesz folyamatosan egy határvonal mentén, érzelmi alapon antagonizálja és illegitimnek tekinti az ellenfeleit. De itt már nem csupán a populizmus logikájáról vagy a dinamikájáról van szó. Palonen úgy határolja el a politikai erőket, hogy milyen gyakran, milyen élességgel és milyen céllal használják a populizmus logikáját. Ez már a hagyományos populizmus-értelmezések felé való elmozdulás, amelyek a jelenséget a demokratikus és autokratikus skálán helyezik el. Azonban ezt szükséges lenne beépíteni az elméleti bevezetőbe, és explicit módon az elemzésbe is.

Az elméleti összefoglalót követően Palonen a Kádár-korszaktól a Fidesz 2010-es győzelméig vizsgálja a magyarországi politika hosszanti átalakulását, azt kutatva, hogy hogyan jelent meg a populizmus logikája. Az első két ilyen fejezetet összeköti, hogy leginkább másodlagos forrásokra épülnek és retrospektív módon elemeznek választási anyagokat. A Kádár-rendszerről és a rendszerváltásról szóló fejezet célja bemutatni, hogy a rendszerváltás nem hirtelen törés volt, hanem már meglévő politikai harcok kiteljesedése. A szerző röviden utal rá, hogy miként szolgált a rendszer a későbbi mainstream populizmus inspirációjaként, azonban a későbbiekben érdemes lett volna részletesebben hangsúlyozni a kádári örökség továbbélését, hiszen mind az MSZP-t, mind a Fideszt meghatározta a kádári logika. A kilencvenes évek három választását áttekintő fejezet a rendszerváltást követő politikai törésvonalak átalakulását vizsgálja. A szerző amellet érvel, hogy különösen a választások idején éleződött ki a politikai identitások populista logika mentén történő konstruálása, például a nemzet fogalma körül. Ugyanakkor ezt az időszakot még nem tekinthi a bipoláris polarizáció kiteljesedett formájának, hanem csupán annak előfutáraként értelmezi, pluralista fragmentációként utalva rá.

Az első Orbán-kormány szimbolikus, leginkább budapesti építkezési politikájáról szóló és Demszky Gábor március 15-ei beszédeit elemző fejezet párban állnak, és a könyv legizgalmasabb részét adják. A szerző azt mutatja be, hogy az ezredfordulótól kezdődően a kilencvenes évekre jellemző pluralista fragmentációt – amelyben az antagonisztikus határvonal gyakran változott, kezdetben az MDF és az SZDSZ, később inkább a jobboldali pártok és az MSZP, illetve az MSZP és az SZDSZ között húzódva – fokozatosan felváltotta a bipoláris polarizáció, vagyis a versengő populizmus két politikai tömbre épülő szerkezete. Palonen szerint a Fidesz politikájának alapvető részévé vált az érzelmi alapú mozgósítás és a folyamatos határképzés, amely által a Fidesz mainstream

populista dinamikát szeretett volna elérni, miközben az ellenzékkel folyamatosan versengő populistá dinamikába bocsátkozott. Ezzel szemben Demszky megkísérelte tagadni a Fidesz által kijelölt antagonisztikus határvonalat, ám e tagadás révén – és azáltal, hogy maga is bekapcsolódott politikai ellenfelei retorikájába és arra reagált – akaratlanul is hozzájárult annak fenntartásához. Így idővel ő maga is a perempopulista pozícióból a versengő populizmus egyik stabilizáló szereplőjévé vált, hasonló pályát bejárva, mint a Fidesz a kilencvenes években.

A kétezres évek heves bipoláris polarizációja adja a kulcsot az Orbán-rendszer létrejöttéhez, Palonen szerint, ugyanis itt mutatja be a szerző, hogy a liberális demokrácia magában hordozza a saját felszámolásának a lehetőségét. Palonen kiemeli a 2002-s választásokat mint a polarizáció legélesebb pontját, ahol mindkét fel a középút lehetőségét elvetve a másik oldalt illegitimnek és veszélyesnek mutatta be. Például a Fidesz a kokárda-ügy által arra kényszerítette az állampolgárokat, hogy a mindennapjaikban mutassák ki a lojalitásukat az egyik oldal iránt, illetve a választási vereség el nem ismerése által („A haza nem lehet ellenzékben.”) tovább fokozta a másik oldal el nem ismerését. E folyamat szimbólumává a nemzetkonceptiók közötti különbségek váltak – a tízmillió állampolgár országa és a tizenötmillió magyar nemzet közötti szembeállítás –, a szerző szerint a valóság ennél jóval árnyaltabb volt. Palonen rámutat, hogy a balliberális oldal is azonosult a nemzet eszméjével, amit szemléletesen érzékeltet a tény, hogy a 2004-es népszavazáson Budapesten, a hagyományos liberális fellegvárban szavaztak a legtöbben a határon túli magyarok állampolgársága mellett, míg a keleti megyékben, amelyek a Fidesz bázisai, a legtöbben ellene. Palonen kiemeli az őszi beszéd fordulóponthoz jellegét, amely sok nem fideszes szavazó számára is az 1989 utáni demokratizálódás illúziójának az összeomlását jelentette. Palonen összességében érzékletesen írja le azokat a közállapotokat, amelyek 2010-ben elvezettek egy radikális változás igényéhez.

A zárófejezetekben Palonen elemzi a 2010-es választási fordulatot és az Orbán-rendszer jellegét, igaz részletesen inkább a választások „fúlkeforradalom”-ként való értelmezésére reflektál. Amellett érvel, hogy a forradalmi retorika egyrészt a magyar történeti hagyományhoz kapcsolja a Fideszt, másrészt a versengő populizmus bipoláris logikáját alkalmazva lehetővé teszi számára, hogy szembeállítsa magát a „szokásos” ellenféllel, a kommunistának bélyegzett balliberális oldallal. Ezzel a Fidesz a perempopulista törekvéseket (Jobbik, LMP) is ignorálja, amelyek megtörhetnék a polarizációs folyamatot. Mindemellett a forradalmi retorika legitimációt biztosít a radikális alkotmányozás számára. Palonen érvelése szerint a választásokat követő intézkedések által a Fidesz mainstream populistá pozícióba került, ahol az összes ellenzéki erő marginális szereplőként tűnik fel.

Ugyan csak nagyon röviden, de a szerző reflektál az Orbán-rendszer eddigi legerősebb kihívójára, Magyar Péterre is. Magyar felemelkedése lehetőséget ad Palonennek, hogy a bipoláris hegemoniából való kitörésen gondolkodjon. Ez szerint akkor jöhet el, ha a magyar politikát meghatározó határvonal megtörik és a határvonal mentén kialakult fix identitások feloldódnak. Palonen értelmezésében a Magyar által képviselt, mindkét politikai oldalt elutasító perempopulizmus a polarizáció logikájával megy szembe („Nincs jobb, nincs bal, csak magyar”), így lehetőséget ad egy valódi többpártrendszerű demokrácia létrehozására. Ugyanakkor, ahogyan maga a szerző is utal rá, a polarizációval szembeforduló korábbi „harmadikutas” kísérletek, mint Demszky, az LMP vagy a Jobbik próbálkozásai rendre csődöt mondtak, és csak a polarizációt erősítették. Így megkérdőjeleződik a kitörés lehetősége. A könyvnek ezen gondolata, vagyis a polarizációból való kitörés lehetőségének a vizsgálata, kiváló kutatási témát nyújthat egy nemzetközi összehasonlításnak: más esetekben hogyan sikerült kitörni a polarizáció logikájából?

A szerző felrója a korábbi polarizációs szakirodalomnak, hogy csupán a politikai tartalomra koncentráltak a polarizáció logikája helyett, ezért nem tudták megfelelően leírni a magyar helyzetet. A tranzitológiai paradigmát az ismert érveléssel utasítja el a szerző: a demokratizáció egyirányúságával számolt, nem véve figyelembe a populizmus antagonisztikus logikáját. A szerző szerint a hagyományos törésvonal-modelleket úgy tervezték, hogy előre biztosnak vett identitásokat vagy társadalmi-gazdasági különbségeket tükrözzenek (jobb-bal, balliberális-nemzeti), ahelyett hogy a konfliktust okozó reartikulációs logikára koncentráltak volna. Egyes, Palonen által „primordiálisnak” nevezett szemléletek magától értetődőnek vettek olyan, a szerző által történelmi mítoszoknak nevezett törésvonalakat, mint a népi-urbánus vita vagy a „két Magyarország” elmélete. Azonban nem biztos, hogy helyes a politikai identitásokat és a törésvonalakat teljesen elvetni, ugyanis a történeti örökség és utalások igenis visszatérnek a szerző által vizsgált időszakban, egyrészt a politikusok részéről, másrészt a választói magatartásnál. Sokszor utal ezekre a szerző, főként a jobboldali hivatalos emlékezetpolitika formájában, de máskor elsiklik a történeti utalások és összefüggések felett. Például a Kádár-rendszer elemzésénél a népi ellenzék csupán a rendszerváltástól kezdve tűnik fel a műben, mintha ez a hagyomány nem lenne olyan jelentős, mint a demokratikusnak nevezett ellenzék.

Palonen Magyarországot kiválóan ismerő külföldi kutatóként olyan összefüggésekre tud rávilágítani, amelyre a hazai szakma, minden bizonnyal a saját beágyazottsága miatt, nem mindig képes. Ennek legfontosabb eleme, hogy a magyar demokrácia húsz évéhez egy olyan elméleti keret alkalmazásával közelít, amely itthon még mindig gyakran háttérbe szorul. Ez lehetővé teszi számára, hogy túllépjen a normatív vitákon, és arra összpontosítson, miként alakulnak a politikai jelentések és identitások. Ezáltal a magyar politológiai

szakmát arra ösztönzi, hogy az intézményi vagy rezsimközpontú elemzések irányából a politika diszkurzív és performatív elemzése felé forduljon. A populizmus logikáját alkalmazó elemzési keret hatékonyan írja le a polarizáció önfenntartó folyamatait és ezáltal a jövőben is alkalmazható megközelítést kínál a korábbi politikai szereplők részletesebb elemzéséhez, valamint a jelenkori változások jobb megértéséhez. És végül a szerző helyesen jelzi mind a magyar, mind a külföldi szakma felé, hogy a magyar politikai fejlődést csupán hosszútávú, történeti keretben lehet értelmezni, mint egy lépésről lépésre haladó folyamat, aminek 2010 nem az origója, hanem beteljesedése volt.

A könyvnek azonban előnyére válna, ha nyitna az összehasonlító perspektíva felé, mind a magyarországi politikai örökségek vizsgálata, mind pedig a nemzetközi példákkal való összehasonlítás szempontjából. A mű lineáris, kronologikus szerkezetét érdemes lenne megtörni a párhuzamok bemutatásával. A 2010 utáni kapcsolódások tekintetében adná magát egy explicit összehasonlítás a Demszky–Orbán- és a Karácsony–Orbán-párharc tekintetében. Az elemzésbe érdemes lenne folyamatosan bevonni a nemzetközi kontextust, valamint a nemzetközi hasonlóságokat és különbségeket, mert ez kiléptetné a tanulmányt a Magyarország-centrikusságból és lehetővé tenné olyan kérdések vizsgálatát, mint például, hogy miért bukott el éppen Magyarországon a liberális demokrácia, miközben más országokban, például Lengyelországban, is jelen volt a bipoláris polarizáció.

Összességében Palonen könyve egy új hozzáállást kínál a magyar politológiai szakirodalom számára és egy erős ajánlatot tesz a tekintetben, hogy hogyan lehet kimozdulni a hazai szakmát is átszövő normatív és törzsi bugyrok-ból. A kutatónak mindenekelőtt érdemes megfontolnia e megközelítés szilárd elméleti keretét Magyarország 1990 utáni politikájának elemzésekor. A könyv legfőbb továbbgondolási iránya az összehasonlító perspektíva következetesebb bevonása lehetne, amely a magyar politikai örökség mélyebb értelmezése, valamint a nemzetközi esetek felé is új kutatási irányokat nyithat.

ABSTRACTS

László Kákai

FORCED ADAPTATION: THE INSTITUTIONAL REALITY
OF CENTRALIZATION AND THE TRANSFORMATION
OF CIVIC ATTITUDES IN HUNGARY (2010–2023)

The literature on centralization or decentralization pays little attention to how the structure itself influences voters' and, ultimately, consumers' access to and attitudes toward public services. Do those who consider local governments to be essential providers of public services consider local autonomy to be more important than those who expect the state to provide services? Hungary is an excellent example for empirical research on this question, as the fundamentally decentralized structure established in 1990 has shifted increasingly toward centralization in recent years. The empirical background of the study consists of two public opinion polls, the first wave of which was based on a representative sample of 1,500 people in 2018, and the second wave, repeated five years later (in December 2023), surveyed 1,875 people. The two data collections allow us to assess how the ongoing centralization process, which has been implemented in several waves since 2010, shapes citizens' attitudes and expectations towards local governments and public services. The research examines the consequences of a long-standing policy direction in which citizens' attitudes are shaped by their daily interactions with the changed public service system, examining the situation in Hungary based on the well-documented Policy Feedback Theory in international literature.

Keywords: Local governments, public services, autonomy, centralization, decentralization, policy feedback theory

András Bíró-Nagy–Tamás Tibor Csontos
„IT IS BRUSSELS' FAULT”

The Rise and Societal Impact of Economic Euroscepticism in Hungary

This study examines the rise of economic Euroscepticism in Hungary and its impact on public opinion. Although the academic literature on Hungarian Euroscepticism is extensive, its economic dimension has remained underexplored; this paper seeks to fill that gap. It demonstrates how, from the 2010s to 2025,

the Hungarian government constructed and increasingly amplified an economic Eurosceptic narrative, which has escalated to the point where government communication has designated the European Union as the principal scapegoat for domestic economic problems, thereby questioning both the economic benefits of EU membership and Hungary's status as a net beneficiary. Despite economic indicators consistently showing that Hungary remains a major beneficiary of EU membership, the political narrative has led to significant shifts in public attitudes. Drawing on data from four waves of public opinion surveys, the study shows that between 2021 and 2025, the share of those who believe EU membership is not economically beneficial for Hungary has doubled, while the proportion of respondents viewing the country as a "net contributor" has risen from 29% to 40%. The change is particularly pronounced among Fidesz voters, among whom economic Euroscepticism has become the majority position. Regression analysis confirms that party preference is the strongest predictor of economic Euroscepticism. The findings highlight that, although EU membership undoubtedly brings substantial economic advantages, elite-driven Eurosceptic narratives can significantly shape public perceptions – posing a long-term challenge to the societal foundations of support for European integration in Hungary.

Keywords: Euroscepticism, European Union, economic perceptions, political narrative, public opinion, perceptions of EU membership

Balázs Böcskei–Andrea Szabó

CULTURAL NATION-BUILDING AND FAN POLITICAL IDENTITIES UNDER THE ORBÁN REGIME

Since taking office in 2010, the Orbán government has embarked on a nation-building political agenda through sports with an intensity not seen since the 1989/1990 systemic change. Football has been given a prominent role in this initiative. Our study approaches political identity phenomena through the football world, while proposing a new research direction for Hungarian political science. By examining political identities through the community of football supporters, we have gained insights into how the Hungarian fan society is layered in terms of its connection to football and political identity. Secondly, we assessed the proportion of football enthusiasts, at various levels and depths of interest, who support the governing right-wing's nation-building, national representation, and demonstration politics.

In light of the findings—and in line with the historical and political thinking of the Hungarian right—those actively interested in Hungarian football display political-identity profiles that are more open towards cultural-national identity. Our results indicate a stronger co-occurrence between football-re-

lated national symbolism and acceptance of nation-building narratives in this group. Given the cross-sectional survey design, we interpret these patterns as associations rather than causal effects. However, it would be inaccurate to perceive the world of fans in Hungary as a one-dimensional value system: we observe a complexly layered fan base characterized by multiple, intersecting identities.

Keywords: Orbán regime, national identity, nation-building, football, political sociology

Dóra Mitró

„FIGHT CLUB” AND THE SILENCED TRUTH

Political video narratives and moral expression in the shadow of the pandemic

This study examines the use of moral emotions and political narratives in three retrospective video statements on the COVID-19 pandemic by Hungarian political figures – Viktor Orbán, Péter Magyar and László Toroczkai. The research aims to explore how political actors employ moral emotions to shape collective memory and how these are conveyed through the verbal and visual elements of multimodal narratives. Based on the results of the narrative analysis we found that the pro-government video employs a narrative emphasizing national pride and unity, the Tisza Party’s video centers on unresolved trauma and the demand for accountability, while the Mi Hazánk Mozgalom video builds on the motifs of „awakening” and systemic critique. Multimodal features such as national symbols, archive footages and statistics consistently reinforce the videos’ intended emotional and moral framing

Keywords: moral emotions, COVID-19, political narrative, multimodal narrative analysis

POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE

2026/2

CONTENTS

- *László Kákai*: Forced adaptation: The institutional reality of centralization and the transformation of civic attitudes in Hungary (2010–2023) 7
- *András Bíró-Nagy–Tamás Tibor Csontos*: „It is Brussels’ Fault” The Rise and Societal Impact of Economic Euroscepticism in Hungary 34
- *Balázs Böcskei–Andrea Szabó*: Cultural Nation-Building and Fan Political Identities Under the Orbán Regime 63
- *Dóra Mitró*: „Fight Club” and the silenced truth. Political video narratives and moral expression in the shadow of the pandemic 104

BOOK REVIEW

- *András Schweitzer*: Democratic Backsliding, Autocracy, Embeddedness (*Bozóki András–Fleck Zoltán Embedded Autocracy: Hungary in the European Union*) 131
- *Róbert Kovács*: Polarization, populism and bipolar hegemony in Hungary (*Emilia Palonen: The Birth and Death of Liberal Democracy in Hungary. The Populist Logic of Polarisation as Hegemony*) 139

ABSTRACTS 145

SZÁZADVÉG

A TARTALOMBÓL:

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA SOKFÉLE MÚLTJA ÉS JELENE

BICENTENÁRIUMI SZÁMVETÉS

LÁNCZI ANDRÁS:
A tudás átpolitizáltsága

PRITZ PÁL:
Az MTA felső vezetésének
szerkezete és az apparátus
munkája 1969–2006

BALÁZS GÉZA:
A magyar nyelv az MTA körül

CSÉPE VALÉRIA
Pszichológiai tudományok és
a 200 éves Akadémia

MŰHELY

ABDALLAH ABDEL-ATI AL-NAGGAR:
Magyar irodalom arab földön:
műfordítások története
nyomában a Mashreqtől a Maghreb-ig

RECENZIO

LISZTÓCZKI PÉTER:
Kollektív bűnhődés Kelet- és Közép-
Európában

MEGJELENT!

TISZTELT LEENDŐ ÉS KORÁBBI SZERZŐINK!

A *Politikatudományi Szemle* 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett **DOI** megjelölést kap. Ezzel a lapunk nemzetköziesedik, mert a különböző keresőmotorok gyorsabban és hatékonyabban tudják cikkeinket megtalálni.

A DOI azonosítót a szerkesztőség **automatikusan** fogja **adni** az egyes cikkeknek. Felépítése a következő lesz: <https://10.30718/POLTUD.HU.2018.2.8>. A törtvonal előtti rész az ún. **DOI-prefix**, amit **minden egyes cikk** megkap az előzetes regisztrációnk alapján. Ez tehát egy állandó elem. A POLTUD.HU utal a lapunkra, a többi rész viszont mindig változik, hiszen az aktuális lapszámhoz és oldalszámhoz igazodik. A DOI-azonosító örök, ugyanakkor pénzbe kerül. A DOI-t a szerkesztőség szolgáltatásként nyújtja az Önök számára, ezért a költségeket saját maga állja.

Ezzel Önöknek, Tisztelt Szerzők, tehát nincs külön dolguk.

A DOI ugyanakkor kölcsönösségi, viszonyossági alapon működő rendszer, ezért elvárásokat fogalmaz a szerkesztőségekkel és a szerzőkkel szemben.

Tisztelettel kérjük Önöket, hogy ezentúl az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI-azonosítót** [például laptársunknál, a Socio.hu-nál a következő azonosítóról van szó: <https://10.18030/socio.hu.2018.1.69>]. Az egyes cikkek hivatkozását a következő helyen találja meg: <https://search.crossref.org/>

A CrossRef-regisztrációnk során, ami lehetővé teszi a DOI használatát, szerkesztőségünk vállalta, hogy elfogadja ezt a feltételt, azaz minden cikknél feltünteti a szakirodalmi hivatkozásokhoz tartozó DOI-azonosítót. Kérjük tehát, hogy Önök is tegyenek eleget ennek az egyébként nem túl nagy kérdésnek. Amikor készítik az irodalomjegyzéket, másolják be a vonatkozó cikkhez tartozó DOI-azonosítót, és illesszék be a hivatkozás végére.

Kérjük, ne feledjék, mindig a teljes azonosító feltüntetésére van szükség!

Üdvözlettel,

a *Politikatudományi Szemle* szerkesztősége

SZERZŐINKHEZ

(A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI)

1. A Politikatudományi Szemle című referált folyóirat magyar nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyvrecenziókat – fogad el.

2. A kéziratok minimális terjedelme tanulmányok esetén 40 000 karakter, recenziók esetén 15 000 bruttó (azaz szóközökkel együtt értendő) karakter. A kéziratok maximális terjedelme tanulmányok esetén 50 000, kivételes esetben 60 000 leütés, a recenzióké pedig 25 000 leütés lehet. Az egyes szakterületeket áttekinteni kívánó „state of the art” illetve a „review of article” műfajú szövegek esetében a minimális karakterszám 30 000 a maximális 50 000 bruttó leütés lehet.

3. A kéziratokat Word formátumban kérjük a *posze@tk.hu* címre elküldeni.

4. A kéziratnak tartalmaznia kell:

- a. egy magyar szöveg-összefoglalót;
- b. egy angol nyelvű szöveg-összefoglalót (abstract);
- c. kulcsszavakat, valamint
- d. a szerző titulusát és pontos munkahelyi adatait. A szerző neve a tanulmány felett szerepeljen.

5. Szöveg közbeni kiemelésként *dőlt betű* alkalmazható; ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagybetű csak egészen kivételes esetben fogadható el.

6. A közvetlen hivatkozásokat a szövegtörzs tartalmazza, ezek ne jegyzetekben szerepeljenek. Minden idézetet, hivatkozást igénylő állítást vagy kifejezést követően zárójelben tüntessék fel a szerző vezetéknévét, az idézett vagy hivatkozott mű publikálásának évszámát és – ha szükséges – az idézett oldalakat a következő formában: (Arendt, 1992: 25.) vagy (Arendt, 1992: 135–138.).

7. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák (tehát nem hivatkozásokat). A jegyzetek helyét a tanulmányon belül felső indexben lévő arab számmal jelöljük (így: ¹), a jegyzeteket pedig kérjük a szöveg végén számozott formában elhelyezni. Indokolt esetben lábjegyzet alkalmazható, amelyet – ha csak kis

számban fordul elő – a szövegben csillaggal (*) kell jelölni, s az oldal alján kell elhelyezni.

8. Kérjük, hogy a felhasznált irodalom jegyzéke csak a ténylegesen hivatkozott publikációkat tartalmazza. Az explicit módon hivatkozott forrásokon kívül az irodalomjegyzék legfeljebb még 10–15 forrásmegjelölést tartalmazhat.

A Politikatudományi Szemle 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett DOI megjelölést kap. Kérjük szerzőinket, hogy az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI azonosítót, így: <https://doi.org/>...**

9. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén közöljük, a következőképpen oldva fel a szöveg közti utalásokat:

a) könyveknél:

Arendt, Hannah (1992): *A totalitarizmus gyökerei*. Budapest, Európa.

b) tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek esetében: Mickiewicz, Ellen (2000): Institutional Incapacity, the Attentive Public, and Media Pluralism in Russia. In: Richard Gunther and Anthony Mughan (eds.): *Democracy and the Media*. Cambridge, Cambridge University Press. 29–79.

c) folyóiratban megjelent tanulmány esetében:

Selck, J. Torsten (2004): On the Dimensionality of European Union Legislative. *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 16, No. 2, April, 203–222. <https://doi.org/10.1177/0951629804041119>

10. A táblázatokat és az ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket feltüntetve, a szövegbe építve kérjük. A fekete-fehér ábrákat Excel formátumban, a közlés előtt kérjük mellékelni. A táblázat formázási szabálya:

1. táblázat. Cím.

elnevezés	adat 1	adat 2
párt 1	33,0	0,33
párt 2	34,0	0,34
párt 3.	33,0	0,33
Összesen	100,0	1,00

* megjegyzés.

Forrás:

11. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk.

12. Kézirat beérkezési és lehetséges közlési határideje.

beérkezési határidő	a közlés első lehetséges határideje
január 15.	első szám
március 15.	második szám
május 31.	harmadik szám
szeptember 15.	negyedik szám

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy az egyes cikkek közlési sorrendjét, maga határozza meg.

13. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.